

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

ENDÜLÜS-FRANSA BÖLGESİ İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Bahadır ŞAHİN

Çorum - 2023

ENDÜLÜS-FRANSA BÖLGESİ İLİŞKİLERİ

Bahadır ŞAHİN

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mehmet Azimli

Çorum 2023

KABUL ONAY SAYFASI

Bahadır ŞAHİN tarafından hazırlanan “Endülüs-Fransa Bölgesi İlişkileri ” adlı tez çalışması .../.../..... tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ (Başkan)

.....

Doç. Dr. Nadir KARAKUŞ (Üye)

.....

Dr. Öğr. Üyesi Hatice ULUIŞIK (Üye)

.....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../..... tarih ve sayılı kararı ile Bahadır ŞAHİN'in İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Bahadır ŞAHİN

ENDÜLÜS-FRANSA BÖLGESİ İLİŞKİLERİ

Bahadır ŞAHİN

ORCID: 0000-0003-0301-2085

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Ocak 2023

ÖZET

Emeviler'in kuzey Afrika fetihlerinin sonucunda İspanya'da kurmuş olduğu medeniyet uzun yıllar yaşamıştır. Ancak tarih tekrar tekerrür etmiş ve kurulan bu medeniyet zirveye ulaştığı bir dönemde yıkılmaktan kurtulamamıştır. Müslümanların Fransa'da bulunan Narbonne bölgesini üst edinmesiyle beraber, Kuzey Endülüs'te ve çoğunlukla bugün ki Fransa topraklarında varlıklarını arttırmışlardır. Marsilya, Lyon, Toulouse gibi şehirlerde uzun yıllar kalan Endülüslü Müslümanlar buralarda önemli zaferler kazanmışlardır. Şam merkezli Emevi devletinin yıkılmaya yüz tutmasıyla beraber ortaya çıkan Endülüs Emevi devleti de Fransa topraklarında kalabilmiştir. Ancak Endülüs Emevi devletinin de gerilemeye başladığı bu dönemde, bir grup Müslüman denizci Fraxinetum'da küçük bir emirlik kurmuş ve Güney Fransa'da hatırı sayılır işler yapmışlardır. Son olarak hem güney Fransa'da hem de İspanya'da ki güçlerini kaybeden Müslümanlar, sürgün edilmeye başlamıştır. İspanya'dan kara yoluyla Fransa'ya göç eden Moriskolar, Fransa'da da umduğunu bulamayınca Osmanlı devletinden yardım talebinde bulunmuştur. Osmanlı devletini girişimiyle de Fransa'da yaşayan Moriskolar güvenli bir şekilde farklı yerlere göç edebilmiştir. Fakat ne acıdır ki büyük başarılar kazandıkları Endülüs'te, Müslümanlar artık mülteci konumuna düşmüş ve nice eziyete maruz kalmışlardır.

Anahtar Kavramlar: Endülüs, Fransa, Morisko, Fraxinetum, Reconquista, Engizisyon

Bilim Kodu: 60304

RELATIONS WITH THE ANDALUSIA-FRANCE REGION

Bahadır ŞAHİN

ORCID: 0000-0003-0301-2085

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science Thesis

January 2023

ABSTRACT

The civilization established by the Umayyads in Spain as a result of the North African conquests lived for many years. However, history repeated itself and this civilization that was established could not escape from being destroyed at a time when it reached its peak. With the takeover of the Narbonne region in France, the Muslims increased their presence in North Andalusia and mostly in the territory of today's France. Andalusian Muslims, who stayed for many years in cities such as Marseille, Lyon and Toulouse, won important victories there. The Andalusian Umayyad state, which emerged with the collapse of the Damascus-centered Umayyad state, was also able to remain in the territory of France. However, during this period when the Andalusian Umayyad state began to decline, a group of Muslim sailors established a small emirate in Fraxinetum and did considerable work in Southern France. Finally, Muslims who lost their power in both southern France and Spain began to be exiled. Moriscos, who immigrated to France by land from Spain, did not find what they hoped for in France, so they asked for help from the Ottoman state. With the initiative of the Ottoman state, Moriscos living in France were able to migrate to different places safely. But it is a pity that in Andalusia, where they achieved great success, Muslims have become refugees and have been subjected to many persecutions.

Key Terms: Andalusia, France, Morisco, Fraxinetum, Reconquista, Inquisition

Science Code: 60304

TEŐEKKÖR

Bu tez alıőmamda bana desteklerini esirgemeyen tez danıőmanım sayın Prof. Dr. Mehmet Azimli'ye ve her konuda bana destek olan aileme çok teőekkÖr ederim.

Bahadır ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	
ENDÜLÜS	
1.1. Kuzey Afrika	5
1.2. İspanya.....	6
2. BÖLÜM	
VALİLER DÖNEMİ	
2.1. Abdülazîz b. Musa b. Nusayr	12
2.2. Hür b. Abdurrahman es-Sekaffi	13
2.3. Semh b. Mâlik el-Havlânî.....	13
2.3.1. Toulouse Kuşatması	13
2.4. Abdurrahman el-Gâfikî (İlk Valilik)	14
2.5. Anbese b. Sühaym el-Kelbî	14
2.6. 726-730 Yılları Arasındaki Valiler.....	15
2.7. Abdurrahman el-Gafikî (İkinci Valilik).....	16
2.7.1. Puvatya (Belâtüşşühedâ) Savaşı	16
2.8. Charles Martel ve Fransa.....	28
2.9. Puvatya Savaşı Sonrası Valiler	32
2.9.1. Abdülmelik b. Katan el-Fihri (İlk Valilik).....	32

2.9.2. Ukbe b. Haccac	33
2.9.3. Abdülmelik b. Katan el-Fihri (İkinci Valilik).....	34
2.9.4. Hanzala b. Safvan.....	35
2.9.5. Belc b. Bişr	35
2.9.6. Sa'lebe b. Selâme el-Amil.....	36
2.9.7. Ebu'l-Hattar Hüsam b. Dırar el-Kelbî	36
2.9.8. Sevabe b. Selâme el-Cüzami	37
2.9.9. Yusuf b. Abdurrahman el-Fihri	38

3. BÖLÜM

ENDÜLÜS EMEVİLERİ

3.1. I. Abdurrahman	39
3.1.2. Narbonne'nin Düşüşü (759)	40
3.1.3. Ronceveaux Savaşı (778)	41
3.2. I. Hişam	45
3.3. I. Hakem.....	46
3.3.1. Hârun Reşîd ve Fransa	48
3.4. II. Abdurrahman	50
3.5. I. Muhammed	52
3.6. III. Abdurrahman.....	54
3.7. II. Hakem.....	54

4. BÖLÜM

GÜNEY FRANSA

4.1. Güney Fransa Sahillerine İlk Hamleler	56
4.2. Fraxinetum'un Ele Geçirilmesi.....	58
4.3. Fraxinetum'un Düşüşü.....	61
4.4. Alman Kralının Fraxinetum Müslümanlarıyla İlişkisi.....	61
4.5. Fraxinetum'un ve Endülüs'ün Düşüşü Sonrası	63

BEŞİNCİ BÖLÜM
MORİSKOLAR VE FRANSA

5.1. Kavramlar.....	65
5.1.1. Reconquista.....	65
5.1.2. Müdeccen	66
5.1.3. Morisko.....	66
5.1.4. Engizisyon	67
5.2. Endülüs'teki Moriskoların Sürgün Süreci	67
5.3. Fransa'yla İlk İlişkiler ve İlk Göçler	70
5.4. Fransa'ya Göç Süreci.....	72
5.5. Moriskolar Fransa'da.....	73
5.6. Moriskolar ve Osmanlı Devleti.....	74
SONUÇ	77
KAYNAKÇA	79

KISALTMALAR

Kısaltmalar

bk.	Bakınız
haz.	Hazırlayan
MÖ	Milâttan önce
nşr.	Neşreden
sad.	Sadeleştiren
thk	Tahkik Eden
trc.	Tercüme eden
vd.	ve diğerleri

GİRİŞ

Bu araştırmanın temel konusu Kuzey Endülüs'te bulunan Müslümanların yaşamış olduğu tarihi olaylardır. Bir çalışmanın temel konularını, amaçlarını ve sınırlarını ifade etmek, söz konusu çalışmayı sağlıklı bir şekilde anlama açısından son derece önemlidir.¹ Bu yüzden bu çalışmamızın temel amacını da ifade etmek istiyoruz. Endülüs'le ilgili çalışmalar tez, makale ya da akademik kitaplar şeklinde yazılı olarak çok kez anlatılmıştır. Ancak özellikle kuzey Endülüs ya da bugün ki ifadeyle Avrupa'nın kuzeyinde bulunan devletlerle ilgili çalışmalar çok azdır. Bizim bu çalışmamızda ki temel konumuz daha çok Kuzey Endülüs'te bulunan Fransa üzerine olmuştur. Endülüs Müslümanlarının bugün ki Fransa toprakları içerisinde doğrudan ya da dolaylı olarak gerçekleştirmiş olduğu tüm olaylar, tezimizde ifade edilmeye çalışılmıştır.

Fransa üzerine yaptığımız araştırmalarda ki temel maksadımız ise, Endülüs Müslümanları ile var olan tarihi bağın ne kadar önemli olduğu ve sanılanın aksine ne kadar derin olduğunu ispatlama üzerinedir. Bunu ispat ettiğimiz takdirde ise, Endülüs üzerine olan tarihi okumaların daha geniş bir perspektifte ele alınacağını düşünüyoruz. Bu perspektif Endülüs'te bulunan Müslümanların gücünün sınırlarını görmenin yanı sıra, hem siyasi hem de diplomatik alanda ki yeterliliklerini anlama açısından son derece kıymetli olacaktır. Bu durum aynı zaman da Endülüs çalışmaları üzerine yeni bir bakış açısı da getirecektir. Çünkü bu çalışma bize göstermiştir ki özellikle güney Fransa'da yaşanmış olan siyasi ve askeri olayları anlamadan, Endülüs üzerine yapılan çalışmaları anlamak pek mümkün değildir. Bu yüzden çalışmamızın başka bir amacı da tespit ettiğimiz bu durum olmuştur.

İslam tarihinin ilk dönemine nazaran, Endülüs üzerine yapılan çalışmalar azdır. Endülüs üzerine yapılan çalışmalar da ise Kuzey Endülüs üzerine yapılan çalışmalar daha azdır. Ancak özellikle Endülüs üzerine yapılan çalışmalar batı da bizim çalışmalarımızdan daha fazladır. Bu durum kaynak taramalarımızda net olarak karşımıza zaten çıkmaktadır.

Çalışmamız süresince Arapça, İspanyolca ve Fransızca dillerinde Endülüs üzerine olan kaynakları ya da araştırmaları incelemeye çalıştık. Çalışmamızın ilk bölümünde anlattığımız Müslümanların Kuzey Afrika'da fetihleri ve daha sonra İspanya'ya geçmeleri bölümünde başvurduğumuz ilk kaynak Makkari'nin² eseri olmuştur. Özellikle ilk başarılı fetihlerde bize önemli bilgiler sağlamıştır. Yine bu bölümde İbn Asem³, ed-Dineverî⁴ özellikle ilk dönem

¹ Zeki Aslantürk, *Sosyal Bilimciler için Araştırma Metot ve Teknikleri* (İstanbul: M.Ü. İFV. Yayınları, 1995), 39.

² Makkari, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî. *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsü'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb = Urfü't-tîb fi't-ta'rîf bi'l-vezîr İbni'l-Hatîb*. nşr. İhsan Abbas. I-IV. Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir,1988.

³ İbn Asem. *el-Fütuh*. çev. Mehmet Cevher Caduk. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.

⁴ Dineverî, Ebu Hanife. *el-Ahbaru't Tival*. çev. Zekeriya Akman - Hüseyin Siyabend Aytemür. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.

fetihlerinde başvurduğumuz kaynaklardır. Hemen hemen her bölümünde tezimize kaynaklık eden Henri Pirenne⁵, bize yine önemli bilgiler vermektedir.

Tezimizin ikinci bölümünde ele aldığımız Fransa’da valililer bölümünde ise Makkari yine ana kaynağımız olurken bunun yanında İbn İzâri⁶ başvurduğumuz önemli kaynaklardandır. Yine Ömer Ferruh⁷ bu bölümde Fransa’daki valilerle ilgili olarak başvurduğumuz kaynakların önemlilerindendir. Ed-Dabbî⁸ ise özellikle Müslümanların Fransa üzerine yapmış olduğu akınlarda ki başarılarının arttığı bir dönemle ilgili olarak bize önemli bilgiler vermiştir. Mehmet Özdemir’in⁹ eserleri Türkçe kaynak anlamında bu bölümde bize en çok veri oluşturmuş eserlerin ilkidir. Bir diğeri ise İsmail Hakkı Atçeken’dir.¹⁰ Oryantalist kaynaklardan başvurduğumuz arasındakilerden en önemlilerinden biri Henri Bigot¹¹ ve eseri olmuştur. Gerald¹² ise Endülüs üzerine bize önemli veriler sağlamıştır. Son olarak bu bölümde tezimize vermiş olduğu bilgilerle etki eden isim Jean Louis¹³ olmuştur.

Tezimizin üçüncü bölümünde bahsettiğimiz konular Şam Emevilerinin yıkımı üzerine bugün ki Avrupa’da kurulan Endülüs Emevileri olmuştur. Bu bölümde ağırlık olarak oryantalist kaynaklara başvurmuş durumdayız. Çünkü özellikle söz konusu dönemle ilgili olarak en net veriler oradan sağlanmaktadır. Bu kaynaklardan ilki Fabre’dir.¹⁴ Bir diğeri önemli oryantalist kaynak ise Lavallée’dir.¹⁵ Ve son olarak bu bölümdeki en önemli kaynaklardan bir diğeri ise Lavissee’dir.¹⁶

Tezimizin dördüncü bölümünde Fraxinetum’da yani güney Fransa’da gelişen olayları aktarmıştık. Bu bölümde oryantalist kaynaklar bize yine daha net bilgiler aktarmaktadır. Bu bölümde en önemli kaynaklarımızdan ilki Alliez ¹⁷olmuştur. Bir başka önemli kaynak ise

⁵ Pirenne, Henri. Hz. Muhammed ve Charlemagne. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2. Basım, 2006.

⁶ İbn İzâri. el-Beyanü’l muğrib. II. Cilt. Beyrut: y.y., 1950.

⁷ Ömer Ferruh, el-Arab ve’l İslam fi’l-Havzi’l-Garbi mine’l-Bahri’l-Ebyazi’l-Mütevessit (Beyrut: y.y., 1981).

⁸ Ahmed b. Yahya ed Dabbî, Buğyetü’l-Multemis fi târîhi ricâli ehli’l-Endelüs (Kahire: Dârü’l-Kâtibi’l-Mısırî, 1990.

⁹ Özdemir, Mehmet. Endülüs Müslümanları-1. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994; Özdemir, Mehmet. “Endülüs’ün Yıkılış Süreci Üzerine Mülâhazalar, Endülüs’ten İspanya’ya. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.

¹⁰ Atçeken, İsmail Hakkı. “Puvatya (Balatu’ş-Şüheda) Savaşı ve Etkileri Üzerine Bir Araştırma”. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8 / 8 (Eylül 1998).

¹¹ Bigot, Henri. Des Traces laissées en Provence par les Sarrasins. Paris: y.y., 1908.

¹² Gerald Messadie, 4000 ans de mystifications historiques, çev. Sonat Ece Kaya (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2011).

¹³ Jean Louis Chalmel, Histoire de Touraine (Paris: y.y., 1828).

¹⁴ Augustin Fabre, Histoire de Provence (Marseille: y.y., 1833).

¹⁵ Théophile Lavallée, Histoire des Français- Depuis les Temps des Gaulois Jusqu’en, (Paris: y.y., 1865).

¹⁶ Ernest Lavissee, Histoire de France Illustrée Depuis les Origines jusqu’à la Révolution (Paris: Hachette, 1911).

¹⁷ M. L’Abbé Alliez, Histoire du Monastère de Lérins (Paris: y.y., 1862), II/39-40; J. A. Aubenas, Histoire de Fréjus Forum Julii ses antiquités-son port (Fréjus: y.y., 1881).

Romey'dir.¹⁸ Ballan¹⁹, Versteegh²⁰ ve son olarak İsmail Ceran²¹ bu bölümde başvurduğumuz kaynaklar arasındadır.

Tezimizin son bölümünde Moriskolar ve Fransa ilişkileri üzerine anlattığımız konular arasında ilk başvurduğumuz kaynak Kettâni²² olmuştur. Yine bu bölümdeki en önemli kaynaklarımızdan bir diğeri Hess'dir.²³ Mehmet Özdemir'in Moriskolar ve Lütfü Şeyban'ın eserleri başvurduğumuz önemli kaynaklardandır.

Endülüs üzerine bir çalışma gerçekleştirirken ister istemez terminoloji problemi karşımıza çıkmış oluyor. Genel olarak verilen isimler, etiketler hangi manalara gelmekte ya da verilen şehir isimleri bugün tam olarak nerededir? Bu ve buna benzer problemler karşı karşıya kalıyoruz. Örneğin tezimiz içerisinde de açıkladığımız Moro kelimesi, ilk başlarda sadece Afrika'da yaşayan insanları tanımlamak için kullanılırken daha sonrasında isim zamana ve coğrafyaya göre dönüşmüş ve bu kelime Müslümanlara hakaret etmek için kullanılmıştır.

Terminoloji konusu başlı başına bir çalışma alanıdır. Dolayısıyla terminolojik olarak karşımıza çok fazla kavramlar çıkmaktadır. Bu yüzden biz Fransa merkezli bir çalışma gerçekleştirdiğimiz için ve daha popüler olduğundan, burada sadece Moriskolar isimlendirmesi üzerinden konuyu anlatmaya çalışacağız. Terminolojik olarak değerlendirdiğimiz de Moriskolar ismi üzerinden karşımıza dört farklı tanımlama çıkmaktadır. Bunlar,

1-Müslümanların hükmünü tanımış ve buna göre yaşayan Hristiyan gruplar.

2-Öncesinde Hristiyan iken sonrasında Müslüman olanlar.

3-Yine öncesinde Müslüman iken sonrasında Hristiyan olanlar.

4-Özellikle Endülüsün Müslümanlardan geri alınmasıyla Hristiyanların hükmü altına girmiş Müslümanlar.

Moro kelimesi farklı şekillerde terminolojik olarak karşımıza yine çıkmaktadır. Mesela İspanyol Krallığında vaftiz olmuş kimseler için Moro'lar ismi kullanılmaktaydı.²⁴ Buna ilaveten Moro ismi Romalı'lar döneminde Fas ve Cezayir gibi yerlerde yaşayanlar için kullanılmıştır

¹⁸ C. H. Romey, *Histoire d'Espagne depuis les premiers temps* (Paris: y.y., 1839).

¹⁹ Mohammad Ballan, "Fraxinetum: An Islamic Frontier State in Tenth-Century Provence", *Comitatus: A Journal of Medieval and Renaissance Studies* XLI (2010).

²⁰ Kees Versteegh, "The Arab Presence in France and Switzerland in the Tenth Century", *Arabica* (Leiden: Brill, 1990).

²¹ Ceran, İsmail. *Ortaçağ'da Fransa ve Çevresinde İslam*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020.

²² Kettâni, İnbîâsü'l-İslâm fi'l-Endelüs (İslamabad: Câmîatü'l-İslâmiyyeti'l-Âlemiyye, 1992).

²³ Andrew Hess, *The Moriscos: An Ottoman Fifth Column in Sixteenth-Century Spain*. *The American Historical Review* I (1968).

²⁴ Leonard Patrick Harvey, *Islamic Spain, 1250-1500* (Londra: University of Chicago Press, 1994), 3.

diyebiliriz. Tezimiz içerisinde de bu kavramı açıkladığımız için, terminolojiyi anlama açısından şimdilik bu kadar bilgi vermekle yetiniyoruz.

Yukarıda bahsettiğimiz durumlar şehir isimleri içinde aynı şekilde terminolojik olarak karşımıza çıkmaktadır. Biz de çalışmamızda bunun karşısına geçmek için, verdiğimiz şehir isimlerini dipnotta bugün neresi olduğunu gösterme açısından açıkladık. Çünkü çok önceleri kullanılan şehir isimleri bugün ya kullanılmamakta ya da ismin değişik çağrışımları kullanılmaktadır. Yine bunun önüne geçmek için kullandığımız şehir isimlerini geçtiği ilk yerde ki parantez içinde farklı versiyonlarını paylaştık.

Buna ilaveten tezimiz beş ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kısaca Kuzey Afrika ve Endülüs fetihlerinden bahsettik. İkinci bölümde Endülüs'te valilik yapmış ve Fransa ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişki içerisine girmiş isimleri Fransa'da yapmış oldukları icraatları ile beraber anlattık. Üçüncü bölümde Şam merkezli Emevi devletinin yıkılmasıyla birlikte kurulan Endülüs Emevi devletinin, Fransa ile olan ilişkilerinden ve yaşanan olaylardan bahsettik. Dördüncü bölümde Fransa'nın güneyinde Fraxinetum'da Müslümanların seksen yılı aşkın süren maceralarını ifade etmeye çalıştık. Son olarak beşinci bölümde ise Endülüs Emevi devletinin yıkılmasıyla beraber özellikle Fransa'ya göç eden Müslümanların akıbetlerini ve Osmanlı devletiyle aralarında olan ilişkilerden söz ettik. Bu bölümde ayrıca Fransa krallığı ve Osmanlı devletinin Morisko sorunu üzerine girmiş oldukları diplomatik ilişkiye de değindik. Tezimizin özellikle Fransa merkezli olması hasebiyle Endülüs'e karşı yeni bir bakış açısı getirmesini umuyoruz.

1. BÖLÜM

ENDÜLÜS

1.1. Kuzey Afrika

İslam'ın ortaya çıkışıyla beraber önceleri Arap yarımadasında var olma mücadelesi verilirken daha sonrasında bu durum değişti. Özellikle Hz. Ömer döneminde devletin sınırlarının genişlemesiyle beraber hâkimiyet alanı da arttı. Daha sonrasında Amr. b. As komutasındaki İslam ordusunun Mısır'ı erken dönemde fethetmiş olması Endülüs'e giden yolu açmıştır denilebilir. Hz. Ömer döneminde gerçekleşen bu stratejik başarı, Hz. Osman döneminde de hızla devam etmiştir.²⁵

Hz. Osman döneminde, söz konusu bölgedeki komutan Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh idi. Bu dönemde Kuzey Afrika'da fetihler hızla devam etti. Trablusgarp²⁶ başta olmak üzere Tunus ve çevresi de(İfrîkiyye) fethedildi. Müslümanlarla Berberiler arasındaki temaslarda bu dönemde başladı ve giderek arttı. Berberiler tarihi husumetten dolayı Romalıları çok sevmeseler de, Müslümanların söz konusu coğrafyaya yaptığı akınları da pek hoş karşılamamışlardır.²⁷

Müslümanların bu coğrafyada gerçekleştirdiği hızlı fetihlerden dolayı, Akdeniz kıyısı boyunca ciddi bir hâkimiyet alanı kendilerine geçmiş oldu. Bunun neticesinde de Hz. Osman döneminde bir donanma oluşturuldu ve kısmi bazı adalar fethedildi.²⁸ Akdeniz de var olan dünya ticareti Müslümanları cezbetmeye başladı. Genel olarak Müslümanlar bu dönemde Akdeniz sahillerine egemenlik kurarak bu ticaretten kar etme düşüncesindeydiler. Buna bağlı olarak özellikle 7. yy.'da Müslümanların Bizans'ın elinde tuttuğu bu deniz gücünü ele geçirme düşüncelerinden bahsedilmektedir.²⁹ Daha sonrasında zaten halife Muaviye, Kıbrıs'ı alarak bu durumu ortaya çıkarmış ve onları vergiye bağlamıştır. Müslümanlar bununla da yetinmeyerek, imparator II. Konstans'ı "Zat'üs- Savâr-i" savaşında mağlup etmiş, büyük bir deniz savaşı kazanmış ve Akdeniz'in doğusuna tamamen egemen olmuşlardır.³⁰

Müslümanların söz konusu coğrafyada kazandığı başarılar durmadan devam etmekteydi. Hz. Ali ile yaşadığı siyasi mücadeleden galip ayrılan Muaviye, Kuzey Afrika'da fetih hareketlerine hız kazandırdı. Özellikle Ukbe b. Nafi'nin 670 yılında Kayrenan şehrini kurması, fetih hareketlerinin başarı kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Neticesinde ise Kayrevan şehri

²⁵ Ebu Hanife ed-Dineverî, *el-Ahbaru't Tıval*, çev. Zekeriya Akman - Hüseyin Siyabend Aytemür (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 172-200.

²⁶ Trablus, ya da Osmanlı dönemindeki adıyla Trablusgarp, Libya'nın başkenti ve en büyük şehridir, bk. Ahmet Kavas, "Trablusgarp", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/288-291.

²⁷ İbn Asem, *el-Fütuh*, çev. Mehmet Cevher Caduk (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020), 387-392.

²⁸ Mustafa Fayda, "Hulefâ-yı Râşidîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/324-338.

²⁹ Henri Pirenne, *Hz. Muhammed ve Charlemagne*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006), 206.

³⁰ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn*, 266-267.

Müslümanlar açısından üs konumunda kullanılmıştır.³¹ Ukbe b. Nafi ilerleyen zamanlarda ise Atlantik kıyılarına varan zaferler kazanmıştır.³² Zaman zaman Müslümanlar kazandıkları toprakları kaybetmeler de sonrasında geri kazanmasını bildiler. Bu dönemde Halife Abdülmelik'in Kartaca'yı³³ fethetmesi ilerleyen zamanlar için kritik rol oynamıştır.

Sonraki dönemlerde İfrikkiye valisi olan Musa b. Nusayr fetih hareketlerini daha da hızlandırmış ve Fas'ı fethetmiştir. Bununla da yetinmeyerek Berberiler arasında İslam'ı yaymıştır. İspanya üzerinde gerçekleşecek fetihlerde de Musa. b. Nusayr la birlikte Berberiler kilit rol oynayacak ve Akdeniz'i kuzeyine doğru fetih hareketleri gerçekleşecektir.³⁴

Müslümanların Arap yarımadasında başlayan hikâyeleri birçok evreye uğrayarak Kuzey Afrika'ya kadar gelmiştir. Hz. Ömer döneminde başlayan fetih hareketleri Emeviler dönemine kadar uzanmıştır. Akdeniz'in kıyısı boyunca önemli topraklar fetheden Müslümanlar, nihayetinde Atlas okyanusuna dayanmıştır. Bundan sonraki hedefi ise dar boğazın karşı kıyısı yani bugünkü İspanya olmuştur.

1.2. İspanya

Endülüs coğrafyasının neresi olduğuyla ilgili birçok tanım yapılmıştır. Genel olarak Endülüsün, Kuzey Afrika'yı kapsayacak şekilde Avrupa'nın kuzeyine kadar uzanan bölümdür diyebiliriz. Daha kapsayıcı bir ifadeyle, Kuzey Afrika'dan başlayan, üç tarafı denizlerle çevrili alandır.

Endülüs ilk başlarda Romalılar tarafından yönetilmekteydi. Ancak 5. yy. itibariyle bu durum değişti ve Vandal³⁵ kabileleri yönetimi ele geçirdi. 6. yy. da ise Vizigotlar yönetimi Vandallardan aldı ve onları sürgün etti. Yönetimi ele geçiren Vizigotlar söz konusu coğrafyada bir devlet kurdular. Fakat kurulan bu devlet uzun ömürlü olmadı. Sosyal adaleti sağlayamadılar. Halk Vizigot yönetiminden memnun değildi. Halk gittikçe fakirleşirken, yönetimdeki soylular servetlerini büyütmede ve zevk içinde yaşamaktaydılar. Hatta bu bölgede yaşayan Yahudiler çoğu zaman ikinci sınıf insan muamelesi görmekteydiler. Ağır vergiler halkı bezdirmişti. Adeta kendilerini kurtaracak yeni bir güç beklemekteydiler. Müslümanlar da bu dönemde Kuzey Afrika fethini gerçekleştirmiş ve İspanya'ya geçme planı yapmaktaydılar.³⁶

³¹ Ahmed b. Yahya el-Belâzurî, *Fütûh'l Büldan*, trc. Mustafa Fayda (İstanbul: Siyer Yayınları, 2013), 261-262.

³² Belâzuri, *Fütûhu'l-büldân*, 256.

³³ Kartaca, MÖ 814 yılında, Tunus yarımadasında kurulmuş olan bir Fenike kolonisidir. Kartaca, Fenike dilinde Kart-hadaşt yani "Yeni Kent" anlamına gelmektedir, bk. Wikipedia, "Kartaca" (Erişim 20 Ağustos 2021).

³⁴ Belâzuri, *Fütûhu'l-büldân*, 262-263.

³⁵ Doğu Cermen kavimlerindenir. Kavimler Göçü sırasında 5. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun değişik eyaletlerini yağmalamalarıyla tanınırlar. Bu eyaletler sırasıyla Galya (Gallia), Galiçya, Endülüs (Hispania Baetica), Kuzey Afrika ve Akdeniz adalarıdır, bk. Andrew Merrills - Richard Mills, *The Vandals* (b.y.: John Wiley ve Sons, 2010).

³⁶ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları-1* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 12-13.

Musa b. Nusayr (640-717) işte tamda bu dönemde Velid b. Abdülmelik'e başvurarak İspanya'yı fethetmek istediğini bildirdi. Halife de bu duruma izin verdi.³⁷ Musa b. Nusayr'ın daha önce fethettiği Sebte³⁸ şehri kontu Julianis ile Vizigot kralı Rodrik'in arası bozduktu. Musa b. Nusayr bu durumdan da fetih sürecinde faydalanmak niyetindeydi. Hatta ikili arasında bu konuyla alakalı olarak bir görüşmede gerçekleşmişti.³⁹

İspanya daha önceki zamanlarda da Müslümanlar tarafından fethedilmek istense de bunda başarılı olunamamıştı. Tarihler 705 yılını gösterdiğinde Musa b. Nusayr İfrikiyye valisi olarak atandı. Onun hedefi Endülüs'e kadar uzanan fetihler gerçekleştirmektir. Musa b. Nusayr Kayrevan'a⁴⁰ gelerek fetih hazırlıklarına başladı. 708 yılında azatlısı Tarık b. Ziyad komutasındaki orduyu Cebelitarık boğazına gönderdi. İlk olarak Tarık b. Ziyad ve askerleri burada bulunan Tanca(Tanger)⁴¹ şehrini aldı.⁴²

Bundan sonraki hedef artık İspanya'nın güney sahilleriydi. Musa b. Nusayr, Tarif b. Malik komutasındaki çoğunluğu Berberiler'den oluşan orduyu 710 yılında söz konusu bölgeye gönderdi. Buraya ulaşan Müslümanlar çok ciddi bir orduyla karşılaşmadı. Çok fazla ganimet ele geçiren Tarif ve ordusu muzaffer bir şekilde geriye döndü.⁴³

Tarif b. Malik, bu başarısıyla beraber ilerisi için Müslümanlara ışık tutacak bilgilerle gelmişti. Vizigot krallığı kendi iç siyasi kargaşası içerisinde olduğundan, Tarif ve ordusunun bu girişimine engel olacak güçte değillerdi. Durumun farkında olan Musa b. Nusayr ise krizi fırsata çevirmek istiyordu. Kazandığı bu başarıdan sonra Tarık b. Ziyâd'ı tekrar görevlendirdi. Tarık Berberi asıllı birisiydi. Ordunun çoğunluğu da Berberiler'den oluşmaktaydı. Sıradaki hedef Endülüs'tü. Hazırlıklar tamamlandı ve 711 yılında karşı kıyıya geçen Müslüman ordusu Calpe⁴⁴ bögesini aldı. Tarık daha sonrasında kendi adının da verildiği Cebelitarık Boğazına orduyu yerleştirdi. Bu başarı sonradan gelecek olan fetihlerin adeta habercisi oldu.⁴⁵ Daha sonrasında Müslüman ordusu Algeciras'⁴⁶ ele geçirdi ve Endülüs sahillerinde kalmayı başardı.

³⁷ Ziya Paşa, *Endülüs Tarihi*, sad. Yasemin Çiçek (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 24-25.

³⁸ İspanya'nın Kuzey Afrika'daki toprağıdır.

³⁹ Şihabuddin Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî el- Makkari, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsü'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb = Urfü't-tîb fi't-tarîf bi'l-vezîr İbni'l-Hatîb*, nşr. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdır,1988), I/108-109.

⁴⁰ Kayravan ya da Kayrevan, Tunus'un Kayravan vilayetinin 150.000 nüfuslu merkezi ve şehridir, bk. Nadir Özkuyumcu, "Kayrevan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/88-90.

⁴¹ Fas'ın kuzeyinde Cebelitarık kıyısında yer alır, bk. Özkuyumcu, "Kayrevan", 25/88-90.

⁴² Belâzuri, *Fütûhu'l-büldân*, 263-264.

⁴³ İsmail Hakkı Atçeken, "Tarık b. Ziyad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 40/24-25.

⁴⁴ Calp İspanya'nın Alicante ilinde bulunan bir şehirdir.

⁴⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târîhu'l-Ümeme ve'l Mülûk* (Beyrut: y.y., 1407/1987), VII/369.

⁴⁶ Algeciras, İspanya'nın 17 özerk bölgesinden, ülkenin güneybatı köşesinde en fazla nüfusa sahip Endülüs otonom bölgesinin 8 eyaletinden biri olan Cádiz'a bağlı 44 belediyeden birisidir.

Tarık b. Ziyad ve ordusu önemli bir iş başarmıştı. Ordunun bundan sonraki hedefi ise Endülüs'ün kuzey tarafıydı. Burada bulunan Kurtuba (Cordaba)⁴⁷ şehrini almak istiyorlardı. Tarık ordusuyla beraber harekete geçti. Bu sırada Vizigot kralı Rodrik bir yandan iç siyasi mücadele verirken, diğer yandan da Franklarla mücadele içerisindeydi. Tarık ise ordusuyla birlikte kuzeye doğru hızla ilerlemeye devam ediyordu. Söz konusu yerde bulunan Vizigot komutan Bencio'yu da Müslüman ordusu mağlup etti.⁴⁸ Böylece Vizigot kralı Rodrik'in komutanlarıyla yaptığı savaşları kazanan Tarık, zaferlerine bir yenisini eklemiş oldu.

Rodrik, Tuleytula (Toledo)⁴⁹ şehrinde vekil olarak Teodemir'i bırakmıştı. Tarık'ın bir sonraki hedefi ise Tuleytula idi. İki ordu karşı karşıya geldiğinde Müslüman ordusuna karşı koyamayacağını anlayan vali Teodemir, kral Rodrik'den yardım istedi. Bunun üzerine Tarık da, Musa b. Nusayr'dan yardım istedi. İki ordunun sayıları hakkında farklı rivayetler olsa da kesin olan şudur ki Müslüman ordusu bu savaşta sayı olarak daha azdı. Müslüman ordusu ile Vizigot ordusu 711 yılında Sidonia (Şezûne)⁵⁰ bölgesinde bulunan Vâdii-lekke'de⁵¹ karşı karşıya geldi.⁵²

Müslüman ordusunun Vizigot ordusuna göre zırhlı asker sayısı daha azdı. Savaş sekiz gün boyunca devam etti. Temmuz 711 yılında gerçekleşen bu savaşı Müslüman ordusu kazandı. Vizigot ordusu tam bir hezimete uğramıştı. Rodrik'in akıbetiyle ilgili olarak farklı rivayetler bulunsada, kral Rodrik bu savaş sonucunda ölmüştür.⁵³

Tarık bu savaş neticesinde büyük ganimet elde etmişti. Müslümanların bu savaşı kazandığı Endülüs'ün her köşesinde duyuldu. Tarık muzaffer bir komutan edasıyla Musa b. Nusayr'a savaşı kazandığına dair haber yolladı. Artık Endülüs'e giden yolun açıldığını bildirdi. Müslüman halk, bu savaşın kazanıldığını duyunca büyük bir coşku yaşadı. Vizigot krallığına bağlı yerli halk ise endişeye kapıldı. Tarık Endülüs topraklarında ilerlemek için yeni planlar yapmaya başladı.⁵⁴

Musa b. Nusayr, Tarık b. Ziyad'a haber yollayarak kendisinden izinsiz hareket etmemesini, yeni fetih hareketlerine girişmemesini ve orduyu tehlikeye atmamasını belirten bir haber yolladı. Tarık ise bu emre uymamakla beraber kont Julien'in tavsiyelerine kulak vererek orduyu yeni

⁴⁷ Córdoba ya da Kurtuba, İspanya'nın Endülüs eyaletinde bir şehirdir. Uzun süre Endülüs Emevileri'nin egemenliğinde kalan şehirde en önemli mimari eser, İspanyollar tarafından "Mezquita" olarak adlandırılan Kurtuba Camisi'dir.

⁴⁸ Philippe Sénac, *Occident Médiéval face à l'İslam, l'image de l'autre* (Paris: Flammarion, 2000), 19.

⁴⁹ Toledo, İspanya'nın ortasında Kastilya-La Mancha bölgesinin merkezi şehri.

⁵⁰ İspanya'nın 17 özerk bölgesinden, ülkenin güneybatı köşesinde en fazla nüfusa sahip Endülüs otonom bölgesinin 8 ilinden biri olan Cádiz ili'ne bağlı, La Janda İlçesi'nin 7 belediyesinden nüfus bakımından 4. en büyüğüdür ve ilçenin başkentidir.

⁵¹ Cádiz'ın kuzeyindeki Río Guadalete (Lekke Vadisi) vadisi.

⁵² Philip Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2011), 670.

⁵³ Makkari, *Nefhu't-tîb*, I/227-243.

⁵⁴ Halid es-Suffi, "Tarihu'l Arab fi'l Endülüs", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, ed. Hakkı Dursun Yıldız vd. (İstanbul: Çağ Yayınları, 1988), IV/44.

fetihler için hazırladı. Ordunun bir kısmını Kurtuba'ya (Cordoba), bir kısmını Tuleytula'ya, diğerini de Elvira'ya (İlbîre) gönderdi. Gönderdiği orduların muzaffer oldukları haberini alan Tarık, yanında kalan orduyla beraber İstice(Ecija)⁵⁵ şehrini fethetti. Böylece Müslüman ordusu Tarık b. Ziyad komutasında Elvira, Kurtuba, Malaga ve son olarak İstice şehirlerini fethetmiş oldu.⁵⁶

Musa b. Nusayr tüm bu süreci takip etmekteydi. Tarık b. Ziyad'ın bu başarılarından sonra kendisi de Endülüs'e geçme kararı aldı. Musa ve ordusu 712 yılında Endülüs'e geçti. Kısa süre içerisinde Carmona,⁵⁷ İsbîliye(Sevilla)⁵⁸, Merida(Mârîde) şehirlerini fethetti. Daha sonrası Tuleytula'ya yönelen Musa b. Nusayr, burada Tarık b. Ziyad'la görüştü. Tarık peş peşe gelen fetihler neticesinde büyük ganimetler elde etmişti. Bu ganimetleri Musa'ya teslim etti.

Musa b. Nusayr ve ordusu Endülüs'de kontrolü ele aldıktan sonra İspanya'nın kuzeyine doğru fetih hareketlerini sürdürdü. Kısa sürede Barselone(Berşelûne)⁵⁹, Galicia(Cillîkiye)⁶⁰, Lerida(Lârîde),⁶¹ Leon(Liyûn)⁶² şehirlerini aldı. Narbonne (Arbûne) diye adlandırılan bölgeye kadar Müslümanlar ilerlemiş oldular. Bu bölge aynı zamanda Fransa topraklarını da kapsıyordu ve Müslümanlar buraya kadar ulaşmışlardı.⁶³

Musa b. Nusayr'ın söz konusu bölgede başarılarının ardı arkası kesilmemekteydi. Az zamanda çok iş yaparak önemli fetihler gerçekleştirmişti. Tarık b. Ziyad'la arasında var olan koordinasyon bu başarıda önemli bir etkendi. Asturias⁶⁴ haricinde hemen hemen tüm İspanya fethedilmiş, Fransa topraklarına kadar uzanan başarılar elde edilmişti. Tam bu zamanda devletin merkezi Şam'dan bir elçi geldi. Velid b. Abdülmelik, Musa'yı Şam'a geri çağırırmaktaydı. Musa b. Nusayr geri dönmeye çok sıcak bakmıyordu. Hatta bu süreç içerisinde fetihlere devam edince, ikinci bir elçi Şam'dan geldi ve Musa b. Nusayr Tarık'la beraber Şam'a döndü. Dönerken yanında çok değerli ganimetler, esirler ve cariyeler mevcuttu. Musa b. Nusayr geri dönerken oğlu Abdülaziz'i yerine vali tayin etti. ⁶⁵

Sonuç olarak 711 yılında Tarık b. Ziyad'ın Vizigot kralı Rodrik'i yenmesiyle başlayan zaferler silsilesi durmaksızın devam etti. Musa b. Nusayr'ın da İspanya'ya geçmesiyle beraber bir buçuk yıldan daha az sürede Müslümanlar İspanya'ya egemen oldular. Kurtuba Müslüman ordusunun

⁵⁵ Écija, İspanya'nın güneybatı köşesinde bulunan özerk bölge Endülüs'ün, Sevil eyaletine bağlı bulunan belediyesi.

⁵⁶ Makkari, *Nefhu't tîb*, IV/224-225.

⁵⁷ Carmona, İspanya'nın güneybatı köşesinde bulunan özerk bölge Endülüs'ün, Sevil eyaletine bağlı bulunan belediyesi.

⁵⁸ Sevilla ili, İspanya'nın Endülüs özerk bölgesine bağlı bir ili.

⁵⁹ İspanya'nın kuzeydoğu kıyısında bulunan bir kent. Katalonya özerk bölgesinin başkenti ve en büyük kenti

⁶⁰ Galisya ya da Galiçya, İspanya'da bulunan özerk bir bölgedir.

⁶¹ Lérida ili, İspanya'nın Katalonya özerk bölgesine bağlı bir ili. Merkezi ile adını veren Lérida kentidir.

⁶² León ili, İspanya'nın Kastilya ve Leon özerk bölgesine bağlı bir ili. Merkezi ile adını veren León kentidir.

⁶³ Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 264.

⁶⁴ İspanya'ya bağlı özerk bir bölgedir. Kantabria Denizi kıyısında, ülkenin kuzeyinde yer alır.

⁶⁵ Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 266-267.

yeni merkezi haline gelmişti. Bu fetihler söz konusu coğrafyayı siyasi, kültürel, sosyal ve dini açıdan birçok değişkenle etkisi altına almıştır. Vizigot krallığının baskıcı yönetiminden sıkılan halkın büyük bir bölümü Müslümanları kabullenmiş hatta İslam dinine girenler dahi olmuştur. Avrupa'daki bu değişim ilerleyen zamanlarda etkisini daha da hissettirecektir. Müslümanlar bu fetihlerle Fransa topraklarını ulaşımlardı. Artık yeni hedef Fransa idi. Avrupa'nın kuzeyi Müslümanlar için kazanılan toprakları genişletme açısından cazip durumdaydı.

2. BÖLÜM

VALİLER DÖNEMİ

Çalışmamız içerisinde yoğunlaşacağımız alan genel itibariyle bugün ki Fransa toprakları üzerinde izleri olan Endülüs valileri olacağı için, öncelikli olarak kısa bir Fransa tarihi üzerine bilgi vermek istiyoruz. Akabinde gelinen süreç içerisinde Endülüs'te bulunan Müslümanlarla Fransızlar arasındaki ilk temaslardan bahsedeceğiz. Daha sonrasında ise İslam'ın bu bölgeye ne zaman ulaştığı ve hangi noktada olduğu üzerine bilgiler aktaracağız.

Fransa, ilk önceleri Galya-Roma etkisi altındaydı. Özellikle milattan sonra 2. yy.'la birlikte Hristiyanlık dini bu topraklarda en önemli dindi. Atilla'nın Avrupa'yı kasırga altına almasından sonra aynı yüzyılın sonlarında bu topraklar tamamıyla Frankların egemenliği altına girmiştir. Capet⁶⁶, Karolenj⁶⁷, Valois⁶⁸, Merovenj⁶⁹ gibi önemli Frank aileler Fransa topraklarını yönetmişlerdir.⁷⁰

Franklar ilk olarak tarih sahnesine M.S. 258 yılında çıkmışlardır. Bu dönemlerde Frankların organize bir millet olduğundan bahsedemeyiz. Ayrıca ciddi bir Roma etkisi olmasına rağmen, Franklar ilk başta Roma egemenliği altına da girmemişlerdir. Zamanla gelinen süreçte, Roma egemenliğini bir kısım Franklar kabullenmişlerdir. Ancak, bu egemenliği kabul etmeyen Frank kabileleri de ayrı bir grup olarak hareket ederek, organize bir millet haline dönüşmüşlerdir. Kendi başlarına ve kimseye bağlı olmadan hareket eden Franklar, 5. Yy. da Roma gücünü kaybetmeye başlayınca, Galya bölgesinde topraklarını büyüttüler. Hatta bugünkü Fransa topraklarına kadar varıp Akdeniz'e ulaştılar.⁷¹

Bizanslılar aynı tarihlerde Ostrogot ve Vandal krallıklarını ortadan kaldırmıştı. Daha sonrasında ise Endülüslü Müslümanlar Vizigot Krallığını ortadan kaldırdı. Bu durumlar Frankların işine yaradı. Çünkü özellikle Kavimler göçüyle beraber söz konusu topraklarda ayakta kalabilen hâkim güç Franklar olmuştur. Ayrıca Franklar bu dönemde bugün ki İtalya ve Almanya topraklarında da söz sahibi olmuşlardır.⁷²

⁶⁶ Capet Hanedanı 987'den 1328'e kadar Fransa Krallığı'nı yöneten bir Fransız hanedandır.

⁶⁷ Karolenj İmparatorluğu, 8. ve 9. yüzyıllarda Frank kökenli Karolenj Hanedanı üyesi krallar tarafından yönetilmiş ve başkenti Metz olan bir imparatorluktu.

⁶⁸ Valois Hanedanı, Capet Hanedanı'nın bir alt dalıdır. 1284-1589 yılları arasında Fransa kralı olarak, 1363-1482 yılları arasında da Burgonya Dükü olarak hüküm sürmüşlerdir.

⁶⁹ Merovenj hanedanı 5. ve 8. yüzyıllar arasında bugünkü Fransa ve Almanya arasında bulunan bölgede hüküm sürmüş Frank hanedanı.

⁷⁰ Azmi Özcan, "Fransa-Tarih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/178.

⁷¹ Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2011), 241.

⁷² Mehmet Ali Ağaoğulları - Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine* (Ankara: İmge Kitabevi, 2004), 173.

Tüm İslam'ın 8. yy.da Fransa topraklarına ulaştığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla Fransızların ataları kabul edilen Franklar ve Müslümanlar arasındaki ilişki, ortaçağa kadar uzanmaktadır. Bu ilişki zaman zaman savaşla sonuçlanmış olsa da, diplomatik ilişkiler devam edebilmiştir.

Söz konusu coğrafyadaki en güçlü millet olan Franklar zamanla kendi içlerinde çatışma yaşamaya başladı. Öyle ki Müslümanlar bugünkü Barcelona topraklarını fethetmişlerdi. Ancak kendi içerisindeki çatışmalardan ötürü Franklar onlara karşı müdahale de bulunamamıştı. Merovenjiyen Krallığı bu dönemde özellikle aristokrat aileler arasındaki iç siyasi çekişmelere sahne olmaktaydı. Devlet adamlarının daha da güçlenmesi, güçlünün zayıfı ezer durumda olması, zenginlerin varlıklarını arttırırken yoksul halkın daha da fakirleşmesi içerideki sorunların önde gelenleriydi. Estorasya ve Estorya aileleri arasındaki çatışmalar ise bunun en belirgin örneklerindendir.

Bu dönemde Franklar açısından önemli bir isim tarih sahnesine çıktı. Bu kişi Charles Martel'dir. Charles Martel ortaya çıkana kadar yukarıda zikrettiğimiz sorunlar devam etmiş ancak, ondan sonra bu sorunlara çözümler üretilmiştir. Özellikle Endülüslü Müslümanların kendi sınırlarına varıncaya kadar Avrupa'nın kuzeyini fethetmesi Frankları mecburen bir araya getirmiştir. Böylece Franklar büyük siyasi çekişmelere ve fikir ayrılıklarına rağmen Puvatya savaşında bir araya gelmişlerdir. Onların kendi aralarındaki önemli problemlere rağmen, bu problemleri bir kenara bırakarak Müslümanlara karşı birleşmeleri, özellikle Haçlı seferlerinde etkisini tekrardan gösterecektir.

Endülüs fatihi Musa b. Nusayr, komutanı olduğu Müslüman ordusunu şu an Fransa topraklarında bulunan Narbonne bölgesine kadar ulaştırmıştı. Onun hedefi ve ufkü daha ilerisiydi. Bununla yetinmeyi de düşünmüyordu. Ancak devletin merkezinden halife Velid. b. Abdülmelik'in emri gelince, Şam'a geri dönmek zorunda kaldı. Bunun neticesinde de yerine kendi oğlu Abdülaziz b. Musa b. Nusayr'ı bıraktı. Bu durum Endülüs'de valiler döneminin başlangıcı olarak kabul edildi. 40 yıldan fazla süreyle Endülüs'de farklı isimler vali olarak görev yapmıştır.⁷³ Şimdi sırasıyla valilik yapanları inceleyeceğiz.

2.1. Abdülazîz b. Musa b. Nusayr

Abdülazîz, (712-716) babası Şam'a döndükten sonra söz konusu topraklardaki ilk valiydi. Bu dönemde devletin merkezi olan Şam'da Halife Velîd b. Abdülmelik'ten sonra başa geçen Süleyman b. Abdülmelik'in eski halife döneminde görev yapan bütün valilere karşı bir tavrı söz konusuydu. Bu durum Musa'yla beraber oğlunu da etkiledi. Musa Şam'da sıkıntılar çekerken

⁷³ es-Suffi, "Tarihu'l Arab fi'l Endülüs", IV/63-64.

oğlu Abdülazîz de halifenin gönderdiği kişilerce öldürüldü. Abdülazîz Endülüs'te kısa bir süre valilik yaptı.⁷⁴

2.2. Hür b. Abdurrahman es-Sekafi

Hür b. Abdurrahman es-Sekafi (716-719) Abdülazîz öldürüldükten sonra onun yerine vali olarak atandı. Fransa topraklarında başarılı akınlar düzenledi. Bu coğrafyada bulunan Galya (Galia) bölgesini fethetti. O tarihlerde Merovenj ve Akitanya'lılar arasında var olan siyasi çekişmelerinin etkisiyle de fetih hareketlerini daha da ilerletti ve Nîmes bölgesine kadar Müslüman ordusunu taşıdı.⁷⁵

2.3. Semh b. Mâlik el-Havlânî

Endülüs Emevi devletinde Hür b. Abdurrahman es-Sekafi'den sonraki vali, Ömer b. Abdülaziz'in atadığı Semh b. Mâlik el-Havlânî (719-721) oldu. Semh'den önce fetih hareketlerinde kısa bir dönem aksama meydana gelmişti. Ama onunla beraber fetih hareketleri planlı bir şekilde yeniden hız kazandı. Özellikle Fransa'nın güneyine başarılı akınlar düzenledi. Stratejik açıdan önemli bir bölge olan Narbonne 'i fethetti. Endülüs ordusu Narbonne'yi fethettikten sonra konumu itibariyle burayı üs olarak kullandı.⁷⁶

Diğer taraftan Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz Endülüs'ü İfrîkiye'den ayırdı. Endülüs'ü merkeze bağlı bir eyalet haline getirdi. Endülüs başlı başına valilik olmuştu. Bu durum aynı zamanda Semh b. Mâlik el-Havlânî'nin Endülüs'ün ilk resmi valisi olmak demektir. Tüm bunlardan sonra, Semh'nin popülerliği başarılı fetih hareketlerinin de etkisiyle giderek arttı. Endülüs, kendi başına valilik olduktan sonra Semh devletin merkezini Kurtuba şehrine taşıdı.⁷⁷

Semh ve Ömer b. Abdülaziz'in bu hamleleri, Müslümanları iyiden iyiye Endülüs'e yerleşmelerine sebep oldu. Bu durum devletin ne derecede güçlü olduğunu görme açısından çok kıymetlidir.

2.3.1. Toulouse Kuşatması

Toulouse kuşatması (721) ile Semh b. Mâlik el-Havlânî fetihleri devam ettirmek niyetindeydi. Bunun için hazırlıklarını tamamladı. Semh, Narbonne fethettikten sonra bununla yetinmedi ve

⁷⁴ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Ed-Dîneveri, *el-İmâme ve's Siyâse*, trc. Cemalettin Saylık (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 413-415.

⁷⁵ Makkari, *Nefhu't tîb*, I/235.

⁷⁶ Paul-François Velly vd., *Historie de France, depuis l'établissement la Monarchie jusqu'ae régne de Louis XIV* (Paris, y.y., 1775), I/335.

⁷⁷ İbn İzâri, *el-Beyanü'l muğrib* (Beyrut: y.y., 1950), II/34.

ordusuyla sefere devam etti. Fransa topraklarında bulunan Toulouse (Tuluz)⁷⁸ şehrini kuşattı. O dönem için Toulouse, Akitanya(Aquitania)⁷⁹ düklüğünün en önemli şehriydi.⁸⁰ Akitanya Dükü Eudes'ün ordusunda Franklarla birlikte Almanlar da bulunmaktaydı. Bu ordu aynı zamanda Toulouse şehrini korumaktaydı. Daha sonrasında bu ordu ile Müslüman ordusu arasında şiddetli çatışmalar oldu. Bu savaşta Semh, başta olmak üzere önemli komutanların bir bölümü şehit oldu. Haziran 721 yılında gerçekleşen bu olay Müslümanlarda şok etkisi yarattı. Toulouse savaşını Müslümanlar kaybetmişti. Ancak yine de stratejik açıdan önemli bir yer olan Narbonne Müslümanlardaydı. Ordunun başına ise Abdurrahman el-Gâfikî geçti.

2.4. Abdurrahman el-Gâfikî (İlk Valilik)

Abdurrahman el-Gâfikî (721) Endülüs Emevileri'ndeki seçkin komutanlardan birisidir. Yemenli olan Abdurrahman Suriye'ye gelmiş ve buradan Kuzey Afrika'ya düzenlenen akınlara katılmıştır. Musa b. Nusayr'ın emrinde de çeşitli görevlerde bulunmuştur. Dolayısıyla o tecrübeli, basiretli ve başarılı bir komutandır. Semh b. Mâlik el-Havlanî'nin şehit olmasından sonraki orduyu toplayarak geriye yönlendirmesi bunun en güzel örneklerindedir.

Toulouse savaşı kaybedildikten sonra, Müslümanlar bu hezimet karşısında endişeye kapılmışlardı. Abdurrahman orduyu Narbonne'ye çekti. Onun ilk hedefi kaybedilen Toulouse savaşının intikamını almaktı. Daha sonrasında ise Avrupa'nın batısına seferler düzenleyip buraları fethetmek, kuzeyden Bizans'ı kuşatmak, Akdeniz'e tamamen egemen olmak niyetindeydi.⁸¹

Abdurrahman'ın bu idealist tavırları herkesin dikkatini çekmiş ve deha bir komutan muamelesi görülmesini sağlamıştı. Bu durum ilerleyen dönemlerde onun tekrar vali olmasını sağlayacaktır. Yaklaşık 2 ay kadar yeni vali atanana kadar söz konusu bölgede valilik yaptı. Devletin merkezinin atadığı yeni vali ise Anbese b. Sühaym oldu.⁸²

2.5. Anbese b. Sühaym el-Kelbî

Anbese (721-726), Abdurrahman'dan görevi devraldıktan sonra fetih hareketlerine devam etmek niyetindeydi. Buna bağlı olarak ilk yaptığı iş, ordusuyla birlikte Carcassonne⁸³ üzerine

⁷⁸ Fransa'nın güneybatısında bulunan bir şehirdir.

⁷⁹ Akitanya, Fransa'nın 26 bölgesinden biridir. Fransa'nın güneybatısında bulunan bölgenin Atlas Okyanusu'na kıyısı bulunmakta ve Pireneler boyunca İspanya ile sınır oluşturmaktadır.

⁸⁰ Henri Bigot, *Des Traces laissées en Provence par les Sarrasins* (Paris: y.y., 1908), 5-7.

⁸¹ Hitti, *İslam Tarihi*, 684.

⁸² Hakkı Dursun Yıldız, "Abdurrahman el-Gâfikî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), I/162.

⁸³ Carcassonne, Fransa'nın Languedoc-Roussillon bölgesine bağlı Aude département'ında yer alan şehir.

yürümek oldu. Bu şehirde Hristiyan dünyası açısından popüler olan Saint-Nazarie kilisesi bulunmaktaydı. Anbese ve Müslüman ordusu şehri kuşattı ve ele geçirdi. Cizye ödemek ve kendileri için gerektiğinde savaşmak üzere oradaki kişilerle barış antlaşması yaptı.⁸⁴

Anbese daha sonrasında bu bölgede birlik bırakarak şehirden ayrıldı. Sıradaki hedef Kuzey Avrupa'ydı. Ordusuyla beraber Nîmes (Nîm)⁸⁵ şehrine yöneldi. Buralarda herhangi bir savaş olmadan öncelikle Rhône nehrine⁸⁶ doğru hareket etti. Daha sonrasında ise Lyon⁸⁷ ve Vienne⁸⁸ şehirlerini ele geçirdi.⁸⁹ Tarihler 726 yılını gösterdiğinde, Anbese fethettiği yerlerde anlaşmalar yaptıktan sonra geriye dönerken, pusuya düşürüldü ve şehit oldu.⁹⁰

Anbese'nin ölümü Müslümanları üzmüş olsa da paniğe sevk etmedi. Çünkü Müslümanlar Rhône nehri boyunca hâkimiyet alanını genişletmiş, antlaşmalar yapmıştı. Fakat Anbese'nin ölümünden sonra fetih hareketleri bir müddet durdu. Abdurrahman el-Gâfikî'nin tekrar vali olmasına kadar geçen sürede atanan valiler istenen başarıyı bir türlü yakalayamadılar. Şimdi bu valilerin kimler olduğunu bakalım.

2.6. 726-730 Yılları Arasındaki Valiler

Söz konusu tarih aralığı incelediğinde, Endülüslü Müslümanlar açısından parlak geçtiği söylenemez. Bu dönemde fetih hareketleri duraklamakla beraber Müslümanlar arasında siyasi birtakım hesaplaşmalar başlamıştır. Arap- Berberi çekişmesi bunun en belirgin örneğidir. Müslüman Araplar arasında kabilecilik hep var olan ve bu dönemde de ortaya çıkan sorunların başındadır. Şam'a bağlı Araplarla Hicaz Arapları arasındaki rekabet yerini düşmanlığa bırakmıştır. Hatta Yemeni-Kaysi Arapları içinde aynı durum geçerlidir.⁹¹

Rekabet ve düşmanlık ortamı öyle seviyelere ulaşmıştır ki, bazı Müslüman Araplar diğer Araplara karşı üstün gelebilmek için, bölgesel anlamda Fransızlardan yardım istemişlerdir. Fransızlar da bu durumu avantaja çevirmiş, düşmanını daha iyi tanıma fırsatı bulmuş ve hem askeri hem de siyasi olarak bu dönemde Endülüslü Müslümanlara karşı başarılar elde etmişlerdir. Kısacası merkezi yönetim tarafından atanan valiler, söz konusu bu 4 yıl içinde

⁸⁴ İbnü'l Esîr, *el-Kamil*, V/115.

⁸⁵ Güney Fransa'da, Languedoc-Roussillon bölgesine bağlı Gard departmanının idari merkezi olan şehir.

⁸⁶ Rhône, Avrupa'nın 812 km uzunluğunda bir nehri. Fransa'nın en uzun ikinci ve suyu en bol olan akarsuyudur. İsviçre Alpleri'ndeki İsviçre'nin Rhone Buzulu kenarında doğar Fransa'da Arles ve Marsilya şehirleri yakınında, delta oluşturarak Akdeniz'e dökülür.

⁸⁷ Lyon, Fransa'nın güneydoğu tarafında yer alan bir kenttir.

⁸⁸ Fransa'nın illerinden birisidir. İl, "Châtelleraut" ve "Montmorillon" olmak üzere 2 yerleşime ayrılmıştır.

⁸⁹ Faruk Bilici, "Fransa/Ülkede İslâmiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/187-190.

⁹⁰ Ömer Ferruh, *el-Arab ve'l İslam fi'l-Havzi'l-Garbi mine'l-Bahri'l-Ebyazi'l-Mütevessit* (Beyrut: y.y., 1981), 120.

⁹¹ İbrahim Hasan, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, trc. İsmail Yiğit vd. (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1985-1986), I/405.

Müslümanların sosyolojik ve siyasal problemlerine çözüm üretememiştir. Şimdi sırasıyla bu valilerin kimler olduğunu görelim.

Uzra b. Abdullah el-Fihri, Yahya b. Seleme el-Kelbi (726-728), Huzeyfe b. El-Ahvas el-Kaysi(728), Osman b. Ebi Nis'a el-Has'amî(728-729), Heysem b. Ubeyd el-Kinânî(729-730), Muhammed b. Abdullah el-Eşcaî(730) bu dönemde valilik yapan isimlerdir.⁹²

2.7. Abdurrahman el-Gafikî (İkinci Valilik)

Daha önce kısa süre valilik yapmış olan Abdurrahman (730-732), hedefleri olan bir liderdi. Onun gayesi diğer komutanlar gibi Avrupa'nın kuzeyine doğru fetih hareketlerini devam ettirmektir. Kendine has kişiliği ve İslam'ın emrettiği sınırları içerisinde bir yaşantısı vardı. İlk valiliği döneminde hatırı sayılır işler yapmıştı. Müslümanlar arasındaki problemlerin farkına varmış, adeta toplumun sosyolojik olarak fotoğrafını çekmiş ve çözümler üretmişti.

Yeni valiliği döneminde de önünde kabilesel çekişmeler, vergi toplamadaki adaletsizlikler, ganimet paylaşımı gibi birçok problem mevcuttu. Daha önceki birçok seferlere katıldığı için bu huzursuzlukların kaynağını iyi gözlemlemişti. Endülüs içerisindeki iç karışıklıklara çözüm bulmak niyetindeydi. Ordunun ve toplumun sorunlarını çok iyi biliyordu.

Abdurrahman, vali olduktan sonra ilk iş olarak; var olan sıkıntıları giderme adına halkın vergi problemini çözdü. Askeri açıdan ise, elde edilen ganimetleri savaşan askerler arasında eşit bir şekilde dağıttı. Kabilesel çekişmelere prim vermeyerek herhangi bir kabileye ayrıcalık tanımadı. Herkese eşit muamelede bulunarak bir nebze de olsa toplumsal huzuru sağlamış oldu.⁹³

Abdurrahman toplumsal problemleri kısmen çözdükten sonra fetih hazırlıklarına hız verdi. İşte tam bu noktada günümüzde bile hala etkisini yitirmeyecek olan Puvatya (Belâtüşşühedâ) savaşı gerçekleşecekti. Şimdi bu savaşı detaylı olarak inceleyelim.

2.7.1. Puvatya (Belâtüşşühedâ) Savaşı

Tarih farklı dönemlere etki eden, iz bırakan savaşlarla doludur. Bunların en önemlilerinden biriside Puvatya (732) savaşıdır. Bu savaş Abdurrahman el-Gafiki'nin sahip olduğu Müslüman ordusuyla, Charles (Şarl) Martel komutasındaki Frank askerleri arasında gerçekleşmiştir. Bu savaş isimlendirilmesi bakımından bile hem Müslüman dünyasında hem de Avrupa'da derin yankı uyandırmıştır. Müslüman kaynaklarda bu savaş "Bâlâtüş-Şühedâ" adıyla anılmıştır. Batılı kaynaklarda ise bu savaş "Puvatya ya da Poitiers" adıyla anılmıştır. Buna bağlı olarak da

⁹² es-Sufi, "Tarihu'l Arab fi'l Endülüs", IV/73-74.

⁹³ Ahmed b. Yahya ed Dabbî, *Buğyetü'l-Multemis fi târihi ricâli ehli'l-Endelüs* (Kahire: Dârü'l-Kâtibi'l-Mısri, 1990), 476.

söz konusu savaşla ilgili anlatımlar farklılıklar göstermiştir. Bu yüzden Puvatya savaşı derinlemesine incelenmesi gereken bir savaştır. Çünkü bu savaşın sonucunda Müslüman ordusunun komutanı olan Abdurrahman öldürülmüş ve Müslümanlar geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Kuvvetle muhtemel ki bu durumla bağlantılı olarak da ilk dönem İslam eserlerinde söz konusu savaşla ilgili bilgiler elde etmek zordur.

Puvatya savaşını inceleyen Müslüman âlimler bu savaşı bir yenilgi olarak değerlendirmekle beraber aksini söyleyenlerde olmuştur. Ama yine de bu savaşla ilgili Müslüman tarihçilerin bu kadar sessiz kalması şaşırtıcı bir durumdur. Batılı tarihçiler ise bu savaşı hem farklı değerlendirmişler hem de farklı isimlendirmişlerdir. Söz konusu savaşın kazanılmasıyla Avrupa'nın İslam tehlikesinden kurtulduğunu, bu savaştan sonra Müslümanların direncinin kırıldığını ve Avrupa'nın Müslümanlar tarafından fethedilmesinin önüne geçildiğine dair yorumlar yapılmıştır. Yine bazı batılı tarihçilere göre Hristiyan dünyası bu savaşı kazanmasaydı, Müslümanlar Konstantiniyye'ye⁹⁴ kadar fetih hareketlerine devam edecekti. Elbette Batılı tarihçilerden bu savaşı daha fazla abartarak anlatanlar da vardır. Buna rağmen genel olarak incelediğimizde Müslümanlar bu savaşı kaybetmesine karşın 8 asır boyunca Avrupa'da kalmaya devam etmişlerdir. Müslüman âlimler Puvatya savaşını, bu yüzden çok önemsemeyerek eserlerinde fazla yer vermemiş olabilirler. Fakat objektif olarak bir değerlendirme yaptığımızda Müslümanların bu savaşı kaybettikten sonra asıl hedeflerinden kısmen uzaklaştıklarını ve maddi sebeplerin asıl hedeflerin önüne geçtiğini söyleyebiliriz. Sonrasında var olan iç çekişmeler de bunun en büyük delilidir. Avrupa açısından da kazanılan bu zafer onları diri tutmuş ve Müslümanları Avrupa'dan atma fikrini daha da özgüvenli bir hale getirmiştir.

Müslümanların temel gayelerinden birisi devletin sınırlarının büyümesiydi. Müslümanlar doğuda Çin'e kadar gitmişlerdi. Batı tarafında ise Afrika'nın kuzeyinden İspanya'ya kadar olan kısımda fetih hareketleri gerçekleşmişti. Müslümanlar bununla da yetinmeyip Avrupa'nın diğer kısımlarına da göz dikmişti. Aslında bu durum Müslümanların ufkunun genişlediğinin ve dünyanın önemli bir kısmına dair bir bakış açısı geliştirdiklerinin en önemli göstergesidir.⁹⁵ Şimdi Puvatya savaşını daha iyi anlayabilmek için Endülüslü Müslümanların genel durumuna göz atalım.

2.7.1.1. Savaşı Öncesi Genel Durum

Abdurrahman el Gafikî ordunun içerisinde ilk sorun olarak gördüğü konu ganimet meselesiydi. Müslümanlar fethettikleri yerlerde çok büyük ganimetler kazanıyorlardı. Bu ganimetlerin ordu

⁹⁴ Konstantinopolis veya Konstantiniyye, Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu, Latin İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapmış tarihî bir şehir. Günümüzde şehir, Mustafa Kemal Atatürk'ün kararıyla 1930'dan beri dünyada İstanbul olarak adlandırılmaktadır.

⁹⁵ Özdemir, *Endülüs Müslümanları-1*, 12-13.

için sorun olduğunu, askerinin bu ganimetler nedeniyle vakit kaybettiğini, bu ganimetlerin onlar için adeta bir yük olduğunu, sürekli ganimetle meşgul olduklarını ve bu durumun kendilerine zarar vereceği düşüncesindeydi. Fakat ordu içerisindeki var olan sıkıntılı durumlardan ötürü bu düşüncesini ortaya atamadı. Çünkü böyle bir söylem, ordu içerisinde bölünmelere hatta isyanlara yol açabilirdi. Aynı zamanda savaş azmini ve şevkini kırabilirdi. Bu yüzden bu düşüncelerini içinde tutarak ifşa etmedi. Onun için tek seçenek kalmıştı; o da orduya güvenmek ve ganimetlerin ordu için sorun olmamasını temenni etmek. ⁹⁶Abdurrahman el-Gafikî daha sonrasında bu düşüncelerinde haklı çıkacaktır.

Müslümanların toplumsal manadaki problemlerini hatırı sayılır derecede gideren Abdurrahman, fetih hazırlıklarına başlamıştı. Abdurrahman'ın hedefi Fransa'nın kuzeyine doğru hareket etmektir. Abdurrahman el Gafikî Toulouse kuşatmasına katılmıştı. Bu savaşı Müslümanlar kaybetmiş ve ağır yaralar almıştı. Bu savaşta Semh b. Malik el-Havlân'de şehit düşmüştü. Bu durum Abdurrahman'ı derinden üzmüş ve etkilemişti. Bu yüzden bu savaşın intikamını da almak istiyordu. Bu doğrultuda hareket edip devletin sınırlarını hem genişletmek hem de intikamını almak için harekete geçti. Büyük sefer için İslam dünyasının dört bir yanına haber göndererek bu sefere katılmak için çağrıda bulundu. Bu çağrıya dönemin insanları olumlu yanıt verdi. Müslüman ordusu ciddi bir güce ulaşarak Kurtuba şehrinde toplandı. Ordu içerisinde Mısır, Şam İfrîkiye ve kendi memleketi olan Yemen 'den askerler mevcuttu. Ordunun önemli bir kısmını Yemen'li askerler oluşturmaktaydı. Onun Yemen'li olması bu sefer için başlattığı cihat çağrısında da etkili olmuştur. Yemenli birçok Müslüman asker bu çağrıya olumlu cevap vermiştir. Franklar ise sayı bakımından Müslümanlardan daha fazlaydı. Her iki ordunun sayısı bakımından çeşitli rivayetler olsa da net olarak bilinen durum Frank ordusunun Müslüman ordusundan sayıca fazla olmasıdır.⁹⁷

2.7.1.2. Savaş Coğrafyası

Frank ordusu bulunduğu coğrafyayı daha iyi tanıyordu. Bu coğrafya içerisinde Frank ordusunun hareket edebilme kabiliyeti çok iyiydi. Bölgede avantaj sağlayabilecek tüm arazileri, yolları biliyorlardı. Bölge iklimine ise son derece alışkınlardı.

Müslümanların sıcak iklime alışkın olmaları onlar için bir dezavantajdı. Bunun yanında Müslüman ordusu söz konusu coğrafyayı da çok iyi bilmiyordu. Savaş bölgesine ulaşana kadar zaten yorgun düşmüşlerdi. Frank ordusuna göre yine bu coğrafyayı iyi bilmediklerinden, Müslüman ordusunun hareket edebilme kabiliyeti düşüktü.

Müslümanlar kendi başkentlerinden oldukça uzaktaydılar. Dolayısıyla ordunun ihtiyaçlarını karşılamak Endülüs'teki başkentten uzaklaştıkça zorlaşıyordu. Bu durumda ordunun

⁹⁶ Ebû Halîl Şevkî, *Belâtü's-Şühedâ bi Kıyâdeti Abdurrahman el-Gâfikî* (Dimeşk, Fikir Yayınları, 1998), 24.

⁹⁷ Hüseyin Mu'nis, *Rihletü'l-Endülüs* (Cidde: y.y., 1405/1985), 250, Hitti, *İslam Tarihi*, 680, M. Reinaud, *De l'Art militaire chez les Arabes au moyen age* (Paris: y.y., 1848), 15-24.

yorulması, güç kaybetmesi ve savaş motivasyonunun düşmesi demektir. Franklar açısından ise durum tam tersi yönündeydi. Onlar için orduya gerekli desteğin sağlanması daha kolaydı.

Kısaca yukarıda zikrettiğimiz durumlara göz attığımızda daha savaş başlamadan Frank ordusunun Müslüman ordusuna karşı coğrafi anlamda ciddi bir avantajı vardı. Bu avantajı göz önüne aldığımızda Müslüman ordusu henüz savaşa başlamadan geriye düşmüştür diyebiliriz.

2.7.1.3. Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî

Savaş hazırlıkları devam ederken Abdurrahman el-Gafikî, Berberî'ler için önemli bir isim olan Osman b.Ebî Nis'a el-Has'amî'yi Fransa'nın Pirene sıradağlarında bulunan sınır uçlarını korumak üzere bölgeye gönderdi. Osman'ın söz konusu sınırdaki görevi buraları kontrol etmek, gözetlemek ve korumaktı. Ayrıca Franklar üzerine akınlar düzenleyerek düşmanı oyalamak, bu akınlarda düşmanını tanımak ve düşman ordusunun açıklarını tespit etmek onun görevleri arasındaydı.⁹⁸

Osman b.Ebî Nis'a el-Has'amî görevlerini bilmesine rağmen, bu görevlerini yerine getirmekte ağır davranıyordu. Çünkü Osman çok az bir zaman diliminde de olsa Endülüs'te vali olarak görev yapmıştı. Bu da Abdurrahman'ın vali olmasından önceydi. Osman bu görev zamanında makamı sevmiş, bu görevi bırakmak istememişti. Abdurrahman vali olduğunda onu kendisine rakip olarak görüyordu. Endülüs'te valilik makamını, kendisinin Abdurrahman'dan daha layık olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden Abdurrahman'ın sözlerine sadık kaldığını söyleyemeyiz. Nitekim bu durum kendisini daha sonrasında büyük sorunlar oluşturarak gösterecektir.

Müslümanlar bu arada da boş durmuyordu. Fransa'ya belirli zaman dilimlerinde baskınlar düzenliyorlardı. Bu baskınların birinde Dük Eudes'in kızı Müslüman ordusu tarafından esir alındı. Dük Eudes'in kızının ismiyle ilgili farklı rivayetler vardır. Kimi kaynaklara göre onun adı Numiransei ya da Meynine'dir. Yine başka bir kaynağa göre onun adı Lamdezya'dır.⁹⁹ Ancak genel görüşe onun en tanınan ismi Lambicîh'dir.¹⁰⁰

Osman da güzelliğiyle meşhur Dük Eudes'in kızını görünce ona âşık oldu. Bir süre sonra ise onunla evlendi. Bu durum aynı zamanda Osman'ın Akitanya Dükü Eudes ile akraba olması demektir. Bu evlilikten sonra, Osman daha çok Dük Eudes ile hareket etmeye başladı. Bununla da yetinmedi ve onunla birtakım anlaşmalara vardı. Bu anlaşmaların içeriği daha çok Müslüman Arap baskınlarına karşın bir güvence içermekteydi.¹⁰¹

⁹⁸ Emîr Şekîb Arslan, *Târîhu Ğazavâti'l-arab fi Fransa ve sivrisra ve İtalya ve cezâiri'l-bahri'l-mütevassit* (Beyrut: Darü'l-kütübî'l-ilmî, ts.) 87 88.

⁹⁹ Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslam*, 127.

¹⁰⁰ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 88.

¹⁰¹ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 88.

Osman'ın Dük Edus'in kızıyla evlendikten sonra asıl görevini bıraktığını, evliliğin etkisinde kaldığını, hatta Müslüman ordusunun bölgeye akın hareketlerini öncesinde Dük Eudes'e bildirdiği ifade edilmektedir.¹⁰²

Tüm bunlar yaşanırken Abdurrahman bölgede fetih hareketleri çalışmasına hız vermişti. Artık Osman'ın da bulunduğu bölgeyi fethetmek istiyordu. Ancak Abdurrahman Osman'ın yaptığı evliliği duyunca ve onun görevlerinde gevşeklik gösterdiğini öğrenince çok kızdı. Osman'ın Dük Eudes ile yaptığı anlaşmaları da onaylamamıştı. Osman'ın görevi bölgedeki fetih hareketlerine hız vermek iken yapmış olduğu bu evlilik ve bunun neticesindeki tavırları, Müslümanlar arasında bir krize yol açmıştır.

Yapılan çağrılara kulak asmayan Osman 730 yılında bağımsızlığını ilan ederek vali Abdurrahman'a başkaldırdı. Haberi alan Abdurrahman İbn Ziyar komutasında bir orduyu Osman'ın üzerine gönderdi. Bu ordu Osman'ın da içinde bulunduğu Cerdagne kalelerini kuşattı. Uzun uğraşlar sonucu İbn Ziyar savaşı kazandı. Ancak Osman karısıyla beraber dağlara kaçmıştı. Aslında İbn Ziyar ilk hedef olarak onu yakalamak istiyordu. Ama bunu başaramadı. Kaçtığı dağda da sıkışan Osman yakalanarak öldürüldü. Baş kesildi. Akabinde başıyla beraber karısı da vali Abdurrahman'a getirildi. Daha sonrasında ise Abdurrahman onu devletin merkezi Şam'a yani halifeye gönderdi.¹⁰³

Konuyla ilgili farklı rivayetler bulunsa da kesin olan bir şey var ki oda şudur; Osman'ın vali Abdurrahman'a isyan etmiştir.. Osman aynı zamanda Berberi olduğu için, bu durum Arap-Berberi çekişmesinin bir yansıması olabilir. Her iki durumu kabul etsek de etmesek de yaşanan bu ayaklanma ve Müslümanlar arasındaki bu çatışma sonrasında büyük problemlere yol açacaktır.

2.7.1.4. Savaşın Başlaması

Abdurrahman el-Gafikî Puvatya savaşından önce İspanya'daki Pamplone şehrini ele geçirmişti. Buradan da Roncevaux Boğazı'ndan devam ederek Galya¹⁰⁴ bölgesine ulaştı.¹⁰⁵ Sonrasında ise Bordeaux (Bordo)¹⁰⁶ şehrini fethetti. Bu fetihler gerçekleşirken Müslümanlar çok büyük ganimetler elde ediyorlardı. Ganimetler büyüdükçe Müslüman ordusunun özgüveni artıyordu.

¹⁰² Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 127.

¹⁰³ İsmail Hakkı Atçeken, "Puvatya (Balatu's-Şüheda) Savaşı ve Etkileri Üzerine Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 / 8 (Eylül 1998), 249.

¹⁰⁴ Galya (Latince: Gallia ; Fransızca: La Gaule), günümüzde başta Fransa olmak üzere Batı Avrupa'nın büyük bir bölümüne tarihte verilen isimdi.

¹⁰⁵ Montgomery Watt William, *İslâmın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*, çev. Ümit Hüsrev Yolsa (Ankara: Bilgesu Yayınları, 2013), 9-15.

¹⁰⁶ Bordeaux (Okunuşu: [bɔʁ'do]), Fransa'nın güneybatısında Akitanya Nouvelle-Aquitaine bölgesinin Gironde departmanında yer alan şehir.

Yeni zaferler kazanmak için ordu her an motive olmuştu. Müslümanlar ganimetin yanı sıra Frank dünyasının önemli kale ve manastırlarını da ele geçiriyordu.

Abdurrahman el-Gafkî ve ordusu kuzeye doğru fetih hareketlerine devam etti. Bu sırada da Puvatya(Poitiers) 'yı kuşattı ve fethetti. Ama onlar için birinci amaç bu şehri fethetmek değildi. Onların asıl amacı Tûr (Tours)¹⁰⁷ şehri idi. Bu şehri önemli kılan sebep ise Saint Martin tapınağının burada olmuş olmasıydı. Hristiyan dünyası açısından da bu şehir ve tapınak çok kıymetliydi. O yüzden Müslümanlar gözünü bu şehre dikmişti.¹⁰⁸

Müslümanlar açısından buranın alınması birçok kazancı beraberinde getirecekti. Öncelikle Hristiyan dünyası açısından çok kıymetli olan bu tapınağın alınması demek Hristiyanların direncinin kırılması, morallerinin bozulması ve özgüvenlerinin yok olması demekti. Ayrıca bu tapınağın alınması Hristiyan dünyasında ki fikir ayrılıklarının da gün yüzüne çıkması demekti. Bu ve buna benzer sebepler yüzünden Hristiyan dünyası, kendileri için kıymetli olan bu tapınağın Müslümanlar tarafından alınmasını istemiyordu. Bu da yine aynı şekilde Puvatya savaşının önemli nedenlerinden bir başkasıdır.

Bu tapınağı Hristiyan dünyası açısından önemli hale getiren bir başka etken ise, maddi sebeplerdir. Çünkü bu tapınağa Hristiyan dininin mensupları tarafından adaklar bağışlanırdı. Buranın Müslümanlar tarafından fethedilmesi aynı zamanda büyük bir ganimetin de habercisiydi. Müslümanlar burayı fethederek bu ganimetin de yeni sahibi olmak istiyordu.¹⁰⁹

Müslümanlar tüm hazırlıkların tamamladı. Tours(Tûr) şehrine yaklaştılar. Müslümanlar burayı fethederek Hristiyan dünyasını hem dini, hem ekonomik, hem de psikolojik olarak yok etme niyetindeydi. Bunu başarmış olursalar Hristiyan dünyasının tüm direnci kırılacaktı. Hristiyan dünyası ise durumun farkındaydı. Onlar da kutsal saydıkları bu şehri ve mabedi kaybetmek istemiyorlardı.

Müslümanların Tours şehrine geldiğini gören Hristiyanlar panik yaşadılar. Çünkü Hristiyan dünyası açısından kutsal kabul edilen Saint Martin tapınağı bu şehirdeydi. Müslümanların burayı fethederse, Hristiyanlar açısından hezimete yol açmakla beraber sonun başlangıcı da olabilirdi. Dük Eudes tehlikenin farkındaydı. Müslümanları tek başına yenemeyeceğini biliyordu. Duygusal hareket etmedi. Mantıklı davranarak aralarında düşmanlıkta bulunmasına rağmen Charles Martel'den yardım istedi. Bununla da yetinmedi ve tüm Hristiyan dünyasını Müslümanları durdurmak üzere savaşa davet etti.¹¹⁰

Söz konusu dönemde Fransa topraklarında fikir ayrılıkları, iç çekişmeler ve fiziki mücadeleler mevcuttu. Ama bu çağrı önemliydi. Tüm Hristiyan dünyasını ilgilendiriyordu. Avrupalı

¹⁰⁷ Tours merkez-batı Fransa'da bir şehirdir. Tours Fransa'nin Centre bölgesine dahildir ve Indre-et-Loire deparmanının merkezi olup "Centre" bölgesinde bulunan en büyük şehirdir.

¹⁰⁸ Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 128.

¹⁰⁹ Hitti, *İslâm Tarihi* 3, 787.

¹¹⁰ Ömer Ferrûh, *Târîhu Sadri'l-İslâm ve'd-Devletü'l-Ümeviyye* (Beyrut: İlmi Delâyîn Yayınları, 1970), 181.

Hristiyanlar bu çağrıya kayıtsız kalamadılar ve Endülüslü Müslümanlarla savaşmak üzere bu çağrıya olumlu cevap verdiler. Bu da aralarındaki iç çekişmelerin bir anlamda halının altına süpürülmesi demektir. Başka seçenekleri de yoktu. Müslümanların tehlikeli varlığı, onları bir çatı altında toplanmalarını sağladı. Fikir ayrılıklarına rağmen bu birliktelik daha sonraki zamanlarda kendini Haçlı seferlerinde de gösterecektir. Sonuç olarak bir araya toplanan Hristiyanlar Charles Martel komutasında Müslümanlara karşı savaşmak için hazır duruma geldiler.

Savaş başlamadan önce sayı olarak Charles Martel ve ordusu Müslümanlardan fazlaydı. Bu durumdan Müslümanlar da haberdardı. Ama yine de Müslümanlar umutsuzluğa düşmedi. Müslüman ordusu uzun yıllardır savaşıyordu. Nice zorlu savaştan muzaffer ayrılmıştı. Aynı zaman da büyük ganimetler de kazanmışlardı. Bunun yanında İslam dini adına savaşma fikri inanç açısından Müslümanları da diri tutuyordu. Savaş motivasyonu bu bakımdan üst seviyedeydi. Ne ellerindeki ganimeti kaybetmek istiyorlardı ne de çok kritik olan bu savaşı.

Franklar(Fransızlar) açısından ise durum tam tersiydi. Bir zamanlar sadece çölde yaşayan Müslüman Araplar önce Endülüslü fethetmiş, bununla da yetinmeyerek bugünkü Fransa topraklarına kadar gelmişlerdi. Franklar sayıca fazla olmasına rağmen Müslüman ordusundan çekiniyordu. Aralarında çatışmalar, iç çekişmeler olmasına rağmen Charles Martel liderliğinde bir çatı altında toplanabilmişlerdi.

Dük Eudes ile Charles Martel birbirlerine düşman iki liderdi. Bu durum aslında bize şunu net olarak gösterdi ki; Avrupalı Hristiyanlar kendi aralarında ne kadar problemliler olsalar da, düşman Müslümanlar olunca bu problemleri bir kenara bırakabiliyorlardı. En belirgin örnek de Eudes ile Charles Martel arasında ki durumdur. Dük Eudes, Akitanya'nın lideriydi. Müslümanlara karşı zafer kazanamayacağını anlayınca düşmanı Charles Martel'in emri altına girdi ve ondan yardım istedi.

Charles Martel, Dük Eudes'den gelen bu çağrıyı kabul etti. Ancak bu çağrıyı kabul etmesindeki niyeti Saint. Martin tapınağının Müslümanlar tarafından fethedilme tehlikesi değildi. Onun amaçlarından bir diğeri hatta belki en önemlisi de Akitanya'yı ele geçirmektir. Bu yüzden Charles Martel bir taşa iki kuş vurma niyetindeydi. Hem Müslümanları yenerek Hristiyan dünyasındaki karizmasını iyice güçlendirmek hem de düşmanı Eudes emri altına girmişken Akitanya'yı ele geçirerek siyasal güç kazanma hedefindeydi.¹¹¹ Charles Martel hazırlıklarını tamamladı ve Müslüman orduyla karşılaşmak için beklemeye başladı.

Müslüman ordusu Puvatya bölgesine ulaşana kadar birçok sefere çıkmış, önemli fetihler gerçekleştirmişti. Bu durum ordunun yorgun düşmesine de sebep olmuştu. Fethedilen yerlerdeki asayişin sağlanması için de, gerekli askerin bu bölgede kalması Müslüman ordusunu zayıflatmıştı. Özellikle ilk başlarda Arap-Berberi çekişmesi vali Abdurrahman tarafından

¹¹¹ Gerald Messadie, *4000 ans de mystifications historiques*, çev. Sonat Ece Kaya (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2011), 81-82.

çözümüne kavuşmuş gibi gözükse de, Osman b.Ebî Nis'a el-Has'am'î olayıyla birlikte bu sorunun devam ettiğini söyleyebiliriz. Bu durum da yine Müslüman ordusunun savaş başlamadan evvel ne durumda olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Frank ordusu ise Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden gelen askerlerle donatılmıştı. Ordu içerisinde paralı askerler dahi mevcuttu. Charles Martel Müslüman ordusunun başarılarının farkındaydı ve işi sıkı tutmuştu. Aynı zamanda o tecrübeli de bir komutandı.

Frank ordusu askeri teçhizat açısından da Müslüman ordusunda üstündü. Bu durum da yine iki ordu açısından önemli bir kıstas idi. İki ordu arasındaki ilk temas öncü birliklerin birbirine saldırmasıyla gerçekleşti. Loire nehri etrafında gerçekleşen çatışmada nihai bir sonuç alınamamıştır. Bunun sebebi ise Vali Abdurrahman'ın Endülüs ordusunu Poitiers civarına çekip, orduyu daha hazır hale getirmek istemesidir.¹¹² Küçük çaptaki çatışmalardan sonra iki ordu Tours ile Poitiers arasında karşı karşıya geldiler.¹¹³

Savaşın ilk günlerinde şiddetli çatışmalar meydana geldi. Başlangıçta Müslümanlar savaşı kazanmaya yakındı. Daha sonra bu savaşta en belirleyici etki olan Frank ordusundaki eğitimli askerlerin rolü durumu değiştirdi. Zira bu askerler, Müslümanların saldırısını durdurmayı başardı. Müslüman ordusundaki gönüllü askerler eğitimli değildi. Onlar çağrı üzerine orduya katılmışlardı. Savaş esnasında bu durum belirgin halde ortaya çıkacak ve Müslümanlar savaşı kaybedecektir.

Savaş devam ettiği sırada Frank komutanı Charles Martel, Müslüman ordusuyla hem savaşıyor hem de gözlem yapıyordu. Adeta bir istihbarat ağı kurarak Müslüman ordusunu iyice analiz etti. Hatta Müslüman ordusundaki askerlerin ailelerinin de savaş alanına onlarla geldiğini öğrendi. Çarpışmalar tüm şiddetiyle günlerce devam etti. Henüz tam olarak kimin kazandığı belli değildi. Bu esnada savaştaki esas belirleyici etken savaşın onuncu günü meydana geldi. Müslüman ordusu artık savaşı kazandığını düşünmeye başlamıştı. Derin gözlemlerinin de meyvesini toplayan Charles Martel Müslümanların ganimetlerinin bulunduğu bölümde Müslüman ordusunda bir gedik açtı. Müslümanlar bu durum karşısında adeta bir şok yaşadılar. Bu gediği açan ise Dük Eudes idi. Kendine bağlı birliklerle Müslüman ordusunda ganimetlerin bulunduğu bölüme başarılı bir saldırı girişimi gerçekleştirdi ve savaşın rengi de değişmiş oldu.¹¹⁴

Şok etkisi yaratan bu durum karşısında Müslüman ordusundaki düzen bozuldu. Abdurrahman'ın engellemelerine rağmen ordu içerisinde bulunan sağ ve sol cemahtaki askerler ganimetlere saldırı olan bölüme doğru hareket etmeye başladı. Bu da savaşın tam ortasında Müslüman ordusundaki düzenin bozulmasına yol açtı. Ganimetlerin bulunduğu

¹¹² es-Sufî, "Tarihü'l Arab fi'l Endülüs", IV/74-75.

¹¹³ Hitti, *İslâm Tarihi*, 3/787.

¹¹⁴ Jean Louis Chalmel, *Historie de Touraine* (Paris: y.y., 1828), I/228-229.

bölümde Müslüman ordusundaki askerlerin aileleri de vardı. Müslüman askerler hem ailelerini hem de ganimetleri kurtarmak için adeta bu bölüme akın ettiler.

Sebepler her ne olursa olsun savaş esnasında baş gösteren bu disiplinsizlik Müslümanların savaş açısından sonunu hazırladı. Müslüman ordusunda adeta tam bir kargaşa vardı. Abdurrahman bu durumu düzeltmek için çok çabaladı. Ordunun her tarafına müdahale etmek istedi. Orduyu hizaya sokmak için mücadele ediyordu. Ama kimse onu dinlemiyordu. Tam bu esnada ordunun ön kısmına geçen Abdurrahman'a atılan bir ok yanağına isabet etti ve orada şehit oldu. Bu durum Müslüman ordusunun moralini daha da bozdu. Akşam geç saatlere kadar savaş devam etti. Müslümanlar yaşanan durumlardan ötürü çok ciddi şekilde kayıplar vermeye devam etti.¹¹⁵

Yaşananlar karşısında adeta şok olan Müslümanlar, durum tespiti yaptılar. Ordu çok yorulmuştu ve ordunun komutanı olan Abdurrahman'da şehit olmuştu. Ayrıca şehit sayısı bir hayli fazlaydı. Durumun iç açıcı olmadığını fark eden Müslüman ordusundaki komutanlar, aksi fikri savunanlara rağmen orduyu geri çekme kararı aldı. Karanlıktan istifade ederek taşıyabilecekleri malzemeleri yanlarına alarak Narbonne 'ye çekildiler. Dikkat çekmemek için de çadırlarında yanan ateşi söndürmediler. Frank ordusu ise Müslümanlara verdikleri bu ağır tahribatı kutlamakla meşgullerdi. Artık Müslümanların bu savaşı kazanamayacağını düşünüyorlardı. Nitekim öyle de oldu. Müslümanlar bu savaştan ağır tahribat alarak geriye çekilmek zorunda kaldılar.¹¹⁶

Yukarıda anlattığımız üzere Abdurrahman'ın askerlerin ganimetleri yanında taşınması ile ilgili fikirlerinde haklı çıktığını görüyoruz. O ganimetlerin orduyu engellediğini, ağır hareket etmelerine sebep olduğunu, ganimetlerin orduyla beraber taşınmaması gerektiğini söylüyordu. Ancak bu durumu Müslüman ordusunun da içinde bulunduğu durum gereği tam olarak ifade edememişti. Nitekim korktuğu başına gelmiş oldu. Ganimetlere yapılan saldırı sonucu Müslüman ordusunun savaş düzeninin bozması, Müslümanlara hem savaşı kaybettirdi hem de Abdurrahman gibi bir komutanın şehit olmasına sebep oldu.

Franklar Müslüman ordusunun geri çekildiğini sabah olunca fark edebildiler. Onlar savaşı kazandıklarını düşünmelerine rağmen, onların geri çekilmesini beklemiyorlardı. Durumun farkına varınca, onlar da rahatlamışlardı. Çünkü Müslümanların geri çekilmesi onlar için en azından şimdilik bir tehdit oluşturmuyordu.¹¹⁷

Dönemin Müslüman tarihçileri bu savaşa Belâtüşşühedâ adını vermişlerdir. Bu savaşta şehit olan Müslümanlara hitaben bu ismi vermişlerdir. Çünkü bu savaşta gerçekten çok sayıda Müslüman şehit olmuştur.

¹¹⁵ İsmail Ceran, "Puvatya Savaşı", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2016), 33.

¹¹⁶ es-Sufi, "Tarihu'l Arab fi'l Endülüs", IV/77.

¹¹⁷ es-Sufi, "Tarihu'l Arab fi'l Endülüs", IV/77.

2.7.1.5. Savaşla İlgili Değerlendirmeler

Puvatya savaşını genel olarak incelediğimizde klasik İslam kaynaklarından veri elde etmek oldukça güçtür. Bu savaşın sonuçlarını incelerken bahsi geçen verinin önemli olduğu kanısındayız. Puvatya savaşının etkisi bu kadar büyükken İslam tarihçiliği açısından bu kadar az irdelenmiş olması ya da klasik İslam kaynaklarında yok denecek kadar az veri olmasının temel sebebi, muhtemelen bu savaşın Endülüslü Müslümanlar açısından hezimet olmasıyla ilgilidir.¹¹⁸ Çünkü Endülüslü Müslümanlar bu savaşı kaybederek çok sayıda şehit vermiş, ordunun komutanı olan Abdurrahman da şehit düşmüştür. Bu durumun Müslüman dünyasını derinden sarstığı yukarıda işaret ettiğimiz üzere ortadadır. Puvatya savaşıyla ilgili kaynaklarda sınırlı derecede veri vardır. Şimdi kaynaklarda geçen bazı bilgileri aktaralım.

İbn Abdülhakem (803-871) Puvatya savaşını eserinde yer vermektedir. Vali Abdurrahman'ın seferler düzenlediğini, birçok başarılar kazandığını, önemli fetihler gerçekleştirdiğini fakat Puvatya savaşında önemli sayıda askeriyle birlikte şehit düştüğünü aktarmaktadır.¹¹⁹

Diğer önemli bazı eserlerde de buna benzer bilgiler aktarılmaktadır. Mehmet Özdemir ise yukarıda da bahsettiğimiz üzere bu savaşla ilgili çarpıcı bir yorumda bulunmaktadır. Ona göre bu savaşı Müslümanlar kaybettiği için hatırlamak istememişler, gelecek nesillere aktarmayı tercih etmemişlerdir. Yine ona göre ilk dönem İslam tarihçileri bu savaşta suskun kalarak bu acıyı unutmak ve unutturmak istemişlerdir.¹²⁰

Müslüman dünyasına karşılık oryantalist tarihçiler Puvatya savaşına eserlerinde daha fazla yer vermişlerdir. Bu bağlamda söz konusu savaşla ilgili asıl verileri oryantalist kaynaklarda bulmak daha kolaydır. Şimdi bunların birkaçını inceleyelim.

İra M. Lapidus, Endülüs ordusunun öncelikle İspanya daha sonrasında ise Fransa'ya doğru fetihler gerçekleştirdiğini söylemektedir. Charles Martel'in Müslümanların bu başarılı akınlarını Poitiers savaşıyla durdurduğunu, Endülüslü Müslümanlara ağır bir darbe indirdiğini ifade etmektedir.¹²¹

Yine bir başka oryantalist Claude Cahen'e göre ise, Endülüslü ordusu bu savaşı kaybederek Avrupa'nın kuzeyine doğru ilerleyişi sekteye uğramıştır.¹²² Ancak bu yorum çok makul görünmemektedir. Çünkü Puvatya savaşı kaybedilmesine rağmen Müslümanlar fetih

¹¹⁸ Özdemir, *Endülüs Müslümanları-1*, 40.

¹¹⁹ İbn Abdilhakem, *Fütuhu Mısır ve'l-Mağrip*, thk. Abdü'l Mün'im Âmir (Kahire, y.y., 2001), 292.

¹²⁰ Mehmet Özdemir, "Endülüs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/211-225.

¹²¹ İra M. Lapidus, *İslam Toplulukları Tarihi, Hz. Muhammed'den 19. yüzyıla* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), I/512.

¹²² Claude Cahen, *Doğuşundan Osmanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar İslamiyet*, çev. Esat Nermi Erondor (Ankara: y.y., 2000), 38.

hareketlerine devam etmişlerdir. Nitekim çok zaman geçmeden Endülüs ordusu Arles¹²³, Avignon¹²⁴ gibi yerleri fethetmişlerdir. Hatta Lyon'a kadar ulaşmışlardır.¹²⁵

Narbonne daha öncede ifade ettiğimiz üzere stratejik açıdan önemli bir yerdi. Burası Müslümanların üssü konumundaydı. Söz konusu savaşın tarihiyle kıyasladığımızda burası 759 yılına kadar yine Müslümanların elinde kalmıştır. ¹²⁶ Bu görüşümüzü destekler mahiyette Gustave Le Bon Fransız olmasına rağmen bu savaşla ilgili çarpıcı bir tespit yapmıştır. Ona göre Müslümanlar bu savaşı kaybetmesine rağmen iki asır daha Avrupa'da kalmayı başarmışlardır. Bu savaştan sonrada çok önemli savaşlar kazanmışlardır. Buna örnek olarak Marsilya dükünün 737 yılında Provence bölgesini¹²⁷ Müslümanlara verdiğini ifade etmektedir. Ona göre Charles Martel'in bu savaşı kazanması batılı tarihçiler tarafından abartılmaktadır. Yine ona göre Charles Martel Hristiyanlığın yegâne koruyucusu olarak gösterilmektedir. Ancak böyle bir durum söz konusu değildir. ¹²⁸

2.7.1.6. Savaşın Kaybedilmesinin Nedenleri

Endülüslü Müslümanlar sayısız zaferden sonra Puvatya savaşını kaybettiler. Bu savaşın yankıları ise yukarıda da zikrettiğimiz üzere farklı farklı değerlendirildi. Müslümanlar tabiri caizse bu yenilgiyi görmezden gelirken, batılı tarihçiler ise bu savaşın sonuçlarını farklı okudular. Bu savaşın sonuçları üzerinde bizde bir değerlendirme yapmak istiyoruz.

Öncelikle Müslümanlar bu savaşı kaybetmiş, ancak duygusal davranmayarak geriye çekilmiş ve söz konusu coğrafyada varlıklarını korumuşlardır. Kontrolü kaybedip geriye çekilmeyerek savaşmaya devam etselerdi, uzun yıllar daha Avrupa'da kalma şansları olmayabilirdi. Puvatya savaşının kaybedilmesine sebep olan birçok değişken vardır. Şimdi bunları zikrelelim.

1. Öncelikle ifade etmek gerekir ki Endülüslü Müslümanlar Kurtuba şehrine çok uzaktaydılar. Bu durum orduya destek olunmasında ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasında bir probleme yol açmıştır. Ordu zaten uzun bir süreden beri hareket halindedir. Sürekli fetihler gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla ordu bu bölgeye geldiğinde Endülüs ordusu yorgun düşmüştür.

¹²³ Güney Fransa'da bulunan bir şehir ve komün. Aynı zamanda Fransa'nın ili olan Bouches-du-Rhône bulunmaktadır.

¹²⁴ Fransa'nın Provence-Alpes-Côte d'Azur bölgesinde Vaucluse departmanında, Rhône Nehri'nin kıyısında bulunan şehir.

¹²⁵ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-Arab*, 106.

¹²⁶ Hitti, *İslam Tarihi*, 681.

¹²⁷ Fransa'nın güneydoğusunda bulunan bir bölge olan Provence'in Rhone Nehri ve Akdeniz'e kıyısı vardır. Birçok şehir ve kasabayı kapsayan bölge, 500 yıldan fazla zamandır Fransa'nın bir parçasıdır.

¹²⁸ Gustave Le Bon, *La Civilisation des Arabes* (Paris: Editions de la Fontaineau Roy, 1996), 253-257.

2. Savaşın gerçekleştiği coğrafi şartlar Müslüman Araplara çok uygun değildir. Onlar daha çok çöl ortamına alışkındır. Ancak burası ormanlık arazidir. Bu durum da yine savaşta önemli bir etken olmuştur.
3. Ordu içerisinde bulunan iç çekişmelerde bu savaşın kaybedilmesinde etkili olmuştur. Abdurrahman döneminde bu çekişmeler kısmen durdurulsa da devam etmekteydi. Arap-Berberi, Yemeni-Kaysi çekişmeleri ve anlaşmazlıklar tekrardan baş göstermeye başlamıştı. Bu da savaşın kaybedilmesinde etkili olmuştur.
4. Müslümanların ve özellikle Berberilerin bu savaşa eşleriyle çocuklarıyla katılmış olması ve ganimet taşıma mevzusu da savaşın kaybedilmesinde etkili faktörlerdendir.

Yukarıda zikrettiğimiz maddeler bizce savaşın kaybedilme nedenlerindedir. Eğer Müslümanlar bu durumları dikkate almış olsalardı, her şeye rağmen bu savaşı kaybetmeyebilirdi. Ancak sonuç olarak Endülüslü Müslümanlar bu savaşı kaybetmiştir. Bu savaşın birtakım sonuçları olmuştur. Şimdi savaşın sonuçları üzerinde bir değerlendirme yapmak istiyoruz.

2.7.1.7. Savaşın Sonuçları

Bu savaş etkisi bakımından birçok alana sirayet etmiştir. Söz konusu dönemde bu savaşın siyasi, sosyal ve kültürel anlamda bir takım etkileri olmuştur. Avrupa'nın her yanı bu savaştan doğrudan etkilenmiştir diyebiliriz. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Müslümanlar Fransa'nın kuzeyinde başarılı fetihler gerçekleştirmek istiyorlardı. Bunun temel amacı ise kuzey yönüne doğru devam edip adeta harita üzerinde hilal çizerek halifeliğin merkezine ulaşma niyetindeydiler. Puvatya savaşının sonucunda bu amacın sekteye uğradığını söyleyebiliriz. Onların temel amaçlarından birisi de Konstantiniyye'yi fethetmekti. Yine bu amacın da savaşın kaybedilmesiyle yok olduğunu söyleyebiliriz.

Franklar açısından ise durum tam tersi yönünde değerlendirilmiştir. Kimi batılı tarihçiler, bu savaşın sonucunda Müslümanların artık Avrupa'nın kuzeyine ilerlemesinin duraksadığını söylemişlerdir. Buna ilaveten Müslümanların bu savaşı kaybederek Avrupa'da yayılma politikasını gözden geçirdiklerini ve Fransa'nın güneyinden de çekilmek zorunda oldukları ifade edilmiştir.¹²⁹

Puvatya savaşının sonuçlarına bağlı olarak, Müslümanların savaşı kaybettiğini, ancak Avrupa'nın kuzeyinde varlıklarını koruduklarını ifade etmiştik. Savaşı kaybeden Müslümanlar Narbonne'ye geri çekilerek beklemeye başlamışlardı. Devletin halifesi Hişam b. Abdülmelik durum değerlendirmesi yaptıktan sonra Fransa'ya yeni ordu gönderdi. Puvatya savaşından iki yıl sonra, yani 734 yılında Endülüs ordusu Rhone vadisinde tekrardan ortaya çıktı. Daha

¹²⁹ es-Sufi, "Tarihu'l Arab fi'l Endülüs", IV/75.

öncede ifade edildiği gibi Avignon ve Arles'i ele geçirdiler. Bununla da yetinmeyerek önce Lyon'u daha sonrasında ise Akitanya civarını aldılar.¹³⁰

Buraya kadar anlattığımız kısım daha çok Müslümanların başarı hikâyeleriyle doludur. Ancak bu süreç, bazı istisnalar olsa da 732 yılı itibariyle Endülüslü Müslümanların aleyhine doğru işlemeye başlamıştır. Şimdi Puvatya savaşı sonrası gerçekleşen hadiseleri inceleyelim.

2.8. Charles Martel ve Fransa

Puvatya savaşı Müslümanlar açısından önemli bir dönüm noktasıdır desek herhalde yanlış söylemiş olmayız. Çünkü Endülüslü Müslümanlar bu savaşı kaybetmesine rağmen her ne kadar bu coğrafyada kalmaya devam etseler de, iç parçalanmışlık her geçen gün arttı. Pirene dağlarında gerçekleşen bu savaşın sonucunda, Müslümanlar Fransa'nın kuzeyinden çok, güney bölgesinde hareket etmeye başlamıştır. Yukarıda da anlattığımız üzere Puvatya savaşı sonrası atanan valiler döneminde fetih hareketleri her ne kadar devam etmiş olsa da, içerideki fikir ayrılıkları yerini çatışmaya bırakmıştır. Bu durum Fransa topraklarında Müslümanların varlığına da zarar vermiştir.

Buraya kadar anlattığımız kısım da Puvatya savaşı sonrasında Müslümanların genel durumunu ifade etmeye çalıştık. Müslümanlar arasında ki iç çatışmalar devam etmekteyken, Franklar arasında da benzer senaryolar mevcuttu. Onlar arasında da güç savaşları zaman zaman kendini göstermiştir. Ancak Puvatya zaferiyle Frankların daha öz güvenli bir hale geldikleri ve buna göre hareket ettikleri bir gerçektir. Aynı zamanda Fransa tarihine damgasını vuran Charles Martel'in, Müslümanlara karşı kazanmış olduğu zaferlerde bir o kadar önemlidir. Şimdi yukarıda da bahsettiğimiz söz konusu tarihlerde, Franklar açısından durum nasıl devam etmekteydi onu anlatmaya çalışacağız.

Puvatya savaşını kazanan Charles Martel'in öncülük ettiği Frank ordusu, Endülüs ordusunun geri çekilmesine rağmen onları takip etmeyerek Austrasiye'ye¹³¹ geri gelmişti. Bu dönemde Müslümanlar Provence ve Septimanie bölgesinde¹³² varlıklarını sürdürmekteydiler. Charles Martel'de Endülüslü Müslümanları hem bu bölgeden atmak, hem de Puvatya savaşını kazanarak arttırdığı karizmasını daha da güçlendirmek niyetindeydi. Çünkü Charles Martel Müslümanları bu bölgeden atabilirse, güney Fransa'ya tamamen hâkim olabilecekti. Charles Martel bu düşüncelerine pratiğe dönüştürerek sefer hazırlıklarına başladı. İlk olarak 733 yılında Lyon'u, daha sonrasında ise Rhone vadisi boyunca burada bulunan şehirleri aldı. Fransa'da bulunan iç siyasi çekişmeler burada da kendini gösterdi. Frank ordusu işgal ettiği yerlerden döner dönmez yerli halk Müslümanlara haber vererek söz konusu yerleri onlara

¹³⁰ Henri Pirenne, *Hz. Muhammed ve Şarلمان, İslam Fetihleri ve Ortaçağ Uygarlığı*, çev. Muhsin Önal Mengüşoğlu (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 209; Arslan, *Târihu ğazavâti'l-Arab*, 106.

¹³¹ Merovenj Hanedanlığı'nın kuzeydoğu topraklarını oluşturan ve günümüzdeki Fransa, Almanya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda ülkelerinin topraklarına verilen isimdir.

¹³² Roma döneminde Güney Galya'nın kıyı kısmını belirtmek için kullanılan Latince Colonia Septimanorum Baeterrae'dan alan tarihi bölge.

teslim etti. Aslında bu durum yeni ortaya çıkan bir şey değildi. Daha öncede örnekleri mevcuttu. Şimdi bu örneklere bakalım.

Endülüslü Müslümanlar, Fransa'daki yerli halk ve yöneticilerle zaman zaman anlaşarak onlarla beraber hareket ediyordu. Bu durum aslında kazan kazan prensibinin bir yansımasıydı. Buna örnek verecek olursak Yusuf b. Abdurahman el-Fihri, Mauronte ile anlaşarak, savaşmaksızın Arles şehrini aldı. Daha sonrasında Saint-Remy¹³³ şehrini alarak Durance vadisine ulaştı. Bu durum Müslümanların kuzeye doğru hareket ettiğinin ve yerli halk olan Franklarla anlaşma içerisinde olduğunu gösterme açısından önemli bir örnektir. Kaldı ki Mauronte bu dönemde Marsilya düküydü. Franklar kendi iç siyasi durumlarından dolayı bazen Müslümanları frank yöneticilerine tercih ediyorlardı. Bu durum Müslümanların söz konusu topraklarda kısmen de olsa yerli halk ile arasındaki pozitif iletişimle de ilgilidir.¹³⁴ Ayrıca Mauronte'nin, Yusuf b. Abdurrahman el-Fihri'nin haricinde Ukbe b. Haccac ile de anlaşma içerisinde olduğunu daha önce ifade etmiştik.

Müslüman yöneticileri bu topraklarda Frank yöneticileriyle anlaşma sağladığında, yerli halkta bu durumdan memnun kalmaktaydı. Anlaşma gereği Müslümanlarda yerli halka iyi davranarak onların gönüllerini kazanma yoluna gidiyorlardı. Ancak bu durumun tam tersini anlatan rivayetlerde mevcuttur. Oryantalist tarihçi Augustin Fabre'ye göre, Müslümanlar yukarıda bahsi geçen şehirleri anlaşma yoluyla değil zorla almıştır. Buralarda ki birçok önemli yerleri yağmalamış, kutsal mabetleri ve şehrin önemli yerlerini yıkmıştır. Buradaki önemli manastırlardan olan Saint-Victor manastırını da yıkılan en önemli yerlerden birisidir.¹³⁵

Yukarı da bahsi geçen her iki anlatımda bize şunu göstermektedir ki her iki dinin mensupları bu topraklarda birbirleriyle savaşmışlar, kısmen de olsa anlaşma yoluna gitmişlerdir. Avrupa'nın kuzeyinde Frank yöneticileri arasındaki iç çekişmelerden Müslümanlar istifade etmişler ve bu durumu fırsata çevirmişlerdir. Her iki tarafın tarihçileri açısından da söz konusu durumlar farklı değerlendirilmiş, hatta abartılı anlatımlara yer verilmiştir. Müslümanlar her gittiği coğrafyada gayrimüslimlere her zaman için hoşgörülü olamadığı gibi, bazen siyasi şartlara bağlı olarak ve İslam dininin emrettiği şekilde müspet davranabilmiştir. Charles Martel'in Puvaty savaşı Müslümanları mağlup etmesine rağmen, diğer Frank yöneticileriyle siyasi ve dini konjonktür gereği anlaşabildiğini söylemek güçtür. Muhtemeldir ki Charles Martel, kendi menfaatleri doğrultusunda bu savaşa destek vermiş ve kazanmıştır. Bunun en büyük kanıtı ise Puvaty savaşı sonrasında gelişen olaylardır.

Charles Martel, işgal ettiği yerlerin tekrar yerli halk tarafından Müslümanlara verildiğini duyunca, yerli yöneticiler ile Müslümanlar arasındaki işbirliğini fark etti. Daha sonrasında ise ordusunu tekrardan hazırladı. Provence bölgesine geldikten sonra Avigno'ya ordusuyla

¹³³ Fransa'nın güneyinde Bouches-du-Rhône ilinde yer alan şehir.

¹³⁴ Velly, *Historie de France, depuis l'établissement de la Monarchie jusqu'au règne de Louis XIV*, 1/332.

¹³⁵ Augustin Fabre, *Historie de Provence* (Marseille: y.y., 1833), 1/310-313.

beraber girdi. Burada yaşayan herkesi katletti. Adeta yaşadığı ihanetin intikamını almıştı. Sıradaki hedefi Septimanie idi. Ancak Endülüs ordusu yardıma gelince bölgeden çekilmek zorunda kaldı.

Charles Martel yaşadığı bu olaylardan sonra kendi iç meselelerine yönelmeye karar verdi. Bunda Frank yöneticilerin Müslüman yöneticileriyle işbirliği içerisinde olması etkin olmuş olabilir. Tüm bunlar yaşanırken 735 yılında Akitanya Dükü Eudes öldü. Eudes, Charles Martel ile düşmandı. Puvatya savaşını beraber kazanmalarına rağmen, aralarındaki rekabet devam ediyordu. Charles Martel Eudes'in ölüm haberini alır almaz Akitanya'ya sefer düzenledi. Sonrasında bu bölgedeki şehirleri tamamıyla aldı. Bu dönemde Endülüs ordusu ise Lyon ve çevresine hâkimdi.¹³⁶

Charles Martel, Akitanya için yaptığı seferlerde başarılı olamayınca, çareyi Dük Eudes'in oğlu Chunold'u ile anlaşma yoluna gitmekte buldu. Chunold ile anlaştı ve söz konusu bölgede sadece kendisinin Dük olduğunu duyurdu. Sonrasında ise Arles ve Marsilya bölgesinde hâkimiyet kursa da, bu durum çok da fazla sürmedi.¹³⁷ Çünkü 735 yılında Yusuf b. Abdurrahman el-Fihri, özellikle yerli halk ve yöneticilerle anlaşma yaparak Arles'e çıkartma yapmıştı.¹³⁸

Charles Martel kısmen de olsa kendi iç meselelerini çözdükten sonra, gözünü tekrardan Endülüslü Müslümanların olduğu yerlere dikti. Daha öncede belirttiğimiz üzere Müslümanların Marsilya Dükü ile iş birliği içerisinde olması Lyon ve çevresinde hala varlıklarını korumasında etken olmuştur. Charles Martel, hem Akitanya sorunu hem de Saksonlara¹³⁹ karşı vermiş olduğu mücadelelerde kısmen başarılı olduktan sonra, bu sorunları bir kenara bıraktı. Tüm konsantrasyonunu artık Müslümanlara yöneltti. Frank ordusu, 737 yılında Charles Martel önderliğinde Müslümanların bulunduğu Provence bölgesine doğru ilerlemeye başladı. Bu saldırıda Charles Martel kardeşi olan Dük Childebrand'la ortak hareket etti. İlk olarak kardeşini Rhone Vadisi ve Avignon'a gönderdi. Diğer yandan da Lombard kralı Liutprand'la anlaşarak, kendisine yardım etmesini istedi. Kral Liutprand'da ordusuyla İtalya'dan harekete geçti. Tüm bu hazırlıklar gerçekleşikten sonra Frank ordusu Avignon'a saldırdı. Burada bulunun bütün Müslümanları öldürdüler. Kaçanlar ise Alp dağlarına sığınmıştı. Şehri tamamen yağmalayarak yerli halkı katlettiler. Bu akınlar söz konusu bölgede hızla devam etti. Charles Martel ve Frank ordusu buralarda çok sayıda ganimet ele geçirdi. Sonrasında Agde¹⁴⁰, Beziers¹⁴¹, Nimes gibi yerler Frank ordusunun oldu. Charles Martel, önceden fethettiği yerlerde yerli halkın yaşamasına izin veriyordu. Ancak yerli halk da

¹³⁶ İsmail Ceran, *Ortaçağ'da Fransa ve Çevresinde İslam* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020),119-120.

¹³⁷ Pirenne, *Hız Muhammed ve Şarلمان*, 273; Bigot, *Des Traces laissées en Provence, par les Sarrasins*, 11.

¹³⁸ Ceran, *Ortaçağ'da Fransa ve Çevresinde İslam*, 120.

¹³⁹ Roma İmparatorluğu dönemlerinden beri orta ve kuzey Almanya'da yaşayan Cermen halkı.

¹⁴⁰ Agde Fransa'nın Occitanie bölgesine bağlı Hérault ilinde bulunan bir komündür.

¹⁴¹ Fransa'nın Oksitanya bölgesine bağlı Hérault ilinde bulunan bir komündür.

şehri Müslümanlara teslim ediyordu. Fakat Charles Martel bu sefer öyle yapmadı. Aldığı yerlerin tekrar Müslümanların eline geçmesi endişesiyle almış olduğu yerleri ateşe verdi.¹⁴²

Charles Martel Endülüslü Müslüman ordusuna karşı müthiş bir zafer kazanmıştı. Bu zaferin ardından durmak niyetinde değildi. Ordusunu tekrardan hazırlayarak Septimanie bölgesinde bulunan Müslümanlara doğru hareket etti. Frank ordusunun söz konusu bölgeye hareket ettiğini duyan Müslümanlar da harekete geçti. Buraya Endülüs'ten destek ordusu geldi. Tüm bunlar yaşanırken Charles Martel, Saksonların tekrar ayaklandığı haberini aldı. Haberi alır almaz ise Septimanie bölgesinden geriye çekildi.¹⁴³

Charles Martel'in ordusunun geri çekildiğini duyan Müslümanlar, sığınmış oldukları Alp dağlarından inmeye başladılar. Provence bölgesinde tekrardan akınlar düzelemeye başladılar. Avignonan'la beraber burada tekrardan söz sahibi oldular. Ancak bu durum Charles Martel'in buralara yeniden sefer düzenlemesiyle son buldu. Franklar Rhone vadisi boyunca hâkimiyet sağlamakla kalmayarak, teker teker dağlık yerlerde Müslümanları öldürmeye başladılar. Aslında Müslümanlar parça parça buralarda akınlar düzenleyip fethediyorlardı. Ancak bu durum fazla uzun sürmüyordu. Müslümanların varlıkları Provence bölgesinde Franklar ve diğer Hristiyan gruplar için tehditti. Bunun bir yansıması olarak Nice şehri kendi egemenliklerini Müslümanlardan korumak için Franklara teslim etmişti. Hâlbuki onlar Ceneviz himayesindeydi. Bundan da anlaşılacağı üzere, Müslümanların varlığı Avrupa'nın bu kısmında zaman zaman siyasi ilişkileri de etkiliyordu.¹⁴⁴

Charles Martel durmak niyetinde değildi. Yukarıda adı geçen yerleri geri aldıktan sonra Narbonne'yi kuşattı. Ancak bu kuşatmada başarılı olamadı. Daha sonrasında Austrasie'ye geri dönmeye karar verdi. Bu dönüş sırasında özellikle Nimes 'de büyük tahribatlar yarattı. Ayrıca Müslümanların sahip olduğu gemilerin sığınak olarak kullanıldığı Maguelone'ye¹⁴⁵ de saldırdı. Bu ağır tahribat Müslümanlara karşı önemli bir zafer demektir. Ayrıca burada yaşayan Müslümanlarla beraber, bazı Hristiyan kimseleri de esir aldı.¹⁴⁶

Charles Martel'in hem Müslümanlara hem de Hristiyanlara karşı tutumuna bakılırsa çok fazla sevilen bir lider değildir. Bunu genel olarak kazandığı savaş sonrasındaki uygulamalarında görebiliyoruz. Fransa'nın bu kısmın da Müslümanlar, Saksonlar ve bazı Hristiyan gruplarla mücadele eden Charles Martel, Hristiyan din adamlarını da pek sevmemektedir. Ancak buna rağmen Hristiyan dünyasının kurtarıcısı olarak lanse edilmekte onun istediği bir durumdur.

¹⁴² Théophile Lavallée, *Histoire des Français- Depuis les Temps des Gaulois Jusqu'en*, (Paris: y.y., 1865), I/152.

¹⁴³ Ernest Lavisse, *Histoire de France Illustrée Depuis les Origines jusqu'à la Révolution* (Paris: Hachette, 1911), II/260; Pirenne, *Hiz. Muhammed ve Şarلمان*, 274.

¹⁴⁴ Fabre, *Histoire de Provence*, 317-318; Louis Méry, *Histoire de Provence* (Marseille: y.y., 1830/1852), II/360-362.

¹⁴⁵ Villeneuve-lès-Maguelone, Güney Fransa'nın Occitanie bölgesine bağlı Hérault ilinde bulunan bir komündür.

¹⁴⁶ Lacam Jean, *Les Sarrains dans le Haut moyen âge français* (Paris: y.y., 1965), 217.

Endülüs Müslüman ordusu 739 yılında Provence bölgesini geri almıştı. Hatta Arles'i de ele geçirmişlerdi. Müslümanların bundan sonraki hedefleri ise Lombardlar idi.¹⁴⁷ Bu duruma karşılık olarak, ortak düşman Müslümanlara karşı Charles Martel ile Lombardlar ittifak yaptılar. Birlikte hareket etmenin karşılığını alarak, Müslümanları yendiler. Bu da Charles Martel'in son başarısı olmuştur denilebilir. Çünkü 741 yılında Charles Martel öldü.¹⁴⁸

Gerek Müslüman dünyası gerekse Frank halkı, Avrupa topraklarında çetin bir mücadele içerisine girmişlerdir. Endülüs ordusu gözünü Fransa topraklarına diktiğinde bu mücadele daha da zorlaşmıştır. Septemina, Provence gibi bölgelerde yoğun çatışmalar yaşanarak karşılıklı zaferler ya da mağlubiyetler yaşanılmıştır. Fakat özellikle Puvatya savaşı her iki tarafa etkileri açısından ayrı bir öneme sahiptir.

2.9. Puvatya Savaşı Sonrası Valiler

Puvatya savaşı sonrası gelişen olayları incelediğimizde, bu dönem genel olarak Endülüs Müslümanların kendi içerisinde iç çatışmanın arttığı bir dönemdir. Bu dönem içerisinde kısmen de olsa akınlar gerçekleşmekteydi. Ancak bu akınlar eskisi kadar etkili olamıyordu. Çünkü Endülüs Müslümanlar arasındaki asabiyet gün geçtikçe farklı alanlarda kendini gösteriyordu. Bunun yansımaları yönetsel açıdan da problem teşkil ediyordu. Taht mücadelesi içerisine girilen valiler, bu uğurda Müslüman kanı dökmekten geri durmuyordu. Büyük zaferlerle Endülüs'te Müslümanların kurduğu medeniyet, adeta yok olmaya yüz tutmuştu. Endülüs Müslümanlar birbirleriyle savaşmaktan asıl düşmanı unutmamıştı.

Berberiler bir yandan devlet içerisinde ikinci sınıf muamelesi gördüklerini iddia ederken, diğer yandan Araplarla ciddi mücadele içerisine girmişlerdi. Bu mücadele Mağrip'le Endülüs arasında sıkışmış durumdaydı. Akabinde gerçekleşen iç çatışmalara bağlı olarak Fransa'da fetih hareketleri durma noktasına kadar gelmişti. Çünkü atanan valiler iç çatışmalarla uğraşmaktaydı. Yılı devirmeden valiler sürekli değişir olmuştu. Bu durumlar hem askeri hem de siyasi açıdan Müslümanların Fransa'daki varlıklarını etkilediği için, var olan iç çatışmaları anlatmaya çalışacağız.

2.9.1. Abdülmelik b. Katan el-Fihri (İlk Valilik)

Puvatya savaşı sonucunda Endülüs ordusu komutanı Abdurrahman el-Gâfikî şehit olmuştu. Puvatya'da Abdurrahman'ın şehit olmasından sonra onun yerine, Abdülmelik b. Katan el-

¹⁴⁷ Lombardlar, Elbe ile Oder nehirleri arasında, daha sonra da Ren Nehri kıyılarında yerleşmiş Barbar Cermen halkının bir kısmına verilen isimdir.

¹⁴⁸ Pirenne, *Hz. Muhammed ve Şarlman*, 274.

Fihri'yi (732-734) görevlendirildi. Bu atamayı İfrîkiye valisi Ubeyde b. Abdurrahman yaptı. Çünkü Endülüs bölgesi halifenin atadığı vali üzerinden İfrîkeye'den yönetilmekteydi.¹⁴⁹

Abdülmelik b. Katan, Harre vakasında Müslim b. Ukbe'nin öncülük ettiği Emevi devletine karşı savaşmıştı. Medineliler bu savaşta yenilince Abdülmelik de Endülüs bölgesine kaçmıştı. Kurtuba şehrinde kalan Abdülmelik, Abdurrhman el-Gafikî'nin şehit olması üzerine yeni vali olarak göreve atandı.¹⁵⁰

Abdülmelik göreve geldikten sonra Vasconlar üzerine bir sefer düzenledi. Burada ordusuyla beraber büyük ganimetler ele geçirdi. Abdülmelik görev yaptığı sürede en çok Berberi isyanlarıyla mücadele etmek zorunda kaldı. Bu mücadelede başarı sağlayamadığından dolayı yerine Ukbe b. Haccac atandı.¹⁵¹ Bu durum daha sonrasında Endülüslü Müslümanların başına dert olacaktı. Özellikle Puvatya savaşı kaybı sonrası fetih hareketleri söz konusu coğrafyada devam etmiş olsa da, Müslümanların kendi içlerinde ezelden devam eden çatışmalar artarak devam etti. Bu isyanlar neticesinde Abdülmelik b. Katan, ayaklanan Araplar tarafından zorla göreve getirilecektir.

2.9.2. Ukbe b. Haccac

Yaşanan bu gelişmelerin ardından Endülüs ordusunun yeni valisi ve komutanı Ukbe b. Haccac (734-739) oldu. Ukbe, savaş stratejilerini iyi bilmekle beraber ordusuna hâkim bir komutandı. Onun genel tutumu savaşı kazandıktan sonra düşman askerlerini İslam'a davet etmek üzerine kuruluydu. Bu sayede hem yeni asker kazanmakta hem de İslam'ı söz konusu coğrafyada yaymaktaydı. Onun sayesinde İslam'ın bu coğrafyada daha fazla yayıldığı anlatılmaktadır.¹⁵²

Ukbe göreve başladıktan sonra fetih hareketlerine hız kazandırdı. Pamplona ve Galicia fethetti. Sonrasında ise buradaki insanları İslam'a davet etti. Fethettiği yerlere Müslüman aileleri yerleştirdi. Bu bölgede kontrolü ele geçirdikten sonra, buralara küçük askeri birlikler yerleştirdi. Bunları yaptıktan sonrada durmak niyetinde olmayan Ukbe, Dauphiné¹⁵³ 'ye ilerledi. Rhône vadisi boyunca hâkimiyeti sağladı. Bu sırada Lyon tekrardan Müslümanların eline geçti. Bourgogne coğrafyası¹⁵⁴ için ise yeniden fetih girişimleri başlamış oldu. Ayrıca Marsilya dükü Mauronte, Charles Martel'e karşılık Müslümanlarla iş birliği yapmaktaydı.

¹⁴⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV/403-404.

¹⁵⁰ Abdülkerim Özeydin, "Abdülmelik b. Katan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/265.

¹⁵¹ Makkari, *Nefhu't tîb*, I/220.

¹⁵² Makkari, *Nefhu't tîb*, I/220

¹⁵³ Dauphiné, Fransa'nın güneydoğusunda, Isère, Hautes-Alpes ve Drôme illerini içine alan tarihsel ve kültürel bölge.

¹⁵⁴ Burgonya, Côte-d'Or, Nièvre, Saône-et-Loire ve Yonne departmanlarından oluşan Fransız bölgesidir. Dijon, Nevers, Mâcon ve Auxerre, Burgonya'nın büyük şehirleri arasında yer alırlar.

Maorunte, Endülüs valisi Ukbe b. Haccac ile ittifak kurmuş, söz konusu bölgedeki fetihlerde ona yardımcı olmuştur.¹⁵⁵

Buna ilaveten Ukbe b. Haccac'ın görev yaptığı sürede Narbonne yöneticisi olan Yusuf b. Abdurrahman el-Fihri, Rhone vadisi boyunca askeri seferler düzenlemiştir. Bu başarılarından dolayı ayrıca Yusuf b. Abdurrahman ilerleyen zamanlarda Endülüs valisi olarak görev yapacaktır¹⁵⁶

Ukbe görev yaptığı süre boyunca Müslümanlar adına olumlu işler yaptı. Orduyu tekrar toparlayarak, Endülüs ordusunun daha önceden kaybetmiş olduğu yerlerde tekrardan egemenlik sağladı. Müslümanları fethettiği yerlere iskân ettirdi. Böylece bu bölgede yerli Müslüman halk oluşturma çabası içerisindeydi. Fethettiği yerlerdeki İslam'a davet projesi ise meyvesini vererek yerli yöneticilerle anlaşmalar yaptı. Kısacası Ukbe'nin Endülüs Emevileri'ne askeri ve siyasi başarılar kazandırmakla beraber yeni bir soluk getirdiği söylenebilir. Ukbe, fetih hareketlerinde başarılı bir komutandı. Ancak onu bekleyen başka sorunlar mevcuttu. Ukbe vali olduktan sonra Abdülmelik b. Katan'ın görev yaptığı arkadaşlarını İfrîkiye'ye sürmüştü. Bu sürgünden sonra İfrîkiye'de Araplarla Berberiler arasında büyük bir çatışma meydana geldi. Bu iç çatışmada çok sayıda Arap öldürülmüştü. Bu durum orada bulunan Arap kitlenin ayaklanmasına yol açtı. Neticesinde ise Ukbe b. Haccac'a karşı ayaklanan Araplar, onu görevden alarak yerine Abdülmelik b. Katan'ı ikinci kez valiliğe getirdiler.¹⁵⁷

Ayrıca şu kısmı ifade etmek gerekir ki Abdülmelik Harre vakasında Emevi devletine karşı savaşmıştı. Sonrasında bu coğrafyaya geldi ve savaştığı devlet onu vali yaptı. Fakat Arap-Berberi çekişmesinde çok fazla Arap öldürüldüğü için görevden aldı. Ancak halife görevden almasına rağmen, halk devlete isyan ederek onu tekrardan vali yaptı. Tüm bunlar Emevi devletinin merkezi yönetiminde ciddi sorunlar olduğunun ve kendi topraklarında çok fazla sözüne muteber edilmediğinin göstergesidir.

2.9.3. Abdülmelik b. Katan el-Fihri (İkinci Valilik)

Abdülmelik (739) Arap-Berberi savaşları sonucu, Arapların isyan etmesi sebebiyle Ukbe'nin yerine isyancı Arap halkı tarafından göreve getirilmişti. Halife Hişam olaya müdahale etti. Külsûm b. İyâz komutasında büyük bir orduyu buraya gönderdi. Külsûm isyan eden grupla savaştı ancak, bu savaşı kaybederek öldürüldü. Bunun sonucunda Külsûm'un yeğeni Belc b. Bişr orduyu Sebte'ye geri çekti. Berberiler tarafından etrafı sarılan Belc, Abdülmelikten ortak

¹⁵⁵ Pirenne, *Hz Muhammed ve Şarلمان*, 274, Bigot, *Des Traces laissées en Provence par les Sarrains*, 10-11.

¹⁵⁶ *es-Sufl*, "Tarihu'l Arab fi'l Endülüs", IV/80-81.

¹⁵⁷ Özeydın, *Abdülmelik b. Katan*, 265.

hareket etmek için yardım istedi. Abdülmelik ise durum değerlendirmesi yaparak bu teklifi ilk başta reddetti.¹⁵⁸

Berberiler ise bu dönemde daha güçlenmiş, hatta Araplar üzerine hâkimiyet kurmuştu. İlk başta teklifi reddeden Abdülmelik, Berberilerin gittikçe güçlendiğini fark edince bazı şartlar karşılığında Belc'in teklifini kabul etti. Abdülmelik'in şartı Belc 10 adamını onun yanında rehin bırakacak ve Berberilerle ilgili sorun çözüldüğünde adamlarını yanına alarak Endülüs'ten gideceklerdi. Bu şartı Belc kabul etti ve birlikte hareket ederek Berberi askerlerini öldürdüler.¹⁵⁹

Berberi sorunu ortadan kalktıktan sonra Abdülmelik Belc ve askerlerine verdiği sözde durarak Endülüs'ten ayrılmalarını söyledi. Ancak Belc verdiği sözde durmadı ve askerleriyle beraber ayaklanarak Abdülmelik'i yendi ve görevinden aldı. Daha sonrasında ise Belc 741 yılında vali olarak tayin edildi. Bu durumu değiştirmek için Abdülmelik oğullarıyla beraber mücadele etse de başarılı olamayarak idam edildi.¹⁶⁰

2.9.4. Hanzala b. Safvan

Endülüs'te Müslümanlar ve Berberiler arasındaki çatışmalar artıyor, bununla beraber halifenin atadığı valiler kabul edilmeyerek öldürülüyordu. Halife Hişam söz konusu coğrafyayı iyi bilen valileri atıyordu. Ancak yine de istenen başarı sağlanamıyordu. Halife Hişam'ın son olarak atadığı vali, Hanzala b. Safvan (741) idi.

Hanzala göreve başladığında özellikle Mağrip bölgesindeki isyanlar artmıştı. Bu bölgede yaşayan Abdülvahid b. Yezid'in başını çektiği Harici olan Berberi unsurlar mevcuttu. Dolayısıyla burada daha çok mezhepsel sıkıntılar vardı. Hanzala bu süreç içerisinde Harici unsurlarla çatıştı. Söz konusu yerlerde zaferler kazandı. Berberileri çok ağır yenilgilere uğrattı. Bu başarılarına rağmen, başka bir isyan sonucu valiliği Abdurrahman b. Habib ondan aldı. Daha sonrasında iki taraf arasında görüşmeler gerçekleşse de bir sonuç çıkmadı. Bu süreç içerisinde çok fazla Müslüman kanı dökülmüştü. Bu yüzden tekrar savaşıma kimse yanaşmayınca, Hanzala b. Safvan valilik görevinden vazgeçti.¹⁶¹

2.9.5. Belc b. Bişr

Belc b. Bişr (741), daha önce de anlattığımız üzere Abdülmelik b. Katan'la aralarındaki anlaşmazlıklar sonucu Endülüs'te ki yeni vali olmuştu. Abdülmelik'in iki oğlu vardı. Belc ile

¹⁵⁸ Özaydın, *Abdülmelik b. Katan*, 265.

¹⁵⁹ Özaydın, *Abdülmelik b. Katan*, 265.

¹⁶⁰ Özaydın, *Abdülmelik b. Katan*, 265.

¹⁶¹ es-Sufî, "Tarihu'l Arab fi'l Endülüs", IV/90-91.

giriştiği taht mücadelesini kaybedince, Abdülmelik'in oğulları kaçmışlardı. Daha sonrasında iki kardeş babalarının intikamını almak için ordu toplamaya başladılar. Bu süreçte ordu içerisinde değer gören bir komutan olan Abdurrahman b. Habib b. Ebi Ubeyde b. Ukbe b. Nafi el-Fihri'de onlara destek vererek orduya katıldı.¹⁶²

Narbonne'de valilik yapmakta olan Abdurrahman b. Alkame el-Lahmî'de onlara destek verdi. Farklı rivayetler olmakla birlikte yüz bin civarındaki ordu Kurtuba şehrine doğru yola çıktı. Belc'de ordusunu toparlayarak düşmanının karşısına çıktı. İki ordu arasında şiddetli çatışmalar gerçekleşti. Belc bu savaşı kazandı. Ancak savaş esnasında kafasından ciddi bir şekilde yara aldı. Savaş alanını terk eden Belc, bu yaranın etkisiyle öldü. Bu savaşta on iki bin civarı Müslümanın birbirlerini öldürdüğü rivayet edilir.¹⁶³ Görüldüğü üzere Endülüs'teki karışıklıklar valilerin kısa sürede değişmesine sebep olmaktadır.

2.9.6. Sa'lebe b. Selâme el-Amil

Belc'in ölümü üzerine Endülüs'teki yeni vali Sa'lebe b. Selâme el-Amil (742) oldu. Onun döneminde de yine asabiyet Araplar ile Berberiler arasında devam etmiştir. Yönetimden memnun olmayan halk Sa'lebe'ye karşı ayaklanmıştı. Daha öncede ifade ettiğimiz üzere zaten bu dönemlerde halk sürekli isyan etmekteydi. Üstüne birde kabilesel çekişmeler eklenince, kargaşa bütün Endülüs'ü sarmıştı.

Yönetimden memnun olmayan Arap ve Berberilerden oluşan isyancı grup, Maride'de toplanmışlardı. Sa'lebe'de kendi ordusuyla onların karşısına çıktı. Savaşın Kurban bayramı gününe denk gelmesi hasebiyle, Sa'lebe ve ordusu bu durumu kullanarak, isyancı gruba saldırarak onlara büyük bir hezimet yaşattı.¹⁶⁴

Savaşı kazanarak Kurtuba şehrine gelen Sa'lebe, burada isyancı gruptan ele geçirdiği esirleri satmaktaydı. Bu durum İfrikıyye valisine ulaşmıştı. Müslümanlar arsındaki kin ve nefret her geçen gün büyümekteydi. Daha sonra İfrikıyye valisi, duruma müdahale etmesi için Ebu'l-Hattar Hüsam b. Dırar el-Kelbî'yi yeni vali tayin ederek söz konusu bölgeye gönderdi.¹⁶⁵

2.9.7. Ebu'l-Hattar Hüsam b. Dırar el-Kelbî

Ebu'l Hattar (743) vali olduktan sonra hazırlıklarını tamamlayarak Kurtuba şehrine doğru hareket etti. Kurtuba'da Müslümanlar arasındaki iç savaşlar devam etmekteydi. Ebu'l Hattar,

¹⁶² es-Suffi, "Tarihu'l Arab fi'l Endülüs", IV/91.

¹⁶³ İbni Kutıyye, *Tarihu İftitahi'l-Endülis* (Beyrut, y.y., 1958), 42-43.

¹⁶⁴ Makkari, *Nefhu't tîb*, IV/21.

¹⁶⁵ es-Suffi, "Tarihu'l Arab fi'l Endülüs", IV/93.

buraya geldikten sonra Sa'labe'nin esir aldığı kişileri serbest bıraktı. Daha sonrasında ise Sala'be ve etrafındaki kişileri sürgün etti.¹⁶⁶

Ebu'l Hattar valiliği süresi içinde, Sumeyl b. Hatim b. Şemir b. Cevşen el-Kilâbî ile taht mücadelesi içerisine girdi. Sumeyl, Kufe Araplarından. Aynı zaman da Hz. Hüseyin'i şehit eden kişilerden birisidir. Kerbeladan sonra oradan kaçarak Endülüs'e gelmiş ve hızla halk arasında sözü muteber birisi olmuştur. Ebu'l Hattar Mudar kabilesi mensuplarına karşı negatif anlamda daha ayrımcı davranmıştı. Bunun sebebi ise yine asabiyete dayanmaktaydı. Daha sonrasında bu durum tepki toplayarak isyana yol açtı. Sumeyl de, Mudar kabilesini tek bir çatı altında toplayarak valiye olan isyanı büyütmüştür.¹⁶⁷ Bu durum devam edince her iki taraf Lekke vadisinde karşı karşıya gelerek Şuzûne (Sidonia) savaşını gerçekleştirmiştir.

2.9.7.1. Şuzune (Sidonia) Savaşı (745)

Ebu'l Hattar ordusuyla Sumeyl'e bağlı birlikler karşı karşıya geldi. Bu savaşta Ebu'l Hattar ve ordusu mağlup oldu. Daha sonrasında canlı olarak esir alındı ve Kurtuba'ya getirildi. Burada hapse atılan Ebu'l Hattar, Abdurrahmah b. Hassan el Kelbi isminde bir komutan tarafından hapisten kurtarıldı. Ancak kurtarılmasına rağmen valiliği, Sevabe b. Selâme el-Cüzami'ye kaptırdı. Ebu'l Hattar özgürlüğüne kavuştuktan sonra boş durmayarak Yemen'li grupları tekrardan bir araya toplamaya başladı.¹⁶⁸ Bu durum Savabe ile Ebu'l Hattar'ın karşı karşıya gelmesi demektir.

2.9.8. Sevabe b. Selâme el-Cüzami

Savabe (747) kendisini Endülüs'ün yeni valisi ilan etmesine rağmen, henüz resmi olarak Endülüs'e vali atanmamıştı. Ebu'l-Hattar ise valiliğin kendi hakkı olduğunu düşünüyordu. Bu durum toplum nezdinde de kargaşaya sebep oldu. Ancak İfrikiyye valisi olan Abdurrahman b. Habib duruma el koydu ve Savabe'yi Endülüs'ün yeni valisi olarak atadı.¹⁶⁹

Ebu'l-Hattar bu duruma rağmen yine de kendisinin vali olduğunu ve bu uğurda gerekirse savaşa çıkacağını söylüyordu. Yemenli askerleriyle beraber hazırlıklarını tamamlayarak Kurtuba'ya doğru yola çıktı. İki ordu hazırlıklarını tamamladı. Ancak bu savaşın olmasını her iki taraf da istemiyordu. İç savaşlar artık çatışma halinde olan grupları da bezdirir hale gelmişti. İki ordunun önderleri arasında yapılan görüşmelerde, savaş olmaması yönünde fikirler ortaya

¹⁶⁶ İbni Kutayye, *Tarihu İftitahi'l-Endülis*, 44-46.

¹⁶⁷ es-Sufî, "Tarihu'l Arab fi'l Endülüs", IV/96.

¹⁶⁸ Makkari, *Nefhu't tib*, IV/23.

¹⁶⁹ Makkari, *Nefhu't tib*, I/222.

çıktı. Ancak Ebu'l-Hattar yine de savaşmak niyetindeydi.. Buna rağmen Ebu'l-Hattar'a bağlı askerler gece olunca onu terk etti. Ebu'l Hattar da çaresizce geriye dönmek zorunda kaldı.¹⁷⁰

Sevabe vali olduktan bir süre sonra öldü. Bu durum Endülüs'ün dört ay valisiz kalmasına sebep oldu. Valinin olmadığı dönemlerde de iç çatışmalar artarak devam etti. Her kabile kendilerinden birinin vali olması üzerinde tartışıyordu. Ancak daha sonrasında Kays ve Mudar kabileleri, Yusuf b. Abdurrahman el-Fihri'nin vali olması hususunda ittifak kurdular. Yeni vali Yusuf b. Abdurrahman el-Fihri oldu.¹⁷¹

2.9.9. Yusuf b. Abdurrahman el-Fihri

Yusuf b. Abdurrahman el-Fihri ortak fikir sonucu vali olmasına rağmen, Ebu'l Hattar bunu kabul etmemişti. O kendisinin vali olması gerektiğini düşünüyordu. Bu durum her iki taraf arasındaki tartışmaların artmasına sebep oldu. Daha sonrasında ise her iki taraf kendine destekçi aramaya başladı. Nihayetinde Müslüman kabileler bölünerek destekledikleri vali adaylarının safına geçti. Müslümanlar arasındaki parçalanmışlık her geçen gün artarak devam etmekteydi. Nihayetinde Ebu'l-Hattar ona destek veren kabilelerle Yusuf da kendi destekçileriyle birlikte Kurtuba şehri yakınlarında bulunan Şikande köyünde karşı karşıya geldiler.

2.9.9.1. Şikande (Secunda) Savaşı

İki ordu arasında çok şiddetli bir savaş gerçekleşti. Öyle ki Müslümanlar asıl düşmanlarını unutup birbirlerini öldürmek için adeta seferber olmuştu. Kaynaklar bu savaşı ikinci Siffin olarak adlandırdı. Günlerce devam eden savaşın sonucunda, Ebu'l-Hattar savaşı kaybederek tekrardan esir alındı. Daha sonrasında destekçileriyle beraber öldürüldü.¹⁷²

Bu savaştan sonra Yusuf, sürekli isyanlarla mücadele etti. Ancak zaman zaman Fransa topraklarına akınlar düzenledi. Yusuf Fransa'da Rhone vadisi boyunca ilerleme düşüncesindeydi. Ancak Endülüs Müslümanları arasında var olan kabilesel iç savaşlar bu duruma çok imkân vermiyordu. Yusuf'un taht mücadelesi verdiği önemli şahsiyetlerden birisi de Halife Hişam b. Abdülmelik'in torunu Abdurrahman b. Muaviye'dir.

¹⁷⁰ Makkari, *Nefhu't tib*, IV/23.

¹⁷¹ es-Sufi, "Tarihu'l Arab fi'l Endülüs", IV/99.

¹⁷² Makkari, *Nefhu't tib*, IV/25.

3. BÖLÜM

ENDÜLÜS EMEVİLERİ

Endülüslü Müslümanlar arasında yaşanan iç savaşlardan sonra, Abbasi ihtilalinin gerçekleşmesiyle beraber Endülüs Emevi devleti (756-1031) fiilen kurulmuş oldu. Endülüs Emevi devleti genelde iki dönem şeklinde ifade edilir. 756-929 yılları arasındaki ilk döneme Emirlik dönemi, 929-1031 yılları arasındaki döneme de Halifelik dönemi denilmiştir. Devletin son dönemlerinde, Emevi ailesine mensup kişilerin kendi aralarında taht mücadelesi vermesinden dolayı, Kurtuba şehrinde bulunan yerli halk Emevi ailesini sürgün ederek, halifelik makamını ortadan kaldırdı. 1031 yılında Endülüs Emevi devletinin yıkılmasıyla birlikte söz konusu bölgede birçok devlet ortaya çıktı. 1031-1090 yıllarını kapsayan bu dönemde 'mülûkû't-tavaif' dönemi olarak adlandırıldı.¹⁷³

Abbasi ihtilalinin gerçekleşip Endülüs Emevi devletinin kurulmasıyla birlikte, bu durumun İslam dünyasına farklı değişkenlerde birçok etkisi olmuştur. Müslümanlar arasında Şam, İfrıkye ve Endülüs'te olan iç çatışmalar, İslam dünyasını iyiden iyiye parçalamıştır. Bu dönemden sonra Midrâriler, Rüstemiler, İdrisiler ve Ağlabiler gibi farklı devletler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla tüm bu yaşananların ışığında, Avrupa'da gerçekleşmekte olan fetihlerde menfi olarak nasibini almıştır.

Şimdi Endülüs Emevileri'nin ilk lideri olan Halife Hişam'ın torunu Abdurrahman b. Muaviye ile birlikte, Fransa topraklarında var olan gelişmeleri incelemeye başlayacağız. İlk olarak I. Abdurrahman'ın Endülüs'e geliş sürecini anlatacağız. Çünkü onun Endülüs'e geliş sürecindeki siyasi durumu anlarsak, söz konusu coğrafyaya geldikten sonraki yaptıklarını ve etkisini anlamamız daha kolay olacaktır.

3.1. I. Abdurrahman

Endülüs'te Müslümanların düştüğü durum, aslında Şam'da devletin merkezinin ne durumda olduğunun bir göstergesiydi. Zira Şam'da devletin gücünün iyiden zayıflaması Endülüs'te ki fetih hareketlerini de etkilemiş, bununla da kalmayarak iç savaşlara dönüşmüştür. 750 yılında Abbasi ihtilalinin gerçekleşmesiyle son halife olan Mervan b. Muhammed öldürülmüştü. Bu durum karşısında Abdurrahman b. Muaviye'de Şamdan kaçarak Endülüs'e gelmişti. I. Abdurrahman Endülüs'e geldikten sonra ilk yaptığı iş, kendine destekçi aramak oldu. Bu doğrultuda da bazı gruplarla görüşmeler gerçekleştirdi. Onun ilk hedefi ise Yusuf b. Abdurrahman el-Fihri idi.

I. Abdurrahman özellikle Yemenli grupların desteğini almak istiyordu. Kendisinin Emevi soyundan olması hasebiyle valiliğin kendi hakkı olduğunu düşünüyordu. Burada ki Yemen'li

¹⁷³ Özdemir, "Endülüs", 11/211-225.

gruplar I. Abdurrahman'ın çağrısına cevap vererek, ona destek oldular ve böylece Abdurrahman ciddi bir güce ulaşmış oldu. İki taraf arasında gerçekleşen savaşta Abdurrahman Yusuf'u mağlup etti. Daha sonrasında ise 756 yılında ikili kendi aralarında anlaşma yaptılar. Bu anlaşmaya göre Yusuf azledilerek, Abdurrahman Endülüs'ün yeni valisi oldu. Bu aynı zaman da Endülüs Emevi devletinin kuruluşu demektir.

Abdurrahman b. Muaviye (756-788), Endülüs Emevi devletinin ilk lideri olduktan sonra, Endülüs'te birçok isyanla uğraşmıştır. Bu isyanların temel kaynağı ise Abbasi halifesinin kendisini tahttan indirmek istemesiyle ilgilidir. Dolayısıyla isyanların çıkış sebebi tamamen siyasidir denilebilir. Abdurrahman ise tüm konsantrasyonunu tamamıyla isyanlara verdiği için, bu coğrafyada etkili seferler düzenleyememiştir.

Abdurrahman'ın döneminde Saragusta valisi Hüseyin b. Yahya ile Barselona valisi Süleyman b. Yekzan isyan ettiler. Bu isyan sırasında ilginç bir gelişme yaşandı. Süleyman, Abdurrahman'a karşı ayaklanması için Frank kralı Charlemagne ile ittifak kurdu. Charlemagne'de bu anlaşma gereği Abdurrahman'ın üzerine sefer düzenledi. Ancak Abdurrahman, Charlemagne ve ordusunu yenerek geri püskürttü. Bunun üzerine Abdurrahman kendisine karşı yapılan ittifakın öcünü almak için Sarakusta'ya sefer düzenledi. Tüm bunlar yaşanırken başka bir gelişme daha yaşandı. Hüseyin ittifak yaptığı Süleyman'ı öldürerek Saragusta'ya tamamen egemen oldu. Hüseyin, Abdurrahman'ın kuşatmasına görünce onunla anlaşma talebinde bulunarak kendisine biat etti. Bunun üzerine Abdurrahman ordusunu geri çekti. Ancak sonrasında Hüseyin yine isyan etti. Abdurrahman'da, İbn Alkame'nin komutanlığında ordusunu Hüseyin'in üzerine Sarakusta'ya gönderdi. Yapılan savaşa Hüseyin yenildi ve esir alındı. Daha sonrasında ise 783 yılında Kurtuba'da idam edildi.¹⁷⁴

Abdurrahman'ın emirliği sırasında Fransa topraklarında iki önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki Müslümanların en önemli üst merkezi olan Narbonne, Franklar'ın eline geçmiştir. Diğer bir gelişme ise Müslümanların Franklara karşı kazandığı Ronceveaux zaferidir. Şimdi ilk olarak Narbonne'nin Müslümanlar tarafından kaybedilmesini inceleyelim.

3.1.2. Narbonne'nin Düşüşü (759)

Daha önceleri de bahsi geçtiği üzere Narbonne stratejik açıdan Müslümanlar için çok önemli bir yerdi. Müslümanlar burayı bir üs olarak kullanıp nice zaferler kazanmıştı. Semh b. Malik, Müslümanların parlak dönemlerinde Narbonne'yi alarak büyük bir fetih gerçekleştirmişti. Bu dönemde Endülüs ordusu zafer üstüne zaferler kazanmaktaydı. Ancak durum gelinen noktada Müslümanlar açısından tersine döndü. İç çatışmalar ve iç isyanlar üzerine birde Abbasi ihtilali gerçekleşince, Endülüslü Müslümanlar burada üstünlüklerini kaybeder oldular. Bunun tabii neticesi olarak da Narbonne Franklar'ın eline geçmiş oldu.

¹⁷⁴ Ceran, *Ortaçağ'da Fransa ve Çevresinde İslam*, 134.

Narbonne valisi söz konusu dönemde Abdurrahman b. Alkama idi. Bu dönemde iktidar mücadeleleri ve isyanlar iyiden iyiye artmıştı. Özellikle Berberi isyanları devleti ciddi derecede zayıflatmıştı. Buna birde Kurtuba'da gerçekleşen taht kavgaları eklenince, bölgedeki asker sayısı azalmıştı. Üstüne birde kıtlık dönemleri yaşandığı için, var olan askerlerin bir kısmı da göç etmek zorunda kalmıştı. Tüm bu gelişmeler ışığında Narbonne ve civarındaki güvenliği Müslümanlar sağlayamaz olmuşlardı.¹⁷⁵

Charles Martel, Narbonne şehrini almak için seferler düzenlemiş ancak burayı ele geçirememişti. Onun ölümünden sonra Kral olan Pépin le Bref, Müslümanların içinde bulunduğu durumu fark ederek Narbonne üzerine sefer düzenlemek istiyordu. Aslında kendisi de Fransa topraklarında iç isyanlarla uğraşmaktaydı. Ancak Müslümanlar içine düştükleri durumdan dolayı bunu fırsata çevirecek durumda değillerdi. Kral Pépin ordusunu hazırlayarak Septimanie bölgesini kuşattı. Hedef Narbonne idi. Müslümanlar asker sayısının az olmasından ve yaşanan iç mücadelelere rağmen 6 yıl boyunca bu kuşatmaya karşı koydu. Zamanla güçleri tükendi. Frank askerleri Septimanie'de hâkimiyet alanlarını arttırdı. Abdurrahman bu durumu önlemek için bölgeye asker gönderdi. Fakat bu askerler de Pirene dağlarında Franklar tarafından öldürüldü. En nihayetinde tarihler 759 yılını gösterdiğinde Kral Pépin komutasındaki Frank ordusu Narbonne'yi Müslümanlardan aldı.¹⁷⁶

Müslümanlar Narbonne'yi kaybetmesine rağmen Fransa topraklarında varlıklarını sürdürdüler. Özellikle Alp dağları ve Nimes'de tekrardan göründüler. Provence bölgesinde tekrardan seferler düzenleyerek İsviçre'ye kadar ilerlediler.¹⁷⁷

Franklar Narbonne'yi ele geçirmesine karşın, onlarda kendi içlerinde çetin bir mücadele içerisindeydi. Kral Pépin, Narbonne'yi aldıktan sonra Akitanya'lılarla uzun yıllar savaştı. Bu durum aslında Franklarla Müslümanlar arasındaki siyasi durumu da etkiledi. Çünkü kendi içlerinde savaşan Franklar özellikle bu dönemde Abbasilerle diyalog içerisine girdiler. Karolenj ailesinden bir heyet 768 yılında Abbasi halifesiyle görüşmek için Bağdat'a gitti. Daha sonrasında ise Abbasi halifesinin göndermiş olduğu elçiler Fransa'ya geldi. Frank kralıyla görüşen Abbasi elçileri, Marsilya'dan yola çıkarak geriye döndüler.¹⁷⁸

3.1.3. Ronceveaux Savaşı (778)

Avrupa'nın kendi içerisinde olan iç çatışmalar, Endülüs'te Müslümanların zaferler kazanarak, Fransa topraklarına kadar ilerlemelerine fırsat vermişti. Ancak zamanla Müslümanlar

¹⁷⁵ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-Arab*, 136.

¹⁷⁶ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-Arab*, 66.

¹⁷⁷ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-Arab*, 113-114.

¹⁷⁸ Philippe Sénac - Jean Flori, "Des premiers contacts diplomatiques aux premiers défiances", *Histoire de l'İslam et des musulmans en France du Moyen Âge à nos jours*, ed. Mohommad Arkoun (Paris: Éditions Albin Michel, 2006), 61.

arasındaki anlaşmazlıklar artınca, sahip olunan yerleri birer birer kaybettiler. Bu dönem içerisinde de Franklar her geçen gün güçlerini arttırmış, Roma'nın da kendi içinde bulunduğu sıkıntılı süreçlerin etkisiyle toprak havzasını genişletmişlerdi.¹⁷⁹

I. Abdurrahman daha önce de ifade ettiğimiz üzere Hişam b. Abdülmelik'in torunudur. Abbasi ihtilali gerçekleşikten sonra Endülüs'e kaçmış ve Endülüs Emevi devletinin ilk emiri olmuştur. Kendi döneminde daha çok iç isyanlarla uğraşmış, fetih hareketlerine gereken hassasiyeti gösterememişti. İç savaşlar sonucu Endülüslü Müslümanlar birçok önemli yeri de Franklara kaptırmışlardı. Charles Martel bu dönemde Müslümanlara karşı önemli zaferler kazanmıştı. Onun ölümüyle beraber de yerine oğlu Pépin le Bref geçmişti.¹⁸⁰

Kral Pépin, 768 yılında ölümü üzerine ise oğulları Carloman ve Charlemagne yönetimi babalarından devraldılar. Ancak daha sonrasında Carloman'da ölünce yeni Frank kralı tek başına Charlemagne oldu. Charlemagne kral olduktan sonra ilk dönemlerde Müslümanlar üzerine seferler düzenlemedi. Onun kendi döneminde özellikle daha çok İtalya üzerine kafa yordüğünü görüyoruz. Muhtemeldir ki Müslümanların kendi aralarındaki savaş Charlemagne'yi buna itmiştir.¹⁸¹ O Müslümanları şuan için birinci derecede tehlike görmüyordu. Ancak bu durum ilerleyen zamanlarda değişecektir.

Charlemagne, daha sonrasında Endülüslü Müslümanların içinde bulunduğu durumdan faydalanmak için girişimlere başladı. Bu noktada askeri harekât için acele etmedi. Öncelikle gerekli zemini hazırlamak istiyordu. O, siyasi açıdan da başarılı bir liderdi. Endülüs Emevi devletinin kurulmasıyla, Abbasi devletinin bu durumdan rahatsız olduğunun farkındaydı. Bu durumdan faydalanmak niyetindeydi. Çünkü hem Abbasiler hem de Endülüs Emevileri gücüne güç katmak için zaman zaman Franklarla iş birliği yapmak niyetindeydiler. Bu yüzden de Charlemagne Müslüman dünyasının her iki devletiyle de görüşmeler gerçekleştiriyordu.¹⁸²

İlerleyen kısımlarda anlatacağımız üzere Franklar Avrupa coğrafyasında Müslümanlara karşı mücadele ettiğinden, Abbasiler ise Endülüslü Müslümanları kendileri için bir tehdit gördüklerinden, her iki taraf Endülüs Emevi devletini ortak düşman olarak görüyordu. Abbasi devleti İslam coğrafyasının egemen İslam devleti olmak istiyordu. Bu yüzden onlara göre; Endülüs Emevi devleti yok edilmesi gereken bir güçtü.

I. Abdurrahman iç isyanlarla mücadele ederken onu en çok uğraştıran olay, Saragusta'da ki Süleyman b. Yekzan ile Hüseyin b. Yahya'nın çıkartmış olduğu isyandır. Sarakusta'da vali olan Hüseyin b. Yahya, isyan edince, Abdurrahman da isyanı bastırması için Sa'labe b. Ubeyd'i görevlendirdi. Ordunun başına geçen Sa'labe, şehri muhasara altına aldı. Bu sırada vali Hüseyin, Sa'labe'ye kuşatmayı kaldırması için barış teklifinde bulundu. Ancak bu teklif bir

¹⁷⁹ Pirenne, *Hiz. Muhammed ve Şarlman*, 247.

¹⁸⁰ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-Arab*, 66.

¹⁸¹ Davies, *Avrupa Tarihi*, 28.

¹⁸² Pirenne, *Hiz. Muhammed ve Şarlman*, 213.

hileydi. Sa'labe bu teklifi kabul ederek kuşatmayı durdurdu. Durumun farkına varan Hüseyin, verdiği emirle şehrin kapılarını aniden açtırarak Sa'labe ve ordusuna saldırmaya başladı. Nihayetinde Sa'labe düştüğü tuzak neticesinde savaşı kaybederek esir alındı.¹⁸³

I. Abdurrahman Sa'labe'nin kuşatmada başarısız olup esir alındığını öğrenince, tekrardan isyanı bastırmak için girişimlere başladı. İsyan etmiş olan Süleyman ise bu durumun farkında olup, Müslümanlara karşı Frank kralı Charlemagne'den yardım istedi. Onunla konuşarak, I. Abdurrahman'ı ciddiye almasını, ona saldırmamasını, Saragusta şehrini almasını, gerekirse bu konuda birlikte hareket edebileceklerini, Saragusta'ya saldırması halinde şehrin kapılarını kendisine açacağını söyledi.¹⁸⁴ Ancak ileride anlatacağımız üzere Hüseyin ile isyan konusunda ortak hareket eden Süleyman, bu noktada Hüseyin ile anlaşamadı.

Charlemagne daha öncede ifade ettiğimiz üzere iyi bir siyasi liderdi. Saragusta Frank dünyası açısından çok şey ifade etmekteydi. Bu yüzden teklifi kabul ederek hazırlıklara başladı.

Genel olarak baktığımızda bu dönem içerisinde Müslümanların kendi aralarındaki çatışmalardan dolayı, kendi dindaşlarına karşılık Franklardan yardım istediğini görebiliriz. Özellikle Saragusta ve Barselona valileri, Endülüs Emevi devletinin emirini yenmek için Franklardan yardım istemişlerdir. Bunda söz konusu valilerin Yemenli olması da ayrıca dikkate değer bir durumdur. Çünkü Müslüman dindaşların, Franklardan yardım istemesinin sebebinin taassuba dayandığını bu durum bize net olarak göstermektedir.

Müslümanların Frankların yardımına karşılık kendi topraklarını onlara vermek istemesi de dikkate değer başka bir durumdur. Papa'nın da desteğini alan Charlemagne, Lombardlar, Britanyalılar gibi farklı kesimlerden oluşturduğu ordusuyla, Pireneler'de bulunan Ronceveaux'u geçerek Pamplona şehrine saldırdı. Burada hâkimiyeti sağladıktan sonra ise Saragusta'yı kuşattı. Ancak bu arada başka bir gelişme yaşandı. Daha önce vali Süleyman'ın Saragusta şehrini almasını ve şehrin kapılarını kendisine açacağını vadetmesine rağmen, şehrin kapıları kapalıydı. Saragusta valisi Hüseyin, Süleyman'a da karşı gelerek şehri vermemek için direnmeye başladı. Uzun müddet Charlemagne ve ordusu Saragusta şehrini kuşatmasına rağmen, şehri ele geçiremedi. Charlemagne Saragusta'yı alamayacağını anlayınca, kuşatmayı kaldırarak geriye dönmeye karar verdi. Geriye dönerken de, şehrin kapılarını kendilerine açacağını söylemesine rağmen kapıları açamayan Süleyman'ı yanına esir olarak aldı ve Ronceveaux geçidine doğru yola çıktılar.¹⁸⁵

Bu yolculuk esnasında Frank kralı Charlemagne, Pamplona şehrine ikinci kez saldırmaya karar verdi. Pamplona'da çoğunluk olarak Basklar (Vasconlar) yaşamaktaydı. Charlemagne ikinci kez saldırdığı Pamplona şehrini ele geçirdi ve şehri yağmaladı. Burada birçok ganimet ve esirler ele geçirdi. Pamplona şehri surlarla çevirili bir yerdirdi. Charlemagne gelecekte ortaya

¹⁸³ es-Sufi, "Tarihu'l Arab fi'l Endülüs", IV/132.

¹⁸⁴ es-Sufi, "Tarihu'l Arab fi'l Endülüs", IV/133.

¹⁸⁵ Özdemir, *Endülüs Müslümanları-1*, 47-48.

çıkabilecek isyanları engellemek adına, şehirde bulunan surları yıktırdı. Basklar kendi şehirlerini kaybetmenin intikamını almak istiyordu. Bunun için Pirene dağlarında Frank kralı ve ordusuna pusu kurdular. Pirene dağlarındaki geçitlerin dar bir koridor şeklinde olması Frank ordusunun avantajını yok etti. Frank ordusu sayıca fazla olmasına rağmen Basklar'ın kurduğu bu pusuda bozguna uğradılar. Bu saldırıda çok sayıda Frank asilzadesi öldürüldü.¹⁸⁶

Bu saldırı sırasında Müslümanlar açısından başka bir durum yaşandı. Charlemagne'nin sözünde durmadığı için yanında esir olarak götürdüğü Süleyman b. Yekzan'ı kurtarmak için, oğulları harekete geçmişti. Frank ordusuna, Pirene dağlarındaki Ronceveaux geçidinde saldıran grupta Basklarla beraber Müslümanlarda vardı. Bu baskın sırasında daha öncede ifade ettiğimiz üzere Basklar şehirlerinin intikamını almak için Franklara dar bir boğazda saldırmış ve onları yenmişlerdi. Frank ordusunun artçı kuvvetlerini ise Müslümanlardan oluşan ordu yendi. Müslümanlar arazi şartlarının da avantajını kullanarak Charlemagne'ye karşı önemli bir zafer kazanmış oldu. Bu zaferde Basklar ve Müslümanların iş birliği yaptığı ortadadır. Ortak düşman Franklar, yıllarca birbirleriyle savaşan İspanyalılar ve Arapları bir araya getirmiştir.

187

Sonuç olarak Ronceveaux geçidinde Müslümanlarla beraber Basklar'ın ortak hareket etmesi onlara önemli bir zafer kazandırmıştır. Charlemagne hem Müslümanların hem de İspanyolların sahip olduğu bu toprakları almak niyetindeydi. Kısmen başarılı olsa da Ronceveaux geçidinde yaşamış olduğu bu hezimet onu ve ordusunu derinden sarstı. Hatta Frankların Endülüs üzerindeki planları da bu hezimetle beraber kısa sürelide olsa sekteye uğradı denilebilir. Ancak tüm bu yaşananlara rağmen ilerleyen zamanlarda Barselona şehri Franklar'ın eline geçecektir.¹⁸⁸

Bu hezimet Charlemagne ile I. Abdurrahman arasında barışa vesile olmuştur. Frankların içinde düştüğü durum, onları Müslümanlarla dost olmaya sevk etmiştir denilebilir. Çünkü I. Abdurrahman döneminde, Müslümanlarla Franklar arasında başka bir çatışma meydana gelmemiştir. Hatta I. Abdurrahman Charlemagne'nin kızıyla evlenip, Franklarla akrabalık ilişkileri kurmak istese de Charlemagne buna müsaade etmedi.¹⁸⁹

Frank kralı Charlemagne, Ronceveaux geçidinde adeta tam bir hezimet yaşadı. Ayrıca bu savaşta Frank asilzadelerinin ölmesi ise Charlemagne'nin büyük güç kaybetmesine neden oldu. Çünkü Hristiyan dünyası özellikle kendisini bu dinin önemli bir lideri olarak görmekteydi. Charlemagne'nin siyasi zekâsı burada da devreye girerek, Ronceveaux'da ki hezimete unutturma adına dikkatleri Saksonlar üzerine çekmeye çalıştı. O bu yenilgiyi unutturmak

¹⁸⁶ Hitti, *İslam Tarihi*, 690.

¹⁸⁷ Özdemir, *Endülüs Müslümanları-1*, 48.

¹⁸⁸ Özdemir, *Endülüs Müslümanları-1*, 48.

¹⁸⁹ Makkari, *Nefhu't-tib*, 1/310.

istiyordu. Frank dünyasındaki bu şaşkınlıktan faydalanan Saksonlar ise isyanlarını büyüterek Rhin'i¹⁹⁰ geçmişlerdi. ¹⁹¹

3.2. I. Hişam

İslam dünyasında yeni halife I.Hişam (788-796) oldu. Onun halife olmasıyla beraber Müslümanlar Pirene dağlarını tekrardan aşarak Fransa'nın güneyinde önemli başarılar kazandılar. Onlara bu bölgede dur demek isteyen Akitanya Dükü ile Toulouse kontu Guilleume, Narbonne yakınlarında Müslümanlarla savaştılar. Ancak Endülüs ordusu onları mağlup etti. Müslümanların özellikle Mağrip bölgesinden aldıkları destekler ile Provence bölgesinde güçlerine iyiden iyiye arttırdılar. Akdeniz üzerinden baskınlar yapan Müslümanlar, Nice şehrine ilerlemeye çalıştılar.¹⁹² Daha önce stratejik açıdan çok önemli bir yer olan Narbonne'yi kaybeden Endülüs ordusu, geçici süreliğine burayı tekrardan ele geçirdi. Ancak bu durum fazla uzun sürmedi ve Narbonne tekrardan kaybedildi.¹⁹³

790 yılında Endülüslü komutan Abithaur, Toulouse'de Kral Louis ile konuşarak ittifak yaptı. 791 yılında ise I. Hişam'ın emrindeki komutan Ubeydullah, Sarakusta'yı kuşatarak fetih hareketlerine devam etti.¹⁹⁴

792 yılında ise önemli bir başka gelişme yaşandı. Roma'da Papa Adrien öldü. Onun ölümünün ardından yerine III. Leon geçti. Diğer yandan bu dönemde I. Hişam, Yusuf b. Buht'u Galice topraklarına akınlar düzenlemesi için yolladı.¹⁹⁵

793 yılında Franklar bir yandan Müslümanlarla mücadele içerisindeyken, diğer yandan da Saksonlar'ın isyanlarıyla mücadele etmek zorunda kaldılar. Saksonlar'ın isyan ettiğini öğrenen I.Hişam bu durumu fırsata çevirmek istiyordu. Bunun için ilk yaptığı iş ise Abdülvâhid b. Müğis'in emrindeki orduyu akınlar düzenlemesi için Fransa topraklarına gönderdi. Bu akınlarda başarı sağlayan Endülüs ordusu, stratejik açıdan önemli olan bazı yerleri ele geçirdi. Daha sonrasında ise bu akınlar Narbonne civarında devam etti. Septimanie bölgesi ele geçirilerek, Frank ordusuna ağır tahribatlar verildi. Bu kayıpların intikamını almak isteyen Franklar ise, Carcassone civarında bulunan Villedaigne şehrinde Müslümanlara karşı koyabildiler.¹⁹⁶

¹⁹⁰ Fransa'nın illerinden birisidir.

¹⁹¹ Gabriel Henri Gaillard, *Histoire de Charlemagne* (Paris: y.y. 1819), I/406.

¹⁹² Fabre, *Histoire de Provence*, 320.

¹⁹³ Mehmet Özdemir, "Hişam I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/145-146.

¹⁹⁴ İbn İzarî, *el-Beyânü'l-muğrib*, II/63.

¹⁹⁵ Éginhard. "Annales des rois Pepin, Charlemagne et Louis-le-débonnaire". *M. Guizot, Collection des Mémoires relatifs à l'histoire de France, depuis la fondation de la monarchie française jusqu'au 13e siècle* (Paris: b.y., 1824), 42.

¹⁹⁶ Makkari, *Nefhu't-tib*, I/317; İbn Haldun, *el-İber*, IV/125.

Endülüslü Müslümanların yukarıda bahsi geçen yerlerde tekrardan başarılı akınlar düzenlemesi, Akitanya ve Toulouse duklerini endişeye sevk etti. Her iki duk bu endişelerini Fransa kralı Charlemagne'ye anlatarak ondan yardım istediler. Bu yardıma olumlu cevap veren Kral Charlemagne, Narbonne'de Müslüman ordusunun karşısına ordusuyla beraber çıktı. Müslümanların 793 yılında ele geçirdiği yerler tekrardan geri alınarak, Müslüman ordusundan çok sayıda asker öldürüldü.¹⁹⁷

Kral Charlemagne bu başarıyla yetinmeyerek Provence bölgesinde Endülüslü Müslümanlara ait olan Arles şehrini kuşatarak geri aldı. Buradaki ağır mağlubiyetin ardından Müslüman ordusu Mont-Major'a¹⁹⁸ kaçtı. Ancak kaçmalarına rağmen Charlemagne ve ordusu onların peşine düşerek hepsini kılıçtan geçirdi.¹⁹⁹

Genel olarak bu dönem incelendiğinde Kral Pépin ve Kral Charlemagne, özellikle bugün ki Almanya, İtalya ve Belçika'dan askeri anlamda birçok yardım almışlardır. Bu dönemde Hristiyan dünyasında ortak bir antlaşmadan ya da barıştan bahsetmek mümkün olmasa da, söz konusu Müslümanlar olunca konsolide olabilmişlerdir. Endülüslü Müslümanlar ise var olan bu durumlara, Fransa topraklarında yaşayan Hristiyanlara karşı seferler düzenleyerek karşılık vermişlerdir.

Tüm bu yaşananların ardından 796 yılında I. Hişam vefat etmiştir. Emir Hişam, İspanya ve Fransa topraklarında başarılı akınlar düzenlemiştir. Endülüslü Müslümanların varlığını çalkantılı süreçlerden sonra, söz konusu topraklarda yeniden hissettirmiştir.²⁰⁰

3.3. I. Hakem

Babası I. Hişam'ın yerine geçen I. Hakem (796-822), Endülüs topraklarında daha çok kendisine karşı çıkan isyanlarla uğraşmıştır. Bununla beraber Frankların Endülüs üzerine düzenledikleri seferlerle de mücadele etmiştir. Endülüslü Müslümanların kronik sorun haline gelen aile içindeki taht mücadelesi kendisini burada da göstermiştir. I. Hakem'in amcaları olan Abdullah ve Süleyman, önceleri Kuzey Afrika'ya sürgün edilmişti. Kardeşleri I. Hişam'ın ölüp yerine oğlu I. Hakem'in geçtiğini öğrenince, Endülüs'e gelerek ona karşı isyan ettiler. Hatta amcası Abdullah oğullarıyla beraber Frank Kralı Charlemagne'nin yanına giderek, Müslüman olan öz yeğenine karşı ondan yardım istedi. Abdullah özellikle Barselona'ya sefer düzenlemek niyetindeydi. Bunun için de Kral Charlemagne'den kendisine destek çıkmasını istedi. Durumu öğrenen I. Hakem ise amcası Abdullah'a para vererek bundan vazgeçmesini, aynı zamanda

¹⁹⁷ Fabre, *Histoire de Provence*, 321.

¹⁹⁸ Winnepesaukee Gölü'nün güneyinde ve Belknap Sıradağındaki Straightback Dağı'nın kuzeydoğusunda, Alton, New Hampshire'da bulunan bir dağdır.

¹⁹⁹ Fabre, *Histoire de Provence*, 323-324.

²⁰⁰ İbn İzâri, *el-Beyanü'l-muğrib*, II/64; Makkari, *Nefhu't-tib*, I/317.

Belensiye (Valensiye)'de kalmasını istedi. Abdullah'da bu teklifi kabul etti. I. Hakem'in diğer amcası Süleyman ise, Mârîde şehrinde yakalanarak öldürüldü.²⁰¹

Aile içindeki isyanı çözüme kavuşturan I. Hakem, daha sonra Berberiler ve sonradan Müslüman olmuş yerli halktan bazı kimselerin isyanlarıyla muhatap oldu. Özellikle Kurtuba, Maride, Tuleytula ve Sarakusta şehirleri bu isyanın başını çekmekteydi. I. Hakem bu isyanları bastırma adına yoğun mücadele içerisine girdi. Franklar ise zevkle bu durumu izleyerek gereken hazırlıklara başladı. Endülüslü Müslümanların kendi içerisindeki çatışmalardan da faydalanarak Frank ordusu Barselona'yı kuşattı. Bu kuşatmada Charlemagne'nin oğlu Louis, Frank ordusunun komutanıydı. İki yıl boyunca kuşatma devam etti ve 801 yılında Barselona Frankların eline geçti.²⁰²

Frank ordusunun başarılı şekilde sonuçlanan seferlerinin ardından, I. Hakem buna karşılık vermek adına hazırlıklara başladı. Galiçya bölgesi onun ilk hedefiydi. Çünkü burada Hristiyan dünyası açısından önemli bir yere sahip olan Santiago de Compostela Katedrali bulunmaktaydı. I. Hakem ilk olarak buraya, daha sonrasında ise Barselona şehrine doğru hareket etti. Ancak hedeflediği her iki yeri de alamadı.²⁰³

Barselona şehrinin Franklara geçmesi ve Endülüslü Emevi devletinin burayı alamaması, Narbonne bölgesinin yeni hâkiminin Franklar olduğunu net ortaya koymaktadır. En başından beri Endülüste'ki Müslümanların elinde bulunan Narbonne'nin tamamen Franklara geçmesi Endülüslü Müslümanların içinde bulunduğu durumu anlama açısından son derece önemlidir.²⁰⁴

809 yılına gelindiğinde ise, Frank ordusu, Turtûşe (Tortosa)²⁰⁵ şehrine bir sefer düzenledi. Bu seferde Frank ordusu komutanı Louis ile Endülüs Emevi ordusunun komutanı Abdurrahman karşı karşıya geldi. Yaşanan şiddetli çatışmaların ardından Abdurrahman ve Müslüman ordusu Frankları yendi.

814 yılı Endülüs açısından kıtlık yılı olarak değerlendirilebilir. Öylesine ki bu yıl kıtlıktan insanlar öldü. Bu dönemde Kurtuba Emiri olan I. Hakem, insanları umutsuzluğa sevk etmeme ve diri tutma adına Barselona şehrine bir sefer düzenledi. Abdullah Belensi komutasındaki orduyu hazırlattı. Şehri geri alamasa da bu ordu Barselona'da büyük başarı ve ganimetler elde etti. 814 yılında ayrıca başka bir önemli gelişme yaşandı. Hem Frankların hem de Hristiyan dünyasının en önemli liderlerinden kral Charlemagne öldü²⁰⁶

²⁰¹ İbn İzâri, *el-Beyanü'l muğrib*, II/68.

²⁰² Éginhard. "Annales des rois Pepin", 52.

²⁰³ İbn Haldun, *el-İber*, IV/125.

²⁰⁴ Éginhard. "Annales des rois Pepin", 50.

²⁰⁵ Tortosa İspanya'nın Tarragona ilinde yer alan bir şehirdir.

²⁰⁶ İbn İzâri, *el-Beyânü'l-muğrib*, II/73, Lavisse, *Histoire de France Illustrée*, II/357-360.

Abdülkerim b. Muğis, I. Hakem'in veziriydi. 815 de Abdullah ve emrindeki ordu, Arûn Vadisi üzerine sefere çıktı. Burada bulunan Hristiyanları yenerek Arûn Vadisini ele geçirdi.²⁰⁷

Bu çatışmaların ardından 817 yılında I. Hakem Sarakusta şehrine elçiler gönderdi. Gelen elçiler Aix-la-Chapelle'de²⁰⁸ Kral Louis ile görüşerek barış teklifinde bulundular. Roma'nın da içinde bulunduğu durumu göz önüne alan Louis, bu teklifi kabul etti ve 820 yılına kadar sürecek bir barış yapıldı. Ayrıca elçiler gelmeden bir yıl önce Papa III. Leon ölmüştü. Ancak bu barış da fazla uzun sürmeyerek bozuldu. Barışın bozulmasının ardından 822 yılında yeni Endülüs Emiri I. Hakem vefat etti. Onun yerine ise oğlu II. Abdurrahman yeni emir oldu. Onun Emir olmasıyla beraber Franklarla süren çatışmalar yeniden başladı.²⁰⁹

3.3.1. Hârûn Reşîd ve Fransa

Abbasi ihtilali daha öncede zikrettiğimiz üzere 750 yılında gerçekleşmişti. Devletin sınırları günden güne genişlemiş, aynı zamanda şarkın yeni gücü haline gelmişti. Tüm bunların ardından . Hârûn Reşîd Abbasi halifesi olmuş (786-809) ve devletin sınırlarını daha da genişletmişti. Abbasiler yerel ve küresel anlamda etkin bir devlet konumuna gelmişti. Bu yüzden İslam dünyasının yegâne hâkimi olmak istiyordu. Dolayısıyla Endülüs Emevi devletinin varlığı onlar için bir tehditti. Bu durum ise küresel siyasette yeni gelişmelerin habercisiydi. Şimdi bunları inceleyelim.

Uzun süren var olabilme savaşlarının ardından Franklar, özellikle 9 yy. gelindiğinde küresel bir devlet haline gelmişti. Daha öncede zikrettiğimiz üzere Frankların bu duruma gelmesinde Charlemagne'nin önemli katkıları oldu. Roma devletinin zayıflamaya başlamasıyla beraber Hristiyan dünyasının yeni parlayan yıldızının Franklar ve Kral Charlamagne olduğunu söyleyebiliriz.²¹⁰

Kral Charlemagne'nin. Endülüs Emevi devletine karşı vermiş olduğu mücadele Hristiyan dünyasında onu farklı bir konuma getirmişti. Charlemagne bu kimliğini de kullanarak Endülüs Emevi devletindeki Müslümanlara karşı, diğer Müslüman bir devlet olan Abbasi devletinin halifesi Hârûn Reşîd ile ittifak yaptı. Küresel hedefleri olan Charlemagne bu ittifakla yetinmeyerek, Kudüs Patriği ile de iletişim kurmuştu.²¹¹

Batıda durum böyleyken, doğuda ise Abbasi hilafeti şaşalı günlerini yaşamaktaydı. Bu durumun farkında olan Charlemagne . Hârûn Reşîd ile öncelikli olarak irtibata geçti. İçerisinde

²⁰⁷ İbn İzâri, *el-Beyânü'l-muğrib*, II/75.

²⁰⁸ Almanya'nın Achen kentinin Fransa veya Belçika'ya bağlı olduğu dönemlerden kalma Fransızca ismi.

²⁰⁹ Éginhard. "Annales des rois Pepin", 88.

²¹⁰ Louis Halphen, *Etudes critiques sur l'histoire de Charlemagne* (Paris: y.y., 1921), 219-236.

²¹¹ Nadir Karakuş, "Abbasi Halifesi ve Frenk Hükümdarı Büyük Karl İlişkisi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/32 (2017), 465-466.

Yahudi İsaac'ın da olduğu 3 kişilik heyet elçi olarak Hârun Reşîd'e gönderdi.²¹² Gelen hediyelerle birlikte Hârun Reşîd heyeti kabul etti. Charlemagne'nin gönderdiği hediyeler içerisinde, beyaz ve yeşil yün kumaş ile av zağarı olduğu ifade edilmektedir.²¹³

Hârun Reşîd ise buna karşılık olarak bir elçi grubu oluşturdu. İçerisinde önemli hediyelerin olduğu elçileri Kral Charlemagne, Aix-La-Chapelle'de²¹⁴ kabul etti.²¹⁵ Bu hediyeler arasında; bir çalar saat, küçük bir org, bir fil ve değerli kumaşlar olduğu zikredilir.²¹⁶ Bu hediyelerin Frank dünyasının Müslümanlara bakış açısını değiştirdiğini ve kurulan ittifakta önemli bir paya sahip olduğu, ilerleyen süreçlerde daha iyi anlaşılacaktır.²¹⁷ Çünkü bu hediyeler Frank dünyasını inanılmaz derecede etkilemiştir. Hediye gelen fil, 801 yılında Musevi İsaac tarafından Vendres limanına²¹⁸ götürüldü. Mevsim kış olduğu için fil Verceil²¹⁹ şehrinde kaldı. Kış şartlarında filin Alpleri geçme şansı yoktu. Daha sonrasında özenli bir şekilde fil devletin merkezine getirildi. Fili gören Kral ve halkı adeta büyülenmişti. Bu durum Hârun Reşîd ve Charlemagne'nin birbirlerine bakış açısını pozitif yönde etkileyerek, küresel siyasete de yansdı.²²⁰

9. yy. da hediyeleşmeyle başlayan ve sonrasında ilginç bir hale dönüşen bu ilişkiler, aslında kazan kazan prensibinin bir yansımasıydı. Kral Charlemagne bu ittifakla doğuda diğer rakibi Bizansa karşı yeni bir dost edinmek niyetindeydi. Hârun Reşîd ise batıda hala varlığını sürdüren Endülüs Emevi devletine karşı yeni bir ittifak kurmak niyetindeydi. Buradaki kayda değer durum ise, her iki tarafın kendi dindaşlarına karşılık farklı bir dinin mensubuyla ittifak kurmak istemesidir. Bu durum göstermektedir ki siyasi çıkarlar burada dini değerlerin önüne geçmektedir. Kısacası Hârun Reşîd Endülüs Emevi tehlikesini bertaraf edip İslam dünyasının tek hâkimi olmak için, Charlemagne ise Bizansa karşı doğunun hâkim gücü Hârun Reşîd ile anlaşarak birbirlerine destek olmak için ittifak yapmışlardır.²²¹

Bu durumun bir yansıması olarak daha öncede ifade edildiği üzere Charlemagne Kudüs ile de iletişim halindeydi. Hatta 799 yılında karşılıklı gidip gelen elçiler ve rahiplerle karşılıklı hediyeleşmeler olmuştur. Charlmagne'ye gelen hediyelerin içerisinde Hz. İsa'ya ait olan Rölükler (kutsal emanetler) olduğu belirtilir.²²²

²¹² Sénac, *Des premiers contacts diplomatique*, 61.

²¹³ Karakuş, "Abbasi Halifesi ve Frenk Hükümdarı Büyük Karl İlişkisi", 475.

²¹⁴ Almanya'nın aachen kentinin Fransa veya Belçika'ya bağlı olduğu dönemlerden kalma Fransızca ismi.

²¹⁵ C. Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964), 107.

²¹⁶ Karakuş, "Abbasi Halifesi ve Frenk Hükümdarı Büyük Karl İlişkisi", 475.

²¹⁷ Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, çev. Atilla Tokathı (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2009), 1/76.

²¹⁸ Vendres, Güney Fransa'nın Occitanie bölgesindeki Hérault bölümünde bir komün.

²¹⁹ İtalya'nın kuzeyinde, Piyemonte bölgesinin ve Vercelli ilinin bir şehri ve komünü.

²²⁰ Éginhard. "Annales des rois Pepin", 51.

²²¹ Hitti, *İslam Tarihi*, 406-407.

²²² Gaillard, *Histoire de Charlemagne*, 1/410-411.

Charlemagne ve Kudüs arasında ki bu sıcak ilişkilerden sonra, orada yaşayan Hristiyan kesim kendilerini diğer din gruplarına karşı gözetmesini Charlemagne'den istemişlerdir. Sonrasında ise Charlemagne, Hârûn Reşîd ile aralarında ittifaka dayanarak Kudüs'e kütüphane ve barınaklar yaptırmıştır.²²³Bu yaşananların ardından 814 yılında Kral Charlemagne ölmüş ve yerine oğlu Louis le Pieux geçmiştir.²²⁴

3.4. II. Abdurrahman

II. Abdurrahman (822-852) dönemi genel olarak incelendiğinde, onun da diğer emirler gibi daha çok iç isyanlarla uğraştığını söyleyebiliriz. Bu isyanları bastırdıktan sonra yaklaşık otuz yıllık bir barış ortamı sağlandı. Ancak bu barış ortamını Normanlar'ın Endülüs Emevilerine karşı düzenlemiş oldukları baskınlar bozdu. Fransa'nın kuzeyinden Endülüs sahillerine saldıran Normanlar, bu saldırılarda çok etkili olamadılar. Endülüs Emevileri bu saldırıların ardından donanmasının zayıf olduğunun farkına vardı. Bunun sonucunda ise II. Abdurrahman tersaneler kurdurarak donanmayı geliştirmek istedi. Daha sonrasında ise özellikle Franklar ve Basklara akınlar düzenledi.²²⁵

Endülüslü Müslümanlar 827 yılında Aizon sınırlarında isyan etmişlerdi. İmparator Louis ise bir rahip ve iki komutanını Endülüs-Fransa sınır boylarında çıkan isyanları bastırması için bölgeye gönderdi. Bu isyanlar sırasında burada yaşayan halk ya sahip oldukları evleri, şatoları terk ediyor ya da Willemund gibi Frankları bırakıp Müslümanların düzenlediği isyana katılıyorlardı.²²⁶

II. Abdurrahman bu isyanlar esnasında Aizon'a destek ordusu gönderdi. Bu haberi alan İmparator Louis, oğlu Pepin'e Franklardan oluşan orduyu vererek bölgeye gönderdi. Ancak Pepin ve Frank ordusu, bölgeye vaktinde yetişemedi. Bunu fırsat bilen Ebu Mervan komutasındaki Müslüman ordusu, Gironne²²⁷ ve Barcelona civarında önemli zaferler kazandılar. Burada bulunan yerlerden ganimetler elde ederek Sarakusta'ya geri döndüler.²²⁸

II. Abdurrahman ve Müslüman ordusunun zaman zaman düzenlediği akınlar sırasında önemli bir gelişme yaşandı. 831 yılında Abbasi devletinin halifesi Memun, üç kişiden oluşan elçi grubunu Frank kralına yolladı. Halife Memun, eskiye dayanan ilişkileri daha da geliştirme niyetindeydi. Elçiler çeşitli hediyeleri Frank kralına getirdikten sonra, çeşitli antlaşmalar yaparak Bağdat'a geri döndüler. Hristiyan dünyası ve Franklar genel olarak şarkın tek hâkimi

²²³ Casim Avcı, "Kudüs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/327-329.

²²⁴ Lavisse, *Histoire de France Illustrée*, II/357-360.

²²⁵ Hakki Dursun Yıldız, "II. Abdurrahman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/150-152.

²²⁶ Éginhard. "Annales des rois Pepin", 110.

²²⁷ Girona, Kuzeydoğu Katalonya 'da il ve bu ilin merkezi olan şehir.

²²⁸ Éginhard. "Annales des rois Pepin", 111.

Abbasi devletine hep ılımlı bir politika izlemişlerdir. Bunda, orada yaşayan Hristiyanların varlığıyla beraber, Kudus gibi Hristiyan dünyası açısından önemli olan yerlerin Abbasi kontrolünde olmasının da etkisi vardır.²²⁹

Yaşanan bu sürecin ardından II. Abdurrahman 12 yıl kadar süreyle çeşitli akınlar düzenlese de, bunda kısmen başarılı olabildi. 843 yılına gelindiğinde ise II. Abdurrahman'a Tutîle(Tudela)'nin²³⁰ önde gelen isimlerinden Musa b. Musa isyan etti. Bu isyana II. Abdurrahman, ordusunu toplayarak karşılık verdi. Tutîle şehrini ele geçirerek, bazı antlaşmalar karşılığında şehri tekrar Musa b. Musa'ya verdi. Bu olayın ardından II. Abdurrahman ordusuyla beraber Pamplona'ye geçti. Burada bulunan düşman askerleriyle savaşarak galip geldi. Sonrasında ise Kurtuba'ya hareket etti.²³¹

Tüm bunlar yaşanırken bugünkü Fransa topraklarında önemli bir gelişme daha yaşandı. Kral Charlemagne'nin bırakmış olduğu miras, oğlu Louis ve torunları arasında ayrılıklara yol açtı. Hatta bu durum kendi içlerinde savaşmalarına kadar uzandı. Tarihe de bu savaş 'Üç Kardeşlerin Savaşı' olarak geçti. Fontenoy-en Puisay'da²³² 841 yılında şiddetli bir savaş meydana geldi. Bu savaşta on binlerce Frank öldü. Neticesinde ise Frank ülkesi, Verdun antlaşmasıyla üçe bölündü. Louis'in oğulları Frank Krallığı, Doğu Frank Krallığı, Batı Frank Krallığı ve Orta Frank Krallığı olarak üçe bölündü. Verdun antlaşmasıyla gerçekleşen bu olayın sonrasında Fransa'da tarihin akışı da değişmiş oldu. Çünkü bugün ki Fransa ve Almanya'nın tohumları bu antlaşmayla ortaya çıkmış oldu.²³³

Kanaatimiz odur ki Frank dünyasında yaşanan bu iç çatışma hem Endülüs Emevileri'ne hem de Roma'ya yaramıştır. Çünkü Hristiyan dünyasının yeni gözdesi Franklar bu bölünmeyle düşmanlarının ömrünü uzatmış, kendilerine toparlanma fırsatı tanımıştır. Hatta ileride de anlatacağımız üzere 845 yılında Liyûn (Léon)²³⁴ Müslümanların eline geçmiştir.

Yukarıda bahsi geçen sürecin ardından 844 yılında, Franklar zayıflamış ve düşman saldırılarına daha açık bir hale gelmişti. Durumdan istifade hem Normanlar hem de Müslümanlar Frank topraklarına saldırılar düzenlediler. Normanların saldırılları sonucu İşbiliye onların eline geçmişti. II. Abdurrahman'da bu durum üzerine Normanlara saldırı ve galip gelerek şehri onlardan aldı.²³⁵

²²⁹ Sénac, *Des premiers contacts diplomatique*, 63-64.

²³⁰ Tudela İspanya Navarra Özerk Bölgesi'nde şehir.

²³¹ İbn İzâri, *el-Beyanül-muğrib*, II/86.

²³² Fontenoy, Fransa'nın kuzeyindeki Bourgogne-Franche-Comté'deki Yonne bölgesinde bir komündür. Puisaye ve Forterre'nin doğal bölgeleri arasındaki sınırdaki sınırdaki yer almaktadır.

²³³ Davies, *Avrupa Tarihi*, 336.

²³⁴ Bugün ki İspanya Kastilya Léon Özerk Bölgesinde bulunan merkezi şehir.

²³⁵ İbn İzâri, *el-Beyânü'l muğrib*, II/87.

Müslümanların bu yıllarda başarılı akınlar düzenlediklerini görmekteyiz. Normanlara karşı kazanılan başarının ardından 845 yılında II. Abdurrahman'ın oğlu Muhammet, Liyûn şehrine akın düzenledi. Bu kuşatmada kullandığı mancınıkların etkisi sonucu şehri aldı.²³⁶

II. Abdurrahman döneminde gerçekleşen isyanlardan bir diğeri 848 yılında Mayorka adasında²³⁷ ki halk tarafından gerçekleşti. İsyancılar Mayorka adasını ele geçirmişti. II. Abdurrahman yaklaşık üç yüz gemiden oluşan bir donanma hazırlatarak, onları isyancıların üzerine gönderdi. Mayorka adasına ulaşan filo çok şiddetli bir şekilde isyancıları kılıçtan geçirdi ve adayı geri aldı.²³⁸

850 yılında ise Berberi olan Habib el-Bürnüsi, II. Abdurrahman'a isyan etti. Algeziras (Al-Cezîra)²³⁹ dağlarında gerçekleşen bu isyana II. Abdurrahman ordusuyla saldırarak karşılık verdi ve isyanı bastırdı.²⁴⁰

Genel olarak II. Abdurrahman dönemini incelediğimizde onun bulunduğu coğrafyada etkili bir lider olduğunu görmekteyiz. Düzenlediği akınlarda genellikle başarılı olmuş, özellikle kıtlık yıllarında kendi ordusunu bir arada tutabilmiştir. Emir olarak kaldığı otuz yılda Endülüslü Müslümanlar, hem adli hem askeri hem de idari yönden müspet yıllar geçirmişlerdir. Kendisine karşı gerçekleştirilen isyanlarda ise bastırmıştır. Endülüs Emevi devletinde emir olarak otuz yıl geçiren II. Abdurrahman, 852 senesinde Kurtuba'da vefat etmiştir.²⁴¹

3.5. I. Muhammed

I. Muhammed (852-886), ölen babası II. Abdurrahman'ın yerine geçerek Endülüs Emevi devletinin yeni emiri oldu. Onun Endülüs emiri olduğu yıllarda ise Frank kralı Charles le Chauve idi. Bu dönem her ikisinin de karşılıklı çıkarları gereği ittifak kurduğu dönemdir. Charles le Chauve, kendi içlerinde ki bölünmüşlüklerle uğraşmaktaydı. Dolayısıyla özellikle Septimanie bölgesini güven içerisinde tutmak niyetindeydi. Buraya gerçekleşecek bir Müslüman saldırısı sonucu, Septimanie bölgesi elden çıkabilirdi. Müslümanlar açısından ise Normanların Endülüs sahillerine karşı düzenlemiş oldukları saldırılar tehdit oluşturuyordu. Onlar da bu süreç içerisinde Franklarla barış içerisinde kalmak niyetindeydi. Ancak bu ittifak fazla uzun sürmeyecekti.²⁴²

²³⁶ İbn İzâri, *el-Beyânü'l muğrib*, II/88.

²³⁷ Mallorca, İspanya'nın bir parçası olan ve Akdeniz'de bulunan Balear Adaları'ndaki en büyük adadır.

²³⁸ İbn İzâri, *el-Beyânü'l muğrib*, II/89.

²³⁹ Algeciras, İspanya'nın 17 özerk bölgesinden, ülkenin güneybatı köşesinde en fazla nüfusa sahip Endülüs otonom bölgesinin 8 eyaletinden biri olan Cádiz'a bağlı 44 belediyeden biridir.

²⁴⁰ İbn İzâri, *el-Beyânü'l muğrib*, II/90.

²⁴¹ İbn Haldûn, *el-İber*, IV/128-130.

²⁴² Sénac, *Des premiers contacts diplomatique*, 65.

Tarihler 854 yılını gösterdiğinde Tuleytula şehri I. Muhammed'e isyan etti. Bu isyana Beşkensi ve Galicia halkı da destek vermiş, isyanı büyütmişlerdi. Haberi alan I. Muhammed ordusunu hazırladı ve isyanı bastırmak üzere yola çıktı. I. Muhammed Tuleytula şehri civarında olan Salit vadisi (Guadacelete)'ne gelir gelmez, buraya ordusundan küçük grupları pusu kurması için bıraktı. Kendisi ise az sayıda askerıyla Tuleytula'ya vardı. Tuleytula'daki isyancılar Müslüman ordusunun az sayıda askeri olduğunu düşünerek, Franklara haber yolladı. Müslümanların az sayıda olduklarını eğer destek verilerse onları kolayca yenebileceklerini söylemişlerdi. Franklar bu çağrıya olumlu cevap vererek, Müslümanları yok etme adına ordularıyla Tuleytula'ya geldiler. Savaş başladıktan sonra, pusuda bekleyen Müslüman askerleri savaş meydanına geldi ve hem Tuleytula'daki isyancıları hem de Frank askerlerini kılıçtan geçirdi. Böylece Endülüs ordusu I. Muhammed önderliğinde düşmanlarına ağır bir yenilgi yaşatmış oldu.²⁴³

I. Muhammed, 856 yılında özellikle emirliğin Fransa sınırında bulunan hattın güvenliğini tamamıyla sağlamak istiyordu. Bu amaçla da ilk olarak Fransa sınırına asker sevkıyatı yaptı. Daha sonrasında ise Barselona'ya askeri birlikler yerleştirdi. Böylece I. Muhammed, hem Fransa sınırında hem de Barselona ve civarında ordusunun varlığını arttırmış oldu.²⁴⁴

Yaşanan bu dönemin ardından 858 ve 861 yılları arasında, özellikle bugün ki Fransa topraklarında ciddi bir Norman²⁴⁵ akınları görünmektedir. Bu durum hem Endülüslü Müslümanlar hem de Franklar açısından ciddi sorunlar oluşturmuştur. İskandinav ülkelerinden gelen Normanlar'ın daha çok deniz yoluyla hareket ettiği, dolayısıyla Avrupa'da bulunan elverişli sahillere saldırdıkları ifade edilmektedir. Buralara saldıranların bir diğer isimlendirmesi de Vikingler²⁴⁶ olarak ifade edilmiştir. Endülüs ordusundaki askerler, bu saldırılara karşı sahillerde donanmada bulunan askerlerle birlikte nöbet tutuyordu. Normanlar daha önce Müslümanların bulunduğu sahillere girişim yapsa da başarılı olamamıştı. Dolayısıyla Normanlar için yeni hedef Frank sahilleri idi. Nimes ve Arles gibi şehirlere baskınlar yaptılar. Ancak buralarda da kısa süreli başarılar elde ettiler. Kısacası söz konusu dönemin en büyük sorunu hem Franklar açısından hem de Müslümanlar açısından Normanlardır.²⁴⁷

Normanlar'ın saldırıları Müslümanlarla Franklar arasında yeni bir barışın vesilesi oldu. 863 yılında I. Muhammed, Frak kralı Charles le Chauve'ye tekrardan elçi yolladı. Karşılıklı

²⁴³ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, VII/67-69.

²⁴⁴ İbn İzâri, *el-Beyânü'l muğrib*, II/96.

²⁴⁵ Normanlar (kuzeyli adamlar), MS 912 yılından itibaren Normandiya'ya yerleşen Frenk ve İskandinav karışımı halk.

²⁴⁶ Vikingler ya da Norslar, İskandinavyalı korsan ve tüccar kavimlerdir.

²⁴⁷ Sénac, *Des premiers contacts dillomatique*, 65, İbn Haldûn, *el-İber*, IV/130-131.

hediyelerinin ardından 864 yılında I. Muhammed ile Charles le Chauve arasında Compiègne'de²⁴⁸ barış antlaşması yapıldı.²⁴⁹

I. Muhammed'in ardından yerine kısa bir dönem için Münzir, daha sonrasında ise 888 ve 912 yılları arasında Abdullah b. Muhammed geçti. Bu dönemler daha çok isyanların arttığı ve devletin isyanlarla uğraştığı dönemlerdir. Sonrasında ise Endülüs Emevileri'nin yeni emiri III. Abdurrahman olmuştur. Şimdi bu dönemi inceleyelim.

3.6. III. Abdurrahman

Abdullah b. Muhammed'in 912 yılında vefat etmesiyle yeni Endülüs emiri III. Abdurrahman (912-961) oldu.²⁵⁰ III. Abdurrahman kendi döneminde var olan isyanları bastırarak başarılı atılımlar sonucu, Endülüs Emevi devletini hatırı sayılır bir noktaya çıkarmıştır. Ibn Hafsun'a karşı kazanmış olduğu zafer bu başarıda önemli bir etken olmuştur. Bu durumun bir yansıması olarak ise Levante, Tuleytula, Algarve²⁵¹ gibi şehirler III. Abdurrahman'ın eline geçmiştir. Ancak özellikle Hıristiyanlara karşı girişmiş olduğu mücadele de kısmen başarılı olsa da, tam bir egemen olma durumundan bahsetmek zordur.²⁵²

İslam dünyasında III. Abdurrahman'ın döneminde üç farklı hilafet makamı vardı. Abbasi hilafeti, Fatımi hilafeti ve III. Abdurrahman'ın olduğu Endülüs Emevi hilafeti. III. Abdurrahman, ordusunun ve toplumun sorunlarını iyi analiz eden biriydi. O Arap ve Berberiler arasında var olan çekişmeyi bildiğinden ordu üzerinde farklı bir tasarrufa gitti. Ordu içerisinde Sakalibe ya da Slav adı verilen farklı bir ordu oluşturdu. Bunlar genellikle Frank, İskandinav, İtalyan ve Rus milletlerinden oluşup, Müslüman olan kimselerdi. Kendi döneminde askeri, idari, sosyal ve ekonomik açıdan birçok atılımı gerçekleştiren III. Abdurrahman, hem Hristiyan hem de İslam dünyasında sözü muteber bir liderdi. Elli yıl Endülüs emirliği yaptıktan sonra 961 yılında vefat etti.²⁵³

3.7. II. Hakem

II. Hakem (961-976) döneminde Endülüs ordusunun, Fransa topraklarında çok fazla varlık gösterdiğini söylemek güçtür. II. Hakem daha çok denge siyasetini izlemiştir. Hem Fatimilerle hem de Franklarla daha çok bu siyaset üzerine ilişkiler kurmuştur. 976 yılında vefat eden II.

²⁴⁸ Fransa'nın Hauts-de-France bölgesine bağlı Oise ilinde bulunan bir komündür.

²⁴⁹ İbn İzârî, *el-Beyanü'l-muğrib*, II/108.

²⁵⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII/6.

²⁵¹ Portekiz'in Avrupa kıtasında bulunan 5 istatistikî bölgesinden biridir. Adı "Batı Endülüs" anlamına gelen Arapça "el Garb el Endülüs"ten gelmektedir.

²⁵² Ceran, *Ortaçağ'da Fransa ve Çevresinde İslam*, 207.

²⁵³ Ceran, *Ortaçağ'da Fransa ve Çevresinde İslam*, 208.

Hakem'den sonra, Endülüs Emevi devleti gerileme dönemine doğru yol almıştır.²⁵⁴ Çünkü bilindiği üzere II. Hakem öldükten sonra onun yerine oğlu II. Hişam geçmişti. Ancak tahta geçen II. Hişam'ın çocuk yaşta olmasından istifade eden Hacib İbn Ebu Amir ile oğulları Abdurrahman ve Abdülmelik, tahtı ele geçirdi. Sonrasında ise kendi isimleri olan Amirîler dönemini başlattılar.²⁵⁵

²⁵⁴ Ceran, *Ortaçağ'da Fransa ve Çevresinde İslam*, 209.

²⁵⁵ Ceran, *Ortaçağ'da Fransa ve Çevresinde İslam*, 259.

4. BÖLÜM

GÜNEY FRANSA

4.1. Güney Fransa Sahillerine İlk Hamleler

Akdeniz hemen hemen her milletin egemenlik kurmaya çalıştığı bir denizdir diyebiliriz. Müslümanların Akdeniz’de söz sahibi olabilme adına neler yaptığından daha önceleri bahsetmiştik. Özellikle Endülüs’ün fethedilmesinden sonra donanma üzerine kafa yoran Müslümanlar, kısmen bunda başarılı olmuşlardır. Bunun doğal sonucu olarak da IX. ve X. yüzyıllar özellikle Akdeniz’in batısında Müslümanların en büyük söz sahibi olduğu dönemlerdir. Müslüman devletlerinin kendi aralarındaki rekabet ve iç çatışmalara rağmen, Fransa ve İtalya başta olmak üzere Korsika²⁵⁶, Sardinya²⁵⁷ ve Balaer²⁵⁸ Adalarında etkin bir donanmaya sahip olmaları kayda değerdir. Bu yerlere Ağlabiler ve Fatimiler’in egemen olduğu Fas, Cezayir, Libya sahillerini de katabiliriz.²⁵⁹

Yukarıda zikredilen bilgilerin ardından şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki; Endülüs Emevi devletiyle resmi ilişkisi olmayan ancak, denizde sadece ticaretle uğraşan ya da saldırılar düzenleyerek ganimet elde etmek isteyen Müslüman denizci gruplar var olmuştur.²⁶⁰

Burada dikkat edilmesi gereken asıl durum Doğu Akdeniz’de faaliyet gösteren bu Müslüman deniz askerlerinin, Endülüs Emevi devletiyle bir bağlantısının olup olmadığı sorusudur. Endülüs Emevi devletinin özellikle Vikinglerin saldırıları sonucu donanmaya daha fazla önem verdiklerini biliyoruz. Bu noktada söz konusu coğrafyada var olan Müslüman denizcilerin bir kısmı Endülüs Emevi devletinin denetiminde ve onlara bağlıyken, diğer bir kısmı kendi başlarına hareket etmektedirler. En azından Endülüs Emevi’leri, bahsi geçen Müslüman denizcileri engelleme yoluna gitmemiştir. Bunda devletin içerisinde bulunduğu buhranlı dönemlerinde etkisi olmuş olabilir.²⁶¹

Endülüs Emevi devleti, daha önce anlatıldığı üzere 759 yılında Narbonne’i Franklara teslim etmek zorunda kalmıştı. Bu durum aslında Endülüs Emevi devletinin Fransa kıyılarında da söz hakkının kalmaması demektir. Çünkü devletin Fransa kıyılarında yeri kalmamıştı.²⁶² Zaten ilerleyen zamanlarda Endülüs Emevi devletinin doğuda bulunan bu sahillerde tam egemenlik

²⁵⁶ Korsika, Akdeniz’de Fransa’ya bağlı bir adadır. Fransa’nın güneydoğusunda, İtalya’nın batısında ve Sardinya adasının kuzeyindedir.

²⁵⁷ Sardinya Özerk Bölgesi İtalya Cumhuriyeti’nin ana İtalya yarımadasının batısında bulunan Sardinya adasının mahallî idaresi için özel statülü bir bölgedir.

²⁵⁸ İspanya’ya bağlı beş büyük ve onları çevreleyen birkaç küçük adadan oluşan bir özerk bölgedir.

²⁵⁹ Jorge Lirola Delgado, *El poder naval de Al-Andalus en la época del califato omeya (siglo IV / X era cristiana)*, (Granada: Departamento de estudios semíticos, Facultad de filosofía y letras, Universidad de Granada, 1991), 113.

²⁶⁰ Mohammad Ballan, “Fraxinetum: An Islamic Frontier State in Tenth-Century Provence”, *Comitatus: A Journal of Medieval and Renaissance Studies* XLI (2010), 44.

²⁶¹ Delgado, *El poder naval de Al-Andalus en la época del califato omeya*, 104.

²⁶² Eduardo Manzano Moreno, *Conquistadores, emires y califas. Los Omeyas y la formación de al-Andalus* (Barcelona: Crítica, 2006), 84-85.

sağlama adına bir girişimi de olmamıştır.²⁶³ Muhtemeldir ki devletin içinde bulunduğu siyasi karmaşa, isyanlar ve fetih hareketleri onların öncelikli konuları olmuştur.

Genel olarak kaynakları incelediğimizde, Endülüs'ün doğusunda bulunan sahillere yapılan girişimlerle ilgili bilgiler daha çok batı menşeli kaynaklarda bulunmaktadır. Şam merkezli olan Emevi devleti'nin Akdeniz üzerinde yapmış olduğu girişimler kaynaklarda yer almaktadır. Ancak özellikle 8. yy. itibariyle deniz seferleriyle ilgili bilgiler çok az olmakla birlikte, var olan bilgilerde Hristiyan tarihçiler tarafından anlatılmaktadır.²⁶⁴

7. asrın sonu 8. asrın ilk yıllarında, İtalya başta olmak üzere Akdeniz adalarında Müslümanlar tarafından deniz seferleri düzenlendiği ifade edilmektedir. Ancak bu deniz seferini düzenleyenlerin Endülüs Emevi devleti tarafından desteklenip desteklenmediği sorusunu cevaplayacak bilgiler bulunmamaktadır. Zaten Müslüman tarihçiler bu seferlerden bahsetmezler. Var olan bilgiler ise Frank diyarında bulunan tarihçiler tarafından aktarılmaktadır. Bu bilgiler ise kısıtlıdır.²⁶⁵ Ancak Batı Akdeniz üzerinde bu seferleri düzenleyenlerin, ganimet peşinde olan kimselerden oluştuğu ifade edilir. Bu grupları ise Araplar, Berberiler ve Muvelledler oluşturmaktadır. Onlar herhangi bir yerden emir almadan, sadece kendileri için savaşan, ganimet toplayan ve kazancını kendi aralarında bölüşen kimselerdir.²⁶⁶

Endülüs Emevi devleti bu dönemlerde donanma oluşturma noktasında kayda değer adımlar atmamıştır. Ne zaman ki Viking saldırıları gerçekleştiğinde, o zaman devletin donanma noktasında zayıf olduğu anlaşılmıştır. Ancak bu dönemde ilginç olan bir başka durum yaşanmıştır. Endülüs'lü olan ancak Endülüs Emevi devletiyle herhangi resmi bir bağlantısı olmayan Müslüman denizciler, Frank sahillerine akınlar düzenlemişlerdir. Bunların en önemlisi 838 senesinde Marsilya'ya düzenlemiş oldukları seferdir. Bu girişimi yapanların ise, doğu Endülüs'te bulunan Balear Adaları ve Tarragona²⁶⁷ şehrinden gelen kişilerin oldukları ifade edilmektedir.²⁶⁸

8. yy. ortalarında Fransa sahillerinde Endülüs'ten gelen ciddi akınlar görülmektedir. Arles şehri akınların düzenlendiği şehirlerin önemli olanlarından. Ancak özellikle 846 yılında Tiber

²⁶³ Travis Bruce, *The Taifa of Denia and the Medieval Mediterranean* (Michigan: Western Michigan University, Doktora Tezi, 2010), 14.

²⁶⁴ Pirenne, *Hz. Muhammed ve Şarلمان*, 182.

²⁶⁵ Pierre Guichard, "Les débuts de la piraterie andalouse en Méditerranée occidentale (798-813)", *Revue de l'Occident musulman et de la Méditerranée* (Aixen-Provence: Publications de l'Université de Provence, 1983), 35/63.

²⁶⁶ Évariste Lévi-Provençal, *Historia de España: España musulmana hasta la caída del califato de Córdoba: 711-1031*, çev. Emilio García Gómez, haz. Ramón Menéndez Pidal - Leopoldo Torres-Balbás (Madrid: Espasa-Calpe, 1957), 353.

²⁶⁷ Tarragona İspanya Katalonya'da şehir.

²⁶⁸ Emir Şekib Arslan, *Tarihi Gazavati'l-Arab fi Fransa ve Suvistre ve İtalya ve Cezairi'l-Bahri'l-Mutavassit* (Kahire: Hindawi Publishing Corporation, 2012), 136.

nehrende²⁶⁹ önemli bir deniz seferi gerçekleşmiştir. Müslüman denizciler Tiber nehri boyunca ilerlemiş ve son olarak Roma'ya ulaşarak buraya saldırmış ve ganimetler elde etmiştir. ²⁷⁰

Yukarıda anlattığımız üzere Müslüman denizciler Fraxinetum'u ele geçirmeden önce, Akdeniz ve çevresindeki yerleri iyi bilmektedirler. Mağrib, Frank ve İtalya kıyılarında hemen hemen her yere gitmektedirler. Bazen ticaret yapmak için bazen de ganimet elde etmek için buralara giden Müslüman denizciler şimdi anlatacağımız üzere Fraxinetum'u²⁷¹ ele geçirecektir.

4.2. Fraxinetum'un Ele Geçirilmesi

Endülüs ve Frank sahillerinde söz konusu dönemlerde denizcilik, ticaret yapmak için devam etmekteydi. Bu denizciler içerisinde Müslümanlarla beraber diğer dinlere mensup insanlarda bulunmaktaydı. Hatta bu denizciler, Mağrib bölgesine gerçekleşen ticari faaliyetlerinden dolayı, 875 yılında Ténés²⁷² şehrini kurmuşlardır. Daha sonrasında ise 9. yy.'da Pechina²⁷³ bölgesine gitmişlerdir. Bu dönemde Endülüs Emevi devletinin iç kargaşalarından da faydalanarak ticaret hacimlerini genişletmiş, hükmettikleri alanları da arttırmışlardır. Bu denizciler öncelikli olarak Girit'i, daha sonrasında ise Güney Fransa'da bulunan Fraxinetum'u ele geçirmişlerdir.²⁷⁴

Afrikanlı Müslümanlara ait olduğu ifade edilen bir gemi, İspanya'dan İtalya'ya doğru ilerlerken, çıkan bir fırtına sonucunda akıntıya kapılarak, Sembracie (Grimaud) körfezinde bulunan kayalık alana çıkmıştır. Daha sonrasında ise sayıları yirmi olan Müslüman denizciler yardım bulmak için denize açıldılar. Bu sırada arayış içerisindeyken, La Garde-Frainet (Saint-Tropez)²⁷⁵ adlı dağlık alanı keşfettiler. Burada bulunan bir eve sığınarak buraya yerleştiler. Daha sonrasında ise hem Endülüs hem de Afrika'da bulunan diğer Müslüman denizcilere haber göndererek buraya gelmelerini sağladılar. Çünkü bu bölgede Fraxinetum adında bir kale vardı ve Müslümanlar bu kaleyi ele geçirmek istiyorlardı. Ayrıca söz konusu bölge ganimet elde etmek için de gayet uygun bir yerdi.²⁷⁶

²⁶⁹ İtalya'nın üçüncü büyük nehridir ve Toskana'daki Apenin Dağları'ndan doğar.

²⁷⁰ Tommi P. Lankila, "The Saracen Raid of Rome in 846: An Example of Maritime Ghazw", *Travelling Through Time: Essays in honour of Kaj Öhrnberg, Studia Orientalia*, ed. Sylvia Akar vd. (Helsinki: Societas Orientalis Fennica, 2013), CXIV/98.

²⁷¹ Fraxinetum veya Fraxinet, Provence'ta yaklaşık 887 ve 972 yılları arasında bir Müslüman kalesinin yeri idi. Saint-Tropez yakınlarındaki modern La Garde-Frainet ile tanımlanır.

²⁷² Cezayir'in Akdeniz sahilinde bulunan liman kenti.

²⁷³ , İspanya'nın on yedi özerk bölgesinden en kalabalık ikinci bölge olan Endülüs'e bağlı; İspanya'nın güneyinde bulunan Almería eyaletine bağlı yer.

²⁷⁴ Lévi-Provençal, *Historia de España: España musulmana hasta la caída del califato de Córdoba: 711-1031*, 223.

²⁷⁵ Saint-Tropez, güneydoğu Fransa'nın Provence-Alpes-Côte d'Azur bölgesinin Var bölümünde bir kasabadır.

²⁷⁶ M. L'Abbé Alliez, *Histoire du Monastère de Lérins* (Paris: y.y., 1862), II/39-40; J. A. Aubenas, *Histoire de Fréjus Forum Julii ses antiquités-son port* (Fréjus: y.y., 1881), 251, C. H. Romey, *Histoire d'Espagne depuis les premiers temps* (Paris: y.y., 1839), IV/230-236, Ballan, "Fraxinetum: An Islamic Frontier State in Tenth-Century Provence", 26; Arslan, *Târîhu Gazavâtî'l-arab*, 159.

Müslümanlar bu bölgeye geldiklerinde, burada siyasi istikrarsızlık söz konusuydu. Bölgede iç çekişme hâkimdi ve yönetici durumundaki Boson vefat etmiş, onun yerine henüz sekiz yaşında olan Âma Louis tahta çıkmıştı. Dolayısıyla Provence bölgesinde ki bu belirsizlik ve bölgenin coğrafi konumu, Müslüman denizcilerin söz konusu bölgede kalmasını sağlamıştır.²⁷⁷

Fraxinetum coğrafi olarak Alp dağlarının önemli bir kısmının da dâhil olduğu bir yerdeydi. Yani ulaşımı zor, derin ormanlıkların olduğu, kolay irtibatın sağlanamadığı bir konumdaydı. Ulaşım tek yönlü gerçekleşmekteydi. Ayrıca buraya ulaşmak için en az iki günlük mesafe yürünmesi gerekiyordu. Hatta bu bilgileri destekler nitelikte, Fraxinetum'la ilgili olarak Cebelu'l-Kılal (Zirvelerin Dağı) tabiri kullanılmaktadır.²⁷⁸ Ancak tüm bunlara rağmen Fraxinetum tarıma gayet elverişliydi ve bölgenin sulak olması da tarım işini kolaylaştırıyordu.²⁷⁹

Müslümanlar da bu durumun farkına vararak ve yukarıda anlattığımız şartları gözeterek, Fraxinetum'un avantajından yararlanmak istiyordu. Burada bulunan Müslümanlar, Afrika'dan ve Endülüs'ten gelen denizci Müslümanların da bölgeye ulaşmasıyla sayılarını iyice artırdılar. Dolayısıyla Müslümanlar buralardan herhangi bir ganimet elde ettiklerinde onlara müdahalede bulunmak, artık oldukça zor duruma gelmişti.²⁸⁰

Müslümanlar buradaki varlıklarını daha da hissettirme adına, Fraxinetum'u deniz üssü olarak kullanmaya başlamıştır. Burası onlar için harekât merkezi olmuştur. Müslümanların burayı üs yapmasının iki ana sebebi vardır. Bunların birincisi; Fraxinetum'a çevreden ulaşabilen denizci Müslümanların gelmesiyle sayılarının artarak güçlenmeleridir. Diğer bir sebep ise Fraxinetum üzerinden bugün ki İsviçre ve İtalya'ya akınlar düzenleyip, ciddi ganimet elde etmede coğrafi olarak avantaj sağlamasıdır.²⁸¹

Müslümanlar Fraxinetum'da yakaladığı rüzgârı devam ettirmek niyetindeydi. Bölgede ki siyasi kargaşadan faydalanan Müslümanlar, Alp dağlarının geçitlerinden ilerleyerek Fransa'dan Roma'ya gitmek isteyen Hristiyan gruplara saldırmışlardır. Bu saldırılarda birçok Hristiyan din adamı esir alınmıştır. Hatta Müslümanlar bu esirlerden sonra, buralarda bulunan Manastırlara da saldırmış ve ganimetler elde etmiştir.²⁸²

Fraxinetum'un coğrafi özelliklerinden daha önce bahsetmiştik. Müslümanlar özellikle Akdeniz'den başlayarak İsviçre hududuna kadar alan dağlık alanda derin ve ince koridorlar oluşturmuşlardır. Herhangi bir saldırı girişiminde bu koridor Müslümanlara ciddi avantajlar

²⁷⁷ Kees Versteegh, "The Arab Presence in France and Switzerland in the Tenth Century", *Arabica* (Leiden: Brill, 1990), XXXVII/361.

²⁷⁸ el-İstahrî, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik* (Beyrut: Daru Sadır, 2004), 71.

²⁷⁹ İbn Havkal, *Suretu'l-Arz*, ed. J. H. Kramers (Leiden: y.y., 1967), I/204.

²⁸⁰ Liutprando di Cremona, *The Works of Liudprand of Cremona*, Latince'den İngilizce'ye çev. F. A. Wright (Londra-New York: y.y., 1930), 34.

²⁸¹ Ballan, "Fraxinetum: An Islamic Frontier State in Tenth-Century Provence", 27-28.

²⁸² Versteegh, "The Arab Presence in France and Switzerland in the Tenth Century", 364,365; Lévi-Provençal, *Historia de España: España musulmana hasta la caída del califato de Córdoba: 711-1031*, 355-356.

sağlamıştır. Ayrıca Müslümanlar kendilerine karşı gerçekleşebilecek saldırıları, bu koridor sayesinde engellemişlerdir.²⁸³ Müslümanların üst üste gelen bu saldırıları sonucu, Hristiyan din adamları da farklı ülkelere kaçmak zorunda kalmışlardır.²⁸⁴ Zaten din adamlarına karşı gerçekleştirilen bu saldırılar, Fraxinetum'un Müslümanların ellerinden 972-973 yıllarında Hristiyanlar tarafından alınmasına sebep olacaktır.²⁸⁵

Fraxinetum'da ki Müslüman denizcilerin yakalamış olduğu bu başarıların ardından Provence bölgesi sorumlusu Hugh, 931 yılında Bizans'ın da göndermiş olduğu donanma askerleriyle Müslümanlara saldırdı. Ancak bu saldırı girişimde başarılı olamadı.²⁸⁶

940 yılında Müslüman denizciler, Provence bölgesinin önemli limanlarından olan Fréjus limanına saldırarak ganimet elde etmişlerdir. Bu saldırının ardından Fraxinetum'da ki Müslümanlara daha önceden saldırmış olan kont Hugh, tekrardan Bizans askerlerinden de destek alarak 941-942 yıllarında Müslümanlara saldırdı. Kont Hugh, hem Fréjus²⁸⁷ limanına gerçekleşen bu saldırıya karşılık vermek hem de 931 yılında Müslümanlara saldırarak başarısız olduğu seferin intikamını almak istiyordu. Ancak bu saldırı sırasında, İtalya'da bulunan ve kendisine muhalefet olan Berengar'ın isyan ettiği haberi üzerine, bu saldırıyı durdurmak zorunda kaldı. Hatta bu saldırı girişiminden ülkesine dönerken, Fraxinetum'da ki Müslümanlarla da bir antlaşma yapmak zorunda kaldı. Bu antlaşmada çok önemli bir madde bulunmaktadır. Fraxinetum'da ki Müslümanlar, kont Hugh'un Almanya ve İtalya'da ki düşmanlarının, Provence bölgesine ulaşmasını engelleyecekti. Dolayısıyla bu antlaşma Müslümanlara ciddi bir avantaj sağlamış oldu. Çünkü bu saldırı sırasında Müslümanların sahillerde bulunan gemileri, Bizanslılar tarafından yakılarak yok edilmişti. Yani saldırının seyri Müslümanlar tarafından olumsuz bir noktaya doğru ilerlemekteydi. Ancak bu antlaşma ile Fraxinetum'da ki Müslümanlar, varlıklarını koruyarak daha da güçlendirmiş oldular.²⁸⁸

Fraxinetum'a gerçekleşen bu saldırı, kont Hugh'un geriye dönmesiyle engellenmiş oldu. Ancak bu saldırı Müslümanlara da ciddi tecrübeler kazandırdı. Öncelikle bu olayın ardından onlar denizden çok, dağlık arazi şartlarını kullanarak farklı yerlere saldırma kararı aldılar.²⁸⁹ Bizans donanmasının, Müslümanların sahillerde bulunan gemileri yakması, onların bu kararı almasında etkili olmuş olabilir. Farklı bir açıdan değerlendirdiğimizde ise yapılan bu antlaşma, aynı zamanda Fraxinetum'un bölgedeki diğer milletler ve devletler tarafından tanınması

²⁸³ Versteegh, "The Arab Presence in France and Switzerland in the Tenth Century", 366, 375.

²⁸⁴ Versteegh, "The Arab Presence in France and Switzerland in the Tenth Century", 365, 379.

²⁸⁵ Mehmet Çiftçi, "Akdeniz'den Alp Dağlarına Fraxinetum: IX. ve X. Asırlarda Güney Fransa'da Bir Müslüman Deniz Üssü", *Tarih ve Gelecek Dergisi* 71 (Mart 2021), 383-400.

²⁸⁶ Çiftçi, "Akdeniz'den Alp Dağlarına Fraxinetum", 391.

²⁸⁷ Güneydoğu Fransa'nın Provence-Alpes-Côte d'Azur bölgesine bağlı Var ilinde bulunan bir komündür.

²⁸⁸ Ahmed Muhtar El-Abbadi, *Dirasat fi Tarihi'l-Mağrib ve'l-Endelüs* (İskenderiye: y.y. 1968), 271, Ballan, "Fraxinetum: An Islamic Frontier State in Tenth-Century Provence", 28-29; Versteegh, "The Arab Presence in France and Switzerland in the Tenth Century", 368.

²⁸⁹ Versteegh, "The Arab Presence in France and Switzerland in the Tenth Century", 367.

demektir. Müslümanlar da bunun bilincinde oldukları için bu süreçten sonra ciddi kazanımlar elde etmişlerdir.

4.3. Fraxinetum'un Düşüşü

Fraxinetum'un kaybedilmesinin birden çok sebebi mevcuttur. Bu sebepler içerisindeki en önemli kısımları şöyle sıralayabiliriz:

1. Ganimet elde etmedeki başarının giderek azalması ve buna bağlı olarak yaşam şartlarının zorlaşması.
2. Fraxinetum'daki Müslümanların Macar asıllı askerlerin saldırılarına karşı koyamaması.
3. Fraxinetum'un anlaşma yaptığı kont Hugh'un ölmesi.
4. Provence bölgesinin yeni kralı olan Alman kökenli I. Otto'nun, Fraxinetum'daki Müslümanlara karşı daha saldırgan ve acımasız olması.

Fraxinetum'daki Müslümanların, özellikle 950 yılından sonra yıkılış senesi olan 975 yılına kadar, istikrarsız bir döneme girdiğini söyleyebiliriz. Kısmen başarılı akınlar gerçekleşmiş olsa da, bu saldırılar istenen düzeyde olmamıştır. Bundan dolayı da Müslümanlar ganimet elde etmede zorlanmışlardır. Bu durumda ister istemez askerleri moral motivasyon açısından etkilemiştir. Buna bir de Macar asıllı askerlerin Fraxinetum'daki Müslümanlara saldırıları eklenince, işler onlar için iyice zorlaşmıştır. Hem ganimet elde edememek hem de aynı dönemde gerçekleşen bu Macar saldırısı Fraxinetum'un kaybedilmesinde önemli etken olmuştur.²⁹⁰

4.4. Alman Kralının Fraxinetum Müslümanlarıyla İlişkisi

Yukarıda daha önce anlattığımız üzere Kont Hugh ile Fraxinetum arasında bir barış antlaşması imzalanmış ve her iki taraf bu antlaşmadan karlı bir şekilde ayrılmıştı. Ancak antlaşmayı yapan Kont Hugh'un ölümü üzerine, yapılan bu antlaşma sekteye uğramıştır. Alman kökenli Kral I. Otto, bu antlaşmayı görmezden gelerek, Fraxinetum'a saldırılar düzenlemiş ve bunda da başarılı olmuştur.

I. Otto'nun Fraxinetum'a karşı bu kadar öfkeli olmasının asıl sebep, Provence bölgesinde Fraxinetum'a bağlı olan askerlerin, saldırılarını Ren vadisine kadar dayandırmış olmasıdır. Bilindiği üzere Ren vadisi bugün ki Almanya'nın güneybatısına düşmektedir. Fraxinetum'daki Müslüman savaşçılar, öncelikle İsviçre'nin kuzeyine, sonrasında ise batı Almanya'ya ulaşmışlardır. Bu duruma karşılık vermek isteyen Alman kralı I. Otto, Fraxinetum'a saldırılar

²⁹⁰ Versteegh, "The Arab Presence in France and Switzerland in the Tenth Century", 372-373; Ballan, "Fraxinetum: An Islamic Frontier State in Tenth-Century Provence", 30-31.

düzenlemiştir. Bunun haricinde de Endülüs Emevi halifesi olan III. Abdurrahman'a elçi göndererek durumu anlatmıştır.²⁹¹

I. Otto'nun halifeye durumu anlatır bir elçi göndermesi dikkate değer bir durumdur. Fraxinetum'daki Müslümanlar daha önce de ifade ettiğimiz üzere ilk başlarda Endülüs Emevi devletine bağlı olsa da, kendi başlarına hareket etmekteydiler. Muhtemeldir ki Fraxinetum'da başarılı sonuçlar elde ettikçe, Endülüs Emevi devleti de onlara açıktan destek veremese de gizliden desteklemiş olabilir. Çünkü bu süreçte Endülüs Emevi devleti Mağrip bölgesinde Fatımiler ile mücadele halindeydi. Onların ne Fraxinetum'a destek verecek gücü ne de burada yapılacak bir savaşta yardım da bulunacak durumları vardı. ²⁹²

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Fraxinetum'da ki Müslüman savaşçılar İsviçre, Fransa ve Roma'ya gitmek isteyen kişileri yağmalayıp esir alıyorlardı. Hatta bu esirler içerisinde Hristiyan din adamları da mevcuttu. İşte böyle bir durumda 972 ya da 973 senesinde Fraxinetum'daki Müslümanlar, Hristiyan bir din adamını esir aldılar. Bu durum dönemin kralı I. Otto'yu iyiden iyiye hiddetlendirmişti. Fraxinetum'a karşı ılımlı olmayan I. Otto, bu durumu da ileri sürerek Hristiyan dünyasından destek toplamaya başladı. Provence bölgesinde Kont Hugh'un ölümü üzerine onun yerine geçen I. William, Alman kral I. Otto'nun bu çağrısına olumlu cevap verdi. Diğer bazı Hristiyan yöneticilerin de desteğiyle iyice güçlenen I. Otto, I. William'la birlikte Fraxinetum'daki Müslümanları kılıçtan geçirdi ve burada Müslümanların elinde olan hâkimiyete son verdi. Bu saldırıda hayatta kalan Müslümanlar bir kısmı Hristiyan yöneticilerine köle olarak satılmış, başka bir kısım ise sürgün edilmiştir. ²⁹³

Ancak gerçekleşen bu saldırıda, Fraxinetum'daki Müslümanlardan kurtulanlar da olmuştu. Onlar da zaman zaman Fraxinetum'u ele geçiren Hristiyan askerlerine saldırılar düzenliyorlardı. Hatta onlar daha ileri giderek, tekrardan Fransa ve İtalya sahillerine akınlar düzenliyorlardı. 1003 senesine gelindiğinde ise Fraxinetum'dan arta kalan Müslümanlar, Antibes'de²⁹⁴ Hristiyan din adamlarını kaçırdılar. 1018 ve 1019 yıllarında ise Fraxinetum'lu Müslümanlar, daha önce yıllarca Müslümanların üs olarak kullandığı Narbonne'ye saldırdılar. Ancak bu saldırılar da başarılı olamadılar. Özellikle ikinci Narbonne saldırısında çok sayıda Fraxinetum'lu Müslüman yakalanarak esir alındı. Daha sonrasında ise köle olarak satıldılar. Bu

²⁹¹ Versteegh, "The Arab Presence in France and Switzerland in the Tenth Century", 372-373; Ballan, "Fraxinetum: An Islamic Frontier State in Tenth-Century Provence", 30-31.

²⁹² Delgado, *El poder naval de Al-Andalus en la época del califato omeya*, 256.

²⁹³ Richard Hitchcock, *Muslim Spain Reconsidered: From 711 to 1502* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014), 80; Ballan, "Fraxinetum: An Islamic Frontier State in Tenth-Century Provence", 31-32; Versteegh, "The Arab Presence in France and Switzerland in the Tenth Century", 373-375.

²⁹⁴ Antibes, Güneydoğu Fransa'nın Alpes-Maritimes bölümünde, Cannes ve Nice arasındaki Côte d'Azur'da bir sahil kentidir.

olaydan az bir zaman sonra, onlar Lérins adası²⁹⁵ da saldırıp çok sayıda ganimet ele geçirdiler.²⁹⁶

Fraxinetum'u kaybeden Müslümanların söz konusu coğrafyada zaman zaman akınlar düzenlemeye devam etmiş olsa da, özellikle 11. yy.'ın ortasından itibaren bu akınlara devam edememiştir. Net olarak şunu ifade edebiliriz ki, bölgedeki siyasi konjonktürün de etkisiyle Müslümanların özellikle Fransa ve güney Avrupa'da kalabilme şansları artık tükenmiştir.

4.5. Fraxinetum'un ve Endülüs'ün Düşüşü Sonrası

Fraxinetum'un düşüşünün yaşandığı bir ortamda, Endülüs Emevi devleti de zor günler geçirmekteydi. Daha öncede ifade ettiğimiz üzere Fraxinetum'daki Müslümanlar ile Endülüs Emevi devleti arasında doğrudan bir ilişki olmasa da, dolaylı olarak bir ilişki mevcuttu. Dolayısıyla Fraxinetum'un düşüşü, dolaylı olarak Endülüs Emevi devletinin de içerisinde bulunduğu durumu anlama açısından önemli bir veridir. Şimdi Fraxinetum'un düşüşü sürecindeki Endülüs Emevi devletini inceleyelim.

II. Hişam'ın çocuk yaşta tahta geçmiş olması, devlet içerisinde birçok problemin oluşmasını sağlamıştı. Onun tahtta olduğu dönemlerde, devlet içerisindeki zaafardan da faydalanan Hacib İbn Ebû Amir, kendisine önemli bir hâkimiyet alanı oluşturmuştu. Ebû Amir kendisine bağlılığı olmayan devlet adamlarını birer birer tasfiye etti. Henüz çocuk yaşta olan II. Hişam ise, onun kontrolündeydi. Ordudaki askerlerin çoğunluğunu da Berberilerden oluşturdu. Ebu Amir'in vefatından sonra onun sürdürmüş olduğu Haciblik görevini sırasıyla oğulları Abdümelik ve Abdurrahman sürdürdü. Özellikle Abdurrahman'ın devlet içerisinde babasından kalma nüfuzunu kullanmasıyla, devlet otoritesinde ciddi bozulmalar meydana geldi. Halk içerisinde devleti karşı isyan kıvılcımları ve çatışmalar oluşmaya başladı. Ordu içerisinde gücü elinde bulunduran Berberi askerler, Kurtuba'da yaşayan yerli halka karşı kışkırtıcı bir tavır içerisinde girmişti. Sonunda beklenen gerçekleşerek halk isyan etti ve Amirilerle birlikte onlara bağlı kim varsa hepsini öldürdüler. Halife II. Hişam ise buradan sağ kurtularak kaçtı. Yaşanan bu gelişmelerin ardından Endülüs'te istikrar iyiden iyiye bozulmuş oldu.²⁹⁷

Tarihler 1016 yılını gösterdiğinde Kurtuba'da Hammûdiler tahta sahip oldular. Hammûdiler kendilerinin Hz. Ali soyundan geldiklerini iddia etmekteydiler. Ancak tahta çıkmalarına rağmen ülkede halen devam etmekte olan siyasi, askeri, ekonomik vs. hiçbir soruna çözüm üretemediler. Dolayısıyla yerli halk da onları 1022 senesinde tahttan uzaklaştırarak sürgün

²⁹⁵ Lérins Adaları, Cannes'da Fransız Rivierası açıklarında dört Akdeniz adasından oluşan bir gruptur. Bu gruptaki en büyük iki ada Île Sainte-Marguerite ve Île Saint-Honorat'tır. Daha küçük olan Îlot Saint-Ferréol ve Îlot de la Tradelière'de yerleşim yoktur. İdari olarak, adalar Cannes komününe aittir.

²⁹⁶ M. Reinaud, *Invasions des Sarrasins en France-et de France en Savoie, en Piémont et dans la Suisse, pendant les 8, 9 et 10 siècles de notre ère, D'Après les auteurs Chrétiens et de Mohamétans*, (Paris: Librairie Orientale, 1836), 221.

²⁹⁷ Ceran, *Ortaçağ'da Fransa ve Çevresinde İslam*, 260.

ettiler. Bu yaşananlardan sonra ise Emevi ailesine mensup kişiler zaman zaman tahta çıkıp yönetimi ele almak isteseler de, bunda başarılı olamadılar. Tüm bu yaşananlardan iyice bunalmış olan Kurtuba'nın yerli halkı ise, Emevi ailesine mensup kim varsa hepsini sürgünü yolladılar. Böylece 756 yılında kurulmuş olan Endülüs Emevi devleti 1031 yılında yıkılmış oldu.²⁹⁸

Endülüs Emevi devletinin fiilen ortadan kalkmasıyla ciddi bir otorite boşluğu meydana geldi. Hatta Kurtuba dışında güçlü olan birçok aile bağımsızlık ilanında bulundular. Buna örnek verecek olursak; Sağrula'la²⁹⁹ civarında Tücbîler³⁰⁰, İşbiliyye civarında Abbâdîler³⁰¹, Tuleytula'da Zünnûnîler³⁰² ve Gırnata'da Zîrîler³⁰³ bunlardan bazılarıdır.³⁰⁴

Bu dönemlerde 'mülûkü't-tavaif' (1031-1090) denilen bir dönemde yaşandı. Ancak onların döneminde dahi bozulan istikrar bir türlü sağlanamadı. Bu yaşananların ardından artık Müslümanlar açısından sonun başlangıcı olan Engizisyon sürecinin de başladığı söylenebilir. Çünkü Endülüs'te ki Müslümanların darmadağın olduğu bu süreçte, kuzeyde bulunan Hristiyan gruplar bu durumu zevkle takip ederek işe yavaştan başlamış bulunuyorlardı.³⁰⁵

Buraya kadar incelediğimiz kısımda, Fraxinetum'la beraber, Endülüs Emevi devletinin dağılma sürecini anlattık. Tezimizin son bölümünde Endülüs Emevi devletinin yıkılışını ve devletin yıkılışından sonra gerçekleşen gelişmeleri anlatmaya çalışacağız. Özellikle Benî Ahmer devletinin tamamen yıkılmasıyla fiili olarak da ortaya çıkan engizisyon olaylarını inceleyeceğiz. Şimdi ifade ettiğimiz bu konuları inceleyelim.

²⁹⁸ Ceran, *Ortaçağ'da Fransa ve Çevresinde İslam*, 261.

²⁹⁹ Aragon bölgesine verilen isim.

³⁰⁰ Endülüs'te Sarakusta ve Meriye'de hüküm süren iki müslüman hânedanı.

³⁰¹ Abbâdîler, İspanya'da 11. yüzyılda kurulmuş bir Müslüman-Arap devletidir. İspanya'da Endülüs Emevi Devleti'nin 756-1031 yılları arasında karışıklıklar içinde bulunması nedeniyle Abbadiler 1023 yılında hüküm sürmüşlerdir.

³⁰² Endülüs'te Tuleytula ve çevresinde hüküm süren bir İslâm hânedanı.

³⁰³ Kuzey Afrika'da ve Endülüs'te iki devlet kuran Berberî hânedanı.

³⁰⁴ Ceran, *Ortaçağ'da Fransa ve Çevresinde İslam*, 261.

³⁰⁵ Will Durant, *İslam Medeniyeti*, çev. Orhan Bahaeddin (İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, ts), 198.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MORİSKOLAR VE FRANSA

5.1. Kavramlar

Asıl konumuza geçmeden önce, tezimizin beşinci bölümünde anlatacağımız konularla alakalı olarak karşımıza bazı kavramlar çıkmaktadır. Tezimiz içerisinde zikredeceğimiz bu kavramları açıklamak istiyoruz. Çünkü bu kavramların içeriğini ve ne anlama geldiğini bilirsek konunun daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz.

5.1.1. Reconquista

Kelime olarak Reconquista, ele geçirme ya da kaybedilen yerleri geri alma anlamına gelmektedir.³⁰⁶ Reconquista kavram olarak ise, özellikle Müslümanların Endülüs'ü fethettikten sonra Hristiyan devlet adamları ve askerlerinin, Endülüs coğrafyasını geri alma adına uyguladıkları politikalarlardır. Hatta bu onlar için olmazsa olmaz bir ideadır.³⁰⁷

Müslümanlar, Endülüs coğrafyasında uzun yıllar söz sahibi olmuşlardı. Hristiyan dünyası ise Müslümanların bu hâkimiyet alanını tekrardan ele geçirip, İslam'ı Avrupa topraklarından silip atmak istiyorlardı. Bunun için ellerinden geleni yapmışlar, hatta bu durumu Haçlı seferlerine kadar uzandırmışlardır.³⁰⁸

Reconquista hareketi özellikle 8. asırla birlikte ortaya çıkmış bir kavramdır. Asturias kralı I. Alfonso (739-757), Endülüs emevi devletinin zayıflayıp iç karışıklık yaşadığı bir dönemde, bölgede yaşayan Müslüman halkı bazen katlederek bazen de sürgüne yollayarak Reconquista harekâtını başlatmıştır.³⁰⁹ Ancak Reconquista harekâtının daha sonraki yıllarda ilk olarak başladığını ifade edenlerde mevcuttur. Mehmet Özdemir'e göre Reconquista harekâtı ilk olarak Hristiyanların 1085 yılında Tuleytula'yı işgal etmesiyle başlamıştır.³¹⁰

Kısacası Reconquista, ne zaman başlamış olursa olsun Hristiyan dünyası tarafından Müslümanlara yönelik olarak uygulanan ve ciddi yaptırımları olan bir harekâttir.

³⁰⁶ Lütfi Şeyban, *Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 75.

³⁰⁷ Mehmet Özdemir, "Endülüs'ün Yıkılış Süreci Üzerine Mülâhazalar, Endülüs'ten İspanya'ya (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 25-48.

³⁰⁸ Şeyban, *Reconquista*, 75.

³⁰⁹ Montgomery Watt, *İslâm Avrupa'da*, çev. Hulûsi Yavuz (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 2000), 98.

³¹⁰ Mehmet Özdemir, "İspanya Krallığı'nın XVI. Yüzyılda Endülüs Müslümanlarını Hristiyanlaştırma Politikası", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD)* XXXV (1996), 245-256.

5.1.2. Müdeccen

Endülüs Emevi devletinin yıkılmasıyla birlikte bölgede kalan Müslüman halk, artık Hristiyanlara ait topraklarda yaşamaya başlamıştı. Ancak Hristiyan topraklarında yaşamak için onlara vergi veriyorlardı. Bundan dolayı onlara mudejar ismi verilmişti.³¹¹

Ancak Arap tarihçiler 'de-ce-ne' kökünden hareketle mudejar kelimesini, 'herhangi bir yerde ikamet eden' anlamında olan 'müdeccen' kelimesi olarak değiştirmişler ve bu sıfatı kullanmışlardır.³¹²

Charles Lea'ya göre, mudejarlar yani Hristiyan topraklarında yaşamlarına izin verilen Müslüman Araplar, kendi kıyafetleriyle dolaşan kısacası Müslüman olduğu belli olan kimselerdi. Bu yüzden Hristiyanlar onlara Mesih İsa'ya da karşı olan 'deccal' kelimesinden hareketle ve onlara hakaret etmek amacıyla 'müdeccel' olarak da isimlendirmişlerdir. Yine Lea'ya göre bu isimlendirme sadece Müslümanları değil orada yaşayan Yahudiler'i de kapsamaktadır.³¹³

5.1.3. Morisko

Morisko sözcüğünün genel itibariyle 'moro' kelimesinden türetildiği ifade edilmektedir. Endülüs Emevi devletinin yıkılmasıyla beraber, orada kalan Müslümanların güçsüz, zayıf olduklarını ifade etmek için kullanılmıştır.³¹⁴

Ancak Morisko sözcüğünün farklı anlamlara geldiğini ifade edenlerde vardır. Onlara göre Morisko, 'Moritanyalı' sözcüğünden türemiştir.³¹⁵ Yani bu tanıma göre Morisko, Afrika'nın kuzeyinden gelen Müslümanları ifade etmektedir. Ayrıca Romalılar'ın Afrika'nın kuzeyinden gelen Müslümanları, 'mauros' şeklinde isimlendirdikleri de kaynaklarda geçmektedir.³¹⁶

Yukarıda ifade edilenlerin yanında 'Morisko' kelimesi, 1492 senesinde Gırnata'nın Hristiyanlar tarafından Endülüs Müslümanlarından geri almasıyla, orada kalan Müslümanlar için kullanılmıştır.³¹⁷

Morisko kelimesinin ilk olarak ne zaman kullanıldığıyla alakalı olarak farklı tarihler verilmiş olsada, kanaatimizce bu sözcük ilk olarak 1499 senesinde kullanılmıştır. Çünkü 1499

³¹¹ Bernabé López Garía, "El Retorno de Los Moros", *İnmigración Magrebí en España*, ed. Mapfre (Madrid: y.y., 1993), 18.

³¹² Feridun Bilgin, Nasrîler (Benî Ahmer) Devleti Sonrasında Endülüs'teki Müslümanlar (Moriskolar) (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 14.

³¹³ H. Charles Lea, *İspanya Müslümanları, Hristiyanlaştırılmaları ve Sürülmeleri*, çev. Abdullah Davudoğlu (İstanbul: İnkılâb Yayınları, 2006), 14.

³¹⁴ Özdemir, "Moriskolar", 30/288-290.

³¹⁵ E. Levi Provençal-M.Cavid Baysun, "Moriskolar", *İA* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), VIII/427-429.

³¹⁶ Moreno, *Conquistadores, emires y califas. Los Omeyas y la formación de al-Andalus*, 7-8.

³¹⁷ Provençal - Baysun Baysun, *Moriscolar*, VII/ 427-429.

senesinde özellikle Gırnata'nın Endülüs Müslümanlarından geri alınmasıyla beraber, buradaki Müslüman halkı Hristiyanlaştırma politikası uygulanmıştır. Dolayısıyla bize göre Morisko kelimesi de ilk olarak burada kullanılmıştır.³¹⁸

5.1.4. Engizisyon

Engizisyon köken olarak Latince bir kelimedir. Sözcük olarak ise bastırmak, bezdirmek, soruşturmak gibi anlamlara gelmektedir. Daha çok Hristiyan dünyasında Katolik kilisesi tarafından kullanılan bir kelimedir. Onlara göre bu kavram dinden sapanları terbiye etme, imanlarını muhafaza etme, sapmış olanları doğru yola ulaştırma, ceza uygulama ve yargılama gibi anlamlara gelmektedir. Engizisyon kavramını biz sadece kendi konumuz açısından yani Müslümanlar tarafından değerlendirsek de, aslında bu kavram sadece Müslümanlar açısından kullanılmamaktadır. Hristiyan dünyasında Katolik düşüncesinden farklı düşünen kimseler için de engizisyon kelimesi kullanılmıştır. Hristiyan olsun ya da olmasın Katolik düşünceye inananlara karşı engizisyon uygulanmıştır. Hatta engizisyon ilk olarak Fransa'da 1209 senesinde tarikat olan Katharlar'a uygulanmıştır. İlk olarak Fransa'da ortaya çıkan engizisyon sonrasında Almanya, Macaristan, İtalya ve Slav ülkelerinde yaygın hale gelmiştir.³¹⁹

Tezimizin bu bölümünde Reconquista, Müdeccen, Engizisyon ve Morisko kavramlarını konunun daha iyi anlaşılması amacıyla açıklamaya çalıştık. İlk olarak Endülüs Emevi devleti ve sonrasında Benî Ahmer'in de yıkılmasıyla beraber burada kalan Müslüman halkın akıbetlerini inceleyeceğimizi ifade etmiştik. Ancak bunları incelerken biz daha çok Endülüs'ün kuzeyinde kalan Müslümanları anlatmaya çalışacağız.

5.2. Endülüs'teki Moriskoların Sürgün Süreci

Endülüs Emevi devleti 8 asır boyunca bugün ki Avrupa topraklarının önemli bir bölümünde varlığını sürdürmüştür. Ancak hem onların hem de Benî Ahmer'in yıkılışıyla beraber 1492 senesinde Gırnata işgal edilmiştir.³²⁰ Yaşanan bu durumun ardından burada kalan Müslümanların bir kısmı Kuzey Afrika'ya göç etmiş, bir kısmı ise söz konusu bölgede kalmıştır.

9. asır, Hristiyan dünyası açısından önceden hiç olmadığı kadar birlik ve beraberliğin sağlandığı bir dönemdir dersek abartmış olmayız. Bu birlikteliğin sağlanmasında hiç şüphe yok ki Hristiyan dünyası açısından önem arz eden yerlerin tekrardan geri alınmasının önemli bir payı vardır. Bu birlikteliğin sağlanmasıyla beraber bölgeden ilk sürgün edilenler 1492

³¹⁸ Mehmet Özdemir, "Moriskolar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/288.

³¹⁹ Guy Testas - Jean Testas, *Engizisyon Orta Çağ Hristiyan Dünyasında Dinsel Şiddet*, çev. Ali Erbaş (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 7-12; Michael C. Thomsett, *The Inquisition- A History* (North Carolina and London: McFarland & Company Inc. Publishers Jefferson, 2010), 12.

³²⁰ Makkari, *Nefhu't-tib*, 525.

senesinde Yahudiler olmuştur. Yahudilerin sürgün edilmesinden yaklaşık yedi yıl sonra ise ilk kez Müslümanlar sürgün edilmeye başlanmıştır.³²¹ Müslümanlar bu sürgünlere bazı isyanlarla karşılık vermek istese de, kısmen başarılı olmakla beraber bu duruma engel olamamışlardır. Hristiyan kraliyetinin³²² bu isyanları çok şiddetli bir şekilde bastırmasıyla birlikte, burada yaşayan Müslümanların yaşam koşulları çok zorlaşmıştır. Akabinde de Hristiyan kraliyetinin yayınladığı emirle birlikte, buradaki Endülüs Müslümanlarının ya Hristiyan olmaları ya da ülkeyi ter etmeleri söylenmiştir. Bunun üzerine Endülüs Müslümanlarının bir kısmı Kuzey Afrika'ya giderken, kalanlar ise takiyye yaparak bu bölgede kalmışlardır.

Gırnata hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar açısından önemli bir şehirdir. Gırnata geri alındıktan sonra Hristiyanlaştırmanın ilk başlangıcı burada başlamıştır. Ancak özellikle Valencia (Belensiye), Catalonia³²³ ve Castilla³²⁴ gibi yerlerde bu süreç hemen başlamamıştır. Adını zikrettiğimiz yerlerde Hristiyanlaştırma sürecinin başlamamasında ki en önemli etken, şüphesiz buralarda yapılan tarımsal faaliyetlerdir. Burada bulunan Müslümanlar, Hristiyanlar adına çalıştırılmış ve bu durum Müslümanların bu şehirlerden hemen gönderilmemesine sebep olmuştur.³²⁵

Ancak Müslümanların sosyal ve ekonomik hayata katkılarına rağmen, yine de Hristiyan dünyası onlara müspet bir gözle bakmamıştır. Çünkü Müslümanların hem Osmanlı hem de Kuzey Afrika'da bulunan yönetimlerle iletişim halinde olabileceğini düşünmekteydiler.³²⁶

Var olan siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatından memnun olmayan Müslümanlar, bu durumdan kurtulma adına büyük bir isyan hareketi başlattılar. Bu isyan tarihte Büyük Gırnata isyanı (1568-1570) olarak anıldı. Ancak Müslümanların bu büyük isyan girişimi başarıya ulaşamamış, bununla beraber Hristiyan dünyası tarafından çok şiddetli bir şekilde bastırılmıştır. Başarısız bu isyan girişiminin ardından Gırnata'da yaşayan yaklaşık seksen bin Müslüman sürgüne yollanmak istenmiştir.³²⁷

Sürgüne gitmek istemeyen Müslümanlar için ise tek bir şart vardı. Ancak Hristiyanlık dinine girerlerse yaşadıkları yerde kalabileceklerdi. Bunun için bazen zorlama, ölüm cezası gibi bazı yöntemler denense de, bu denemeler Hristiyanlar açısından bir başarıya ulaşamamıştır.

³²¹ Andrew Hess, *Unutulmuş Sınırlar, 16. Yüzyıl Akdeniz'inde Osmanlı-İspanyol Mücadelesi*, çev. Özgür Kolçak (İstanbul: Küre Yayınları, 2010), 224.

³²² İspanya kral ve kraliçesi Fernando ve İzabella evlendikten sonra İspanya tarihinde "Katolik Krallar (Los Reyes Catolicos)" olarak anılmaya başlanmışlardır. Bk. Feridun Bilgin, Avrupa'ya Sürgün Edilen Endülüs Müslümanları'na (Moriskolar) Osmanlı Devleti'nin Yardımı (XVII. Asır), *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 12/4 (2013), 837-852.

³²³ Katalonya, İspanya'ya bağlı İber Yarımadası'nın kuzeydoğusunda yer alan özerk bölge.

³²⁴ Kastilya Krallığı (Castilla), İber Yarımadası'nda eski bir krallıktır. Endülüs Emevileri'nin çöküşünden sonra kurulmuş ve 1479'da yerini İspanya Krallığı'na bırakmıştır.

³²⁵ Gaviria Munoz, *Historia del Alzamiento de Los Moriscos, su Expulsion de España* (Madrid: Establecimiento Tipografico de Mellado, 1861), 103.

³²⁶ Mercedes Garcia-Arenal, *Los Moriscos* (Granada: Editorial Universidad de Granada, 1996), 217.

³²⁷ Kettâni, *İnbîsü'l-İslâm fi'l-Endelüs* (İslamabad: Câmîatü'l-İslâmiyye, 1992), 72.

Yaşanan bu süreçlerin ardından 1582 senesinde, burada yaşayan Moriskolar'ın tamamen sürgün edilmesi gündeme gelmiştir.³²⁸ Ancak İspanya Kralı II. Philip gibi yönetimdeki kişiler bu duruma sıcak bakmamıştır. Çünkü Moriskolar'ın sürgün edilmesi, tarımsal faaliyetlerin ciddi derecede olumsuz olarak etkilenmesi demektir. Bu durum onları hem ekonomik hem de ticari açıdan zarara uğratabilirdi. Bu yüzden Moriskolar'ın toptan sürgünü bir müddet daha ötelenmiş oldu.³²⁹

Moriskoların sürgünü yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı ötelenmiş olsa da, bu durum 17. asrın başlarında artık sona erdi. Dönemin İspanya hükümdarı III. Philip, kendi topraklarında yaşayan Moriskolar'ın, Osmanlı ve Afrika'nın kuzeyinde bulunan güçlü ailelerle iletişim kurmasından dolayı, bu sorunu ortadan kaldırmaya yönelik somut adımlar atmaya başladı. Bu sorunu çözmek için oluşan konsey, nihayet Moriskolar'ın sürgün edilmesine karar verdi. Konseyde alınan bu karara karşı çıkanlar olsa da sonuç değişmedi. ³³⁰ Bu durumu meşru göstermek adına ise Moriskoların diğer Müslüman devletlerle iş birliği içerisinde olduğu, bundan dolayı yeni bir isyan çıkarabilecekleri, dolayısıyla sürgün edilmeleri gerektiği herkese ilan edilmiştir.³³¹

Alınan bu kararın ardından Moriskolar, ilk olarak İspanya kralı tarafından verilen emirle Belensiye bölgesinden sürgün edilmiştir.³³² Sonrasında ise Mursiye (Murcia)³³³, Aragon, Katolonya ve Fürnecülüş'deki(Hornachuelos)³³⁴ Moriskolar sürgün edilmiştir.³³⁵

Sürgün kararında dikkat çekici konularda bulunmaktaydı. Bunlardan belki de en önemlisi henüz altı yaşına girmemiş çocukların, aileleriyle birlikte göç ettiklerinde gittikleri yer eğer Hristiyan bir ülkeyse, gitmelerine izin verilmiştir. Eğer çocukların ailelerinin göç ettikleri yer Hristiyan bir ülke değilse, onların gitmelerine izin verilmeyerek İspanya'da kalma şartı konulmuştur. Bu sebepten dolayı çocuklarını geride bırakmak istemeyen Moriskolar, İtalya, Fransa ve Venedik gibi yerlere göç etmek zorunda kalmıştır.³³⁶

Genel olarak incelediğimizde Moriskolar'ın iki yol üzerinden göç ettiklerini söyleyebiliriz. Bunlardan ilki deniz yolu üzerinden gerçekleşmiştir. Özellikle Marsilya başta olmak üzere Fransa'nın güneyinde bulunan limanları kullanarak Fas, Tunus ve Cezayir gibi yerlere göç

³²⁸ Sánchez-Blanco, *La expulsión de los Moriscos. la Expulsión de los Moriscos y la Actividad de los Corsarios Norteafricanos Instituto de Historiay Cultura Naval* (Madrid, y.y., 2011), 13.

³²⁹ Hess, *Unutulmuş Sınırlar*, 224.

³³⁰ Andrew Hess, The Moriscos: An Ottoman Fifth Column in Sixteenth-Century Spain. *The American Historical Review* I (1968), 7.

³³¹ Hess, *Unutulmuş Sınırlar*, 224.

³³² Garcia-Arenal, *Los Moriscos*, 250-256.

³³³ Bugün ki İspanya'nın Murcia özerk bölgesinde Murcia ili'nde bir kenttir.

³³⁴ Bugün ki İspanya'nın güneyinde, on yedi özerk bölgeden Endülüs'ün Córdoba iline bağlı bulunan kentidir.

³³⁵ Kettâni, *İnbîsü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 169.

³³⁶ Lea, *İspanya Müslümanları, Hıristiyanlaştırılmaları ve Sürülmeleri*, 310-327.

etmişlerdir.³³⁷ Diğer ikincisi yol ise karadan yaptıkları göçlerdir. Fransa'nın güneyinden hareketle İtalya, sonrasında Venedik ve buradan da gemilere binerek bugün ki Bosna'ya varıncaya kadar göç etmişlerdir. Hatta bir kısım Moriskolar o dönem Osmanlı toprağı olan İstanbul'a kadar ulaşmıştır.³³⁸

5.3. Fransa'yla İlk İlişkiler ve İlk Göçler

Moriskoların, Fransa'ya göç etmeden önce özellikle engizisyonun arttığı yıllarda, Fransız liderlerle iletişim halinde olduklarını görmekteyiz. Moriskolar, engizisyon sürecinden kurtulmak için kendilerince bir plan yapmışlardır. Bu planın bir parçasının yansıması olarak, bir taraftan Osmanlı devletinden yardım isterken, diğer taraftan da Fransız liderlerden yardım talep etmişlerdir. O dönemde Fransız krallığının Protestanlığa tabii olması ve İspanya krallığının da Katoliklere bağlılığından dolayı iki krallık arasında anlaşmazlıklar mevcuttu. Bu durumu fırsata çevirmek isteyen Moriskolar, Fransız kralından 1577 yılında yardım istemişlerdir. Ancak beklenen yardım olmamıştır.³³⁹

Daha sonrasında ise 1602 yılında Moriskolar, tekrardan dönemin Fransız kralı IV. Henri'den gördükleri kötü muamele nedeniyle yardım istemişlerdir. ³⁴⁰ Moriskolar Fransız kralının yardım etmesi halinde, 80.000 kişiyle onlara yardım edeceklerini söylemişlerdir. Buna ilaveten ise İspanya'da yaşayan bazı Katoliklerinde kendilerine yardım etmeye hazır olduklarını ifade etmişlerdir. Moriskolar ve Fransa krallığının iletişim halinde olduğu bu dönemde önemli bir gelişme yaşanmıştır. Fransızlar'la olumlu ilişki içerisinde olan İngiliz kraliçesi İzabella, 1603 yılında ölmüştür. Kraliçenin ölümü Fransız krallığını zor duruma düşürmüştür. Çünkü onlarda özellikle sorun yaşadıkları Galicia bölgesinde İngiltere'den askeri yardım talep etmişlerdi. ³⁴¹

İzabella'nın ölümü üzerine yerine geçen İngiltere kralı, Fransızlarla iyi ilişkiler geliştirmek yerine, İspanyollarla iyi ilişkiler içerisine girmiştir. Bundan dolayı da Fransızlar Galicia bölgesi için İngiltere'den beklediği askeri yardımı alamamıştır. Yaşanan bu siyasi gelişmelerin ardından Fransızlar da, moriskoların yardım talebine olumlu cevap verememişlerdir. Artık iyice yalnız kaldıklarını anlayan moriskolar, 1605 yılında Belensiye'de isyan etmeye karar vermişlerdir. Bunun içinde isyana katılacaklar arasında bir toplantı düzenlemişlerdir. İsyan toplantısı yapıldığını haber alan İspanyol krallığı, toplantıyı basarak orada bulunan Müslümanları öldürmüştür.³⁴²

³³⁷ Kettâni, *İnbiâsü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 177.

³³⁸ Kettâni, *İnbiâsü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 183.

³³⁹ Özdemir, "Moriskolar", 30/290.

³⁴⁰ Özdemir, "Moriskolar", 30/290.

³⁴¹ Kettâni, *İnbiâsü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 158-159.

³⁴² Kettâni, *İnbiâsü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 158-159.

Yaşanan bu durumun ardından Moriskolar yaşadıkları toprakları terk etme kararı almıştır. Moriskolar karadan göç etmek istediklerinde özellikle daha çok Fransa'ya gitmek istemişlerdir. Onların Fransa topraklarını seçmesinde dört ana sebep vardır;

1. Yukarıda anlattığımız üzere, çocuklarını yanında götürebilmek için buranın Hristiyan bir ülke olmasıdır. Aksi takdirde çocukları İspanya'da kalmak zorundaydı.
2. Fransa'nın coğrafi açıdan İspanya'ya yakın olması.
3. Fransa kralı IV. Henri'nin kendisinin Protestan olması hasebiyle, Katolik olan İspanya'ya karşı menfi tutumu.
4. Fransa'ya göç eden Müslümanlara, istedikleri takdirde İslam topraklarına gitmelerine izin verilmiş olmasıdır.³⁴³

Gırnatadan göç eden Moriskolar, öncelikle Pirene dağlarına varmayı hedefliyorlardı. Daha sonrasında ise buradan Fransa topraklarına geçiyorlardı. Onların daha çok Jean de Luz,³⁴⁴ Marsilya, Languedoc³⁴⁵ ve Paris gibi şehirlere yerleştikleri ifade edilmektedir.³⁴⁶

Aragon'da yaşayıp oradan göç eden Moriskolar ise, özellikle Malaga ve Sevilla gibi şehirlerden yola çıkarak, güney Fransa'da bulunan Languedoca'a ulaşmışlardır. Daha sonrasında ise Afrika'nın kuzeyine geçmiş, buradan da İstanbul'a kadar gitmişlerdir.³⁴⁷ Deniz yolunu kullanan Moriskolar ise, önce Marsilya'ya daha sonrasında Kuzey Afrika'ya göç etmiştir.³⁴⁸

Tüm bu göç hareketlerine rağmen Fransa'ya kaç Morisko'nun göç ettiği hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Öncelikle Fransa'ya gelen bir kısım Morisko'nun buradan da bazen hızlıca göç etmiş olması dolayısıyla kesin rakam bilinmemektedir. Ancak abartılı rakamlar olsa da 80.000 Morisko'nun Fransaya göç ettiği ifade edilmektedir.³⁴⁹

³⁴³ Mikel de Epalza, *Los moriscos antes y después de la expulsión* (Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2001), 174; Benafri Chakib, *Endülüs'te Son Müslüman Kalıntısı Morisko'ların Cezayir'e Göçü ve Osmanlı Yardımı (1492-1614)* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989), 122.

³⁴⁴ Jean-de-Luz Fransa'nın Nouvelle-Aquitaine bölgesine bağlı Pyrénées-Atlantiques ilinde yer alan bir komündür, bk. Vikipedi, "Saint-Jean-de-Luz" (Erişim 26 Şubat 2021).

³⁴⁵ Eski Fransız bölgesidir. Günümüzde kendisinin yerini Occitanie almıştır. Fransa'nın güneyinde Pirene Dağları'nda İspanya ve Andorra'ya komşudur. Akdeniz'e kıyısı vardır. Rhône Nehri'nin batısındadır. bk. Vikipedi, "Languedoc-Roussillon" (Erişim 8 Temmuz 2021).

³⁴⁶ L. Cardaillac, *Moriscos y Cristianos un Enfrentamiento Polemico* (Madrid: Fondo de Cultura Economice, 1979), 37; Chakib, *Endülüs'te Son Müslüman Kalıntısı Morisko'ların Cezayir'e Göçü ve Osmanlı Yardımı (1492-1614)*, 122.

³⁴⁷ R. J. Panella, *Los Moriscos Espanoles Emigrados Al Norte de Africa Despues de La Expulsion* (Barselona: Universidad de Barselona, Doktora Tezi, 1975), 12.

³⁴⁸ Panella, *Los Moriscos Espanoles Emigrados Al Norte de Africa Despues de La Expulsion*, 11.

³⁴⁹ Feridun Bilgin, "Avrupa'ya Sürgün Edilen Endülüs Müslümanları'na Osmanlı Devleti'nin Yardımı", 837-852.

5.4. Fransa'ya Göç Süreci

Moriskolar Fransa'ya göç ettikten sonra dinlerini değiştirmeseler de şehirlerde bulunan kiliselere bağlı kalmışlardır. İlerleyen zamanlarda Müslüman olan Moriskolar'ın bir kısmı Hristiyan olmuşlardır. Sonradan Hristiyan olanlar Katolik olmalarına rağmen, daha sonrasında Protestan olmuşlardır. Fransa krallığı ise sürekli olarak İspanya'dan gelen Moriskolar'ı denetimde tutmuştur.³⁵⁰

Moriskolar Fransa'ya göç etmelerine rağmen, daha önce de ifade ettiğimiz üzere buradan göç etmeye devam etmişlerdir. Bu göçlerin devam etmesinden dolayı da, göç hareketlerinin sağlıklı yapılabilmesi için bazı önlemler alınmıştır. Aksi takdirde hem iklim şartlarından dolayı hem de göçlere yapılacak baskınlarla çoğu insan ölebilirdi. Dolayısıyla göçler sorunsuz bir şekilde devam etmesi için Gırnata'da bulunan Moriskolar tarafından Fransa'ya, hatta oradan da Avrupa'nın iç kısımlarına kadar bir iletişim koridoru oluşturulmuştur. Bu koridor ağı ise Moriskolar'ın göç ettikleri ülkelerden habersiz değildi. Göç edilen ülke, buralara bir görevli göndermişti. Onlar da bu iletişim koridoruna yardımcı oluyorlardı.³⁵¹

İspanya krallığı moriskoları kendi ülkelerinden gitmiş olmasına rağmen, sonrasında da akıbetlerini takip etmiştir. Çünkü Moriskoların sonradan yine kendilerine sorun olmasını istemiyorlardı. İspanya krallığı Moriskoların göç ederken kullandığı ve yukarıda da bahsettiğimiz iletişim koridorundan haberdar oldu. Hatta Tunus Moriskolarınının 1612 yılında Osmanlı devletinden yardım talep eden bir mektubu, İspanya krallığı tarafından Osmanlı devletine ulaşmadan ele geçirilmişti. Bu durum İspanya krallığını endişeye sevk etti. Çünkü ilk başlarda Osmanlı devleti Moriskolara yardım edecek güçte olmasa da, 1600'li yıllarda Osmanlı devletinin buna gücü vardı. Dolayısıyla İspanya krallığı Morisko sorununun bir başka yansımasıyla karşı karşıya kalabilirdi.³⁵²

İspanya krallığı, Fransa'nın Moriskolara göç ederken yardımcı olduğunu öğreniyor hatta Fransa'da bulunan daha önce de anlattığımız iletişim koridorunu da takip ediyordu. Bu bilgileri ise İspanya krallığına çalışan bir ajandan alıyordu. Lorenze Suarez adlı ajana göre; Fransa krallığı Moriskolara göç ederken yardımcı olmaktadır. Ayrıca göç gerçekleşirken herhangi bir aksaklık olmaması adına, bir iletişim koridoru olduğunu söylemekteydi. Yine ajan Suarez'e göre, Fransa üzerinden Osmanlı devletine ulaşan Gaspar de Raya isimli Moriskonun, İspanya krallığının Morisko Müslümanlarına karşı yapmış olduğu işkenceleri şikâyet etmekteydi.³⁵³ Aslında bu örnekler şunu bizi göstermiştir ki, Moriskolar Fransa'ya göç etmesinin önemli

³⁵⁰ G. Wieggers, "Managing Disaster: Network of the Moriscos During The Process of The Expulsion fromthe Iberian Peninsula Around 1609", *Journal of Medieval Religious Cultures* 36/2 (2010), 152.

³⁵¹ Wieggers, "Managing Disaster: Network of the Moriscos During The Process of The Expulsion fromthe Iberian Peninsula Around 1609", 141.

³⁵² Wieggers, "Managing Disaster: Network of the Moriscos During The Process of The Expulsion fromthe Iberian Peninsula Around 1609", 149.

³⁵³ L. F. Pons, "Notas Sobre La Cohesión de La Comunida Morisca Más Allá de Su Expulsión de España", *Al-Qantara* XXIX/2 (2008), 332.

sebeplerinden birisi de buradan Osmanlı devletine ulaşmak istemeleridir. Genelde karadan yapılan göçlerin Fransa üzerinden olması, göç edilmek istenen asıl hedefin Osmanlı devleti olduğunu bize net olarak göstermektedir.

Buraya kadar anlattığımız kısımda Moriskoların İspanya'dan Fransa'ya uzanan göç olayını anlatmaya çalıştık. Şimdi ise Fransa'ya göç gerçekleştikten sonra, Moriskoların Fransa'da karşılaştığı birtakım sorunları ifade etmeye çalışacağız.

5.5. Moriskolar Fransa'da

Moriskolara karşı ılımlı bir politika izleyen Fransa kralı IV. Henri, Moriskolara kendi ülkelerine geldikten sonra yalnızca Hristiyan olmaları şartıyla kalabileceklerini söylemiştir. Hristiyan olmakla beraber Protestan olmaları da bir diğer şartı olmuştur.³⁵⁴ Ancak daha sonrasında Kral IV. Henri'nin Protestanlığı terk edip Katolik olması işleri başka bir evreye yönlendirmiştir. Moriskolar bu durum karşısında arada kalmışlardır. Kral IV. Henri'nin bu kararı almasında kendisine karşı gerçekleştirilen suikast girişimi etkili olmuştur. Hatta IV. Henri bu suikast girişiminden Moriskoları sorumlu tutmuştur. Ancak bu suikast girişiminden Moriskolarla hiç ilgisi olmaması bir gerçektir. Buna rağmen Moriskolar Fransa'da zor durumda kalmışlardır. Kral IV. Henri yaşanan bu durumun ardından, Moriskolara karşı göstermiş olduğu müsamahakâr davranışlarından vazgeçmiştir.³⁵⁵ İlerleyen zamanlarda da Kral IV. Henri Moriskoların Fransa'yı terk etmesini istemiştir.³⁵⁶

Kral IV. Henri'nin bu tutumu karşısında zor durumda kalan Moriskolar, IV. Henri'nin ölümü üzerine de bu durumdan kurtulamamıştır. 1610 senesinde Kral IV. Henri'nin ölmesi üzerine gelen yeni yönetimin İspanya krallığı ile ılımlı ilişkiler içerisine girmesi, Moriskolar açısından işleri iyiden iyiye çıkmaz hale getirmiştir. Fransa'da söz sahibi olan yönetimin, İspanya ile ilişkileri düzelterek ülkeden Moriskoları göndermek istemesinin ardında siyasi ve dini başlıca etkenler vardır. Bu etkenler ise şunlardır;

1. Fransa'ya göç eden Müslümanların sürekli olarak nüfusunun artması ve buna bağlı olarak Fransa'da yaşayan yerli halk ile problem yaşayıp, yerli halkın bu durumdan rahatsız olması.³⁵⁷
2. Moriskoların veba hastalığı taşıdıklarını düşünmeleri.
3. Fransa'da yaşayan yerli Hristiyan halkın, Moriskolara Müslüman oldukları için duydukları nefret.

³⁵⁴ Kettâni, *İnbiâsü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 182.

³⁵⁵ Lea, *İspanya Müslümanları, Hristiyanlaştırılmaları ve Sürülmeleri*, 348.

³⁵⁶ Pons, "Notas Sobre La Cohesión de La Comunida Morisca Más Allá de Su Expulsión de España", 321.

³⁵⁷ Epalza, 175, Lütfi Şeyban, *Mudajares ve Safarades* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 318.

4. Özellikle Provence bölgesine yerleşen Moriskoların, buralarda işler yaparak maddi anlamda güçlenmiş olmalarıdır.³⁵⁸

Kral IV. Henri ile başlayan Moriskoların Fransa'yı terk etme düşüncesi yukarıda bahsettiğimiz sebeplerden dolayı, ilerleyen zamanlarda daha da ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Örneğin Toulouse gibi bazı yerlerde şehir kapıları Moriskolara kapanmış, şehri bir an önce terk etmeleri istenmiş, bununla da yetinilmeyerek Moriskoların Fransa'yı komple bir an önce terk etmeleri için tehdit edilmiştir.³⁵⁹

İspanya'dan sürgün edilen Moriskoların Fransa'da da karşılaştığı bu durum, onların Fransa'yı da terk etmelerine sebep olmuştur. Fransa'da bulunan Moriskoların önemli bir kısmı Cezayir'e göç etmiştir.³⁶⁰

Tarihler 1611 senesini gösterdiğinde ise, Fransa'da istenmeyen Moriskolar için katı şartlar ortaya konulmuş ve Moriskoların artık Fransa'ya girişine izin verilmemiştir. Bu durum karşısında ise Moriskolar, Marsilya ve Agde limanları gibi yerleri kullanarak Afrika'nın kuzeyine göç etmişlerdir.³⁶¹

Yaşanan bu süreci ise takip eden Osmanlı devleti, Moriskolara yardımda bulunmak istemiştir. Bunun içinde siyasi ve askeri bir takım diplomatik ilişkiler içerisinde bulunmuştur. Şimdi bunları inceleyelim.

5.6. Moriskolar ve Osmanlı Devleti

Osmanlı-Endülüs ya da Osmanlı-Morisko ilişkileri, elbette tarihi derinlikleri çok fazla olan bir konudur. Hatta başlı başına bile ayrı bir tez çalışması yapılabilir. Ancak biz araştırmamızda Osmanlı-Endülüs ilişkilerini, sadece Fransa toprakları üzerinde gerçekleştiği kısım kadar aldık. Diğer ayrı malumatlara girmedik.

Moriskoların Fransa'da yaşamış oldukları sorunların ardından, Osmanlı devleti onlara yardımcı olmaya çalışmıştır. İlk olarak 1500'lü yıllarda Kanuni Sultan Süleyman döneminde Moriskolar için girişimler olmuş ama somut sonuçlar elde edilememiştir. Daha sonrasında ise I. Ahmed döneminde, Fransa ve Venedik ile Moriskoların durumuyla alakalı olarak diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Bunun sonucunda ise Moriskoları kısmen hem Osmanlı devletine hem de Afrika'nın kuzeyine güvenli bir şekilde göç etmelerine izin verilmiştir.³⁶²

³⁵⁸ A. M. Cemâleddîn, *el-Müslimûnel münassârûn evi'l Mûriskiyyûne'l-Endelüsiyyûn: Safha mühime min târîhi'l-müslimîn fi'l-Endelüs* (Kahire: Darussahve, 1991), 393, Chakib, *Endülüs'te Son Müslüman Kalıntısı Morisko'ların Cezayir'e Göçü ve Osmanlı Yardımı (1492-1614)*, 122.

³⁵⁹ Kettâni, *İnbiâsü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 182

³⁶⁰ Chakib, *Endülüs'te Son Müslüman Kalıntısı Morisko'ların Cezayir'e Göçü ve Osmanlı Yardımı (1492-1614)*, 122.

³⁶¹ Epalza, *Los moriscos antes y después de la expulsion*, 176.

³⁶² Özdemir, *Endülüs Müslümanları-1*, 315; Şeyban, *Mudajares ve Safarades*, 320.

Fransa'da Moriskoların yaşamış olduğu zorluklardan daha önce bahsetmiştik. Bu konuyla ilgili olarak 1605 senesinde Osmanlı devleti ile Moriskoların ileri gelenleri arasında Belgrad'ta bir toplantı yapıldı. Osmanlı devleti adına bu toplantıya I. Ahmed'in veziri Murat Paşa katıldı. Bu toplantıda Moriskolar hem İspanya'da hem de Fransa'da yaşamış oldukları zorluklardan dolayı tekrardan yardım talebinde bulundular. Ancak asıl öne çıkan konu ise daha çok Moriskoların Fransa'nın güneyinde yaşamış oldukları zorluklar olmuştur.³⁶³

Yaşanan bu gelişmelerin ardından sultan I. Ahmed, Fransa kralı I. Henri'ye elçi göndermiştir. I. Ahmed, Moriskoların güvenli bir şekilde Osmanlı topraklarına geçişine izin verilmesini ve Marsilya'da Osmanlı devleti adına elçilik kurulmasını Fransa kralından istemiştir.³⁶⁴ Mektup ulaştıktan sonra Moriskoların sorunlarını çözücü adımlar atıldığını söylemek güçtür. Zaten daha sonra I. Ahmed tarafından gönderilen ikinci elçi bunu doğrulamaktadır.

IV. Henri'nin ölümü üzerine onun vasisi bir süreliğine annesi Maria de Meclisis'e olmuştu. I. Ahmed yine Moriskoların genel durumuyla alakalı olarak kendisine bir mektup gönderdi.³⁶⁵ Bu mektubun ardından ise, Fransa kraliçesi kendi gemilerini Moriskolara tahsis ederek, onların güvenli bir şekilde Fransa'dan ayrılmalarına izin vermiştir.³⁶⁶ Osmanlı devleti de gelişmeleri takip etmek için Fransa'ya başka bir elçi göndermiştir.³⁶⁷

Osmanlı devletinin Fransa haricinde hem İngiltere hem de Venedik ile Moriskoların durumu için diplomatik ilişki kurulmuştur. İngiltere ile yapılan görüşmelerden çok fazla olumlu sonuç elde edilemese de, Venedik ile yapılan görüşmeler meyvesini vermiştir. Venedik siyasi açıdan Osmanlı devletiyle var olan siyasi ilişkilerini bozmama adına Moriskolara yardımcı olmuş, onların güvenli bir şekilde Osmanlı topraklarına gitmelerine izin verilmiştir.³⁶⁸

Osmanlı devleti, Kuzey Afrikaya göç etmiş Moriskolara da yardımcı olmak için yine Halil Paşa'yı Fas'a göndermiştir. Buralarda girişimde bulunan Halil Paşa daha sonra Trablus'a gitmiştir. Yapılan görüşmelerin ardından Tunus Moriskoları Kuzey Afrika'dan Anadolu'ya göç etmiştir. Anadolu'ya gelen Tunus Moriskoları daha çok bugün ki Adana, Tarsus ve Maraş civarına yerleştirilmiştir.³⁶⁹ Geri kalan Moriskoların bir kısmı ise yine bugün ki Şam ve Mısır civarına yerleştirilmiştir.³⁷⁰

³⁶³ Chakib, *Endülüs'te Son Müslüman Kalıntısı Morisko'ların Cezayir'e Göçü ve Osmanlı Yardımı (1492-1614)*, 77.

³⁶⁴ Wieggers, *Managing Disaster: Network of the Moriscos During The Process of The Expulsion from the Iberian Peninsula Around 1609*, 151.

³⁶⁵ Kettâni, *İnbiâsü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 183.

³⁶⁶ A. Temîmî, *Risâle mine's-Sultânî'l-Osmânî Ahmed ev-Vel ilâ Doc el Bundukiyye havle'l-Moriskiyyîn. Mecelletü't-Târîhi'l-Mağribî 7-8 (1997)*, 10.

³⁶⁷ Wieggers, *Managing Disaster: Network of the Moriscos During The Process of The Expulsion from the Iberian Peninsula Around 1609*, 149.

³⁶⁸ Kettâni, *İnbiâsü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 183.

³⁶⁹ Epalza, *Los moriscos antes y después de la expulsion*, 147-148.

³⁷⁰ Kettâni, *İnbiâsü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 183.

Kısacası Osmanlı devleti göç etmek zorunda kalan Moriskolara yardımcı olmak için, hem Avrupa devletleriyle hem de Kuzey Afrika'da bulunan yönetimlerle diplomatik ilişki içerisine girmiş ve onlara kendi topraklarına göç etmesinde yardımcı olmuştur. Özellikle Fransa, Venedik ve Kuzey Afrika'da bulunan Müslüman Moriskoları, Osmanlı devleti topraklarına göç etmiştir. Bu göçün gerçekleşmesinde ise, Osmanlı Devleti'nin o dönem için dünya siyasetindeki gücü ve itibarı etkili olmuştur.

SONUÇ

Endülüs de sekiz asır boyunca önemli bir medeniyet inşa eden Müslümanlar, devletin yıkılmasıyla mülteci durumuna düşmüş ve son sürgünle beraber bugün ki İspanya topraklarını terk etmek zorunda kalmışlardır. İspanya krallığının siyasi ve askeri hamleleri Müslümanları zor durumlara düşürmüştür. Bu askeri ve siyasi hamlelerin başarılı olmasında diğer Endülüs ülkelerinden Fransa, İsviçre gibi ülkelerin desteği de etkili olmuştur. Ancak ilginç olan durum şudur ki, siyasi konjonktür gereği Gırnata isyanının bastırılmasında İspanya krallığına yardımcı olan Fransa, sonrasında moriskoların sürgün sürecinde onlara topraklarına açan ilk Kuzey Endülüs ülkesi durumundadır. Bu durumu da yine siyasi havanın değişmesiyle ilişkilendirmek mümkündür.

Pirene dağlarında mağlup olan Müslümanlar güney Fransa'da kalarak varlıklarını devam ettirmiş ve Fransa ile olan ilişkilerini siyasi askeri ve diplomatik olarak sürdürmüştür. Bu durum özellikle hem Endülüs Emevi devletiyle hem de Abbasi Devleti halifesi . Hârun Reşid döneminde sürmüştür. Çalışmamızın içerisinde de belirttiğimiz üzere Endülüs Emevi Müslümanlarının Fransa ile var olan ilişkileri tahmin edilenden daha derindir.

Fransa ile var olan ilişkileri incelerken elde ettiğimiz veriler bizi güney Fransa'da ilginç olaylarla karşı karşıya bırakmıştır. Endülüs Emevi devletinin etkisinin iyice azaldığı günlerde Müslümanlar Fraxinetum'da önemli başarılar kazanmıştır. Seksen yılı aşkın süren bu macera, Fraxinetum'da Müslümanlarla Bizanslılar arasında yapılan anlaşmayla resmi bir hal kazanmıştır. Yine çalışmamız içerisinde elde ettiğimiz bilgiler güney Fransa'da bulunan Müslümanların Fransa ile birlikte İtalya, Venedik, Almanya İsviçre gibi ülkelere de ciddi sıkıntılar çıkardığını göstermektedir. Fraxinetum'da Müslümanların coğrafi şartları da kullanarak önemli başarılar kazanması, onların hem bölgeye hem de siyasi iklime ne kadar hakim olduklarını anlama açısından son derece önemlidir.

Fransa'nın sürgün edilen Müslümanlara karşı sergilemiş olduğu tavır da önemli bir veridir. Fransa'nın tavrı onlara karşı ilk bakışta müspet olarak gözükse de, bu durumun ilerleyen zamanlarda çokta öyle olmadığı net olarak anlaşılmaktadır. İngiltere kraliçesinin ölmesi ve de Fransa kralının mezhep değiştirmesi ile birlikte Fransa'ya gelen Müslümanlara karşı var olan müspet bakış açısı değişmiştir. Bu durum pek tabii olarak yine siyasi iklimin değişmesiyle alakalıdır. Zor durumda kalan ve Fransa'dan göç etmek isteyen Müslümanların, Osmanlı devletinden istemiş olduğu yardım bizim tezimiz açısından yine önemlidir. Çünkü Fransa Osmanlı devletiyle ilişkileri çok önemsemeyerek onların yapmış olduğu çağrılara kısmen olumlu cevaplar vermekle beraber, çoğu zaman olumsuz cevaplar verebilmiştir. Ancak özellikle Venedik'lilerin Osmanlı devletiyle var olan diplomatik ilişkileri bozmak istememesi ve Moriskolara karşı sergilemiş olduğu müspet tavır, Kuzey Endülüs'te Fransa başta olmak üzere bölgede var olan diğer devletlerarası ilişkileri görme açısından yine son derece kıymetlidir.

Genel olarak Şam merkezli Emevi devleti ya da sonrasında kurulan Endülüs Emevi devleti tarihi birçok kez incelenmiştir. Ancak bu inceleme genel olarak Mağrip ve İspanya devleti sınırları içerisinde kalmıştır. Özellikle Fransa, İtalya ve İsviçre topraklarını kapsayan çalışmalar çok azdır. Ancak bu çalışmayla beraber görmüş olduk ki Müslümanlar güney Fransa başta olmak üzere Kuzey Endülüs'te çok fazla önemli işler yapmışlardır. Fransa topraklarında var olan ancak kendi aralarındaki anlaşmazlıklardan dolayı parça parça durumda olan krallıkların, Endülüs Müslümanlarının art arda gelen başarıları karşısında bir araya gelip onlara karşı savaşmaları da önemli bir anekdottur. Bu birleşmenin, ilerleyen yıllarda olacak olan Haçlı seferlerine bir referans oluşturduğu da çok açıktır. Bu durum bize şunu net olarak göstermiştir ki, asırlar öncesine dayanan siyasi, askeri, ekonomik ilişkiler hala bugün günümüze etki etmektedir.

Fransa merkezli olarak çalıştığımız bu tezimizin Kuzey Endülüs'de var olan olayları anlama açısından önemli bir araştırma olmasını temenni ediyoruz. Bu çalışmamızın sonrasında yine Kuzey Endülüs'te var olan diğer devletlerarası ilişkileri inceleme de ilk adım olarak görüyor ve bu çalışmaları devam ettirmeyi umuyoruz.

KAYNAKÇA

- Abbadi, Ahmed Muhtar. *Dirasat fi Tarihi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*. İskenderiye: y.y. 1968.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali - Köker, Levent. *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Kitapevi, 2004.
- Alliez, M. L'Abbé. *Histoire du Monastère de Lérins*. II. Cilt. Paris: y.y., 1862.
- Arslan, Emir Şekib. *Tarihu Gazavati'l-'Arab fi Fransa ve Suvisre ve İtalya ve Cezairi'l-Bahri'l-Mutavassıt*. Kahire: Hindawi Publishing Corporation, 2012.
- Arslan, Emîr Şekîb. *Târihu Ğazavâti'l-arab fi Fransa ve Sivisra ve İtalya ve Cezâiri'l-bahri'l-mütevassıt*. Beyrut: Darü'l-kütübî'l-ilmî, ts.
- Aslantürk, Zeki. *Sosyal Bilimciler için Araştırma Metot ve Teknikleri*. İstanbul: M.Ü. İFV. Yayınları, 1995.
- Atçeken, İsmail Hakkı. "Puvatya (Balatu's-Şüheda) Savaşı ve Etkileri Üzerine Bir Araştırma". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 / 8 (Eylül 1998), 243-263.
- Atçeken, İsmail Hakkı. "Tarık b. Ziyad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/24-25. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Aubenas, J. A. *Histoire de Fréjus Forum Julii Ses Antiquités-son Port*. Fréjus: y.y., 1881.
- Avcı, Casim. "Kudüs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/327-329. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Ballan, Mohammad. "Fraxinetum: An Islamic Frontier State in Tenth-Century Provence". *Comitatus: A Journal of Medieval and Renaissance Studies* XLI (2010), 23-76.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahya. *Fütûh'l Büldan*. trc. Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.
- Bigot, Henri. *Des Traces laissées en Provence par les Sarrasins*. Paris: y.y., 1908.
- Bilgin, Feridun. Nasrîler (Benî Ahmer) Devleti Sonrasında Endülüs'teki Müslümanlar (Moriskolar). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Bilgin, Feridun. Avrupa'ya Sürgün Edilen Endülüs Müslümanları'na (Moriskolar) Osmanlı Devleti'nin Yardımı (XVII. Asır). *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 12/4 (2013), 837-852.
- Bilici, Faruk. "Fransa/Ülkede İslâmiyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/187-190. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Blanco, Sánchez. *La expulsión de los Moriscos. la Expulsión de los Moriscos y la Actividad de los Corsarios Norteafricanos Instituto de Historiay Cultura Naval*. Madrid, y.y., 2011.
- Brockelmann, C. *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*. çev. Neşet Çağatay. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964.
- Bruce, Travis. *The Taifa of Denia and the Medieval Mediterranean*. Michigan: Western Michigan University, Doktora Tezi, 2010.
- Cahen, Claude. *Doğuşundan Osmanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar İslamiyet*. çev. Esat Nermi Erondor. Ankara: y.y., 2000..
- Cardaillac, L. *Moriscos y Cristianos un Enfrentamiento Polemico*. Madrid: Fondo de Cultura Economice, 1979.
- Cemâleddîn, A. M. *el-Müslimûnel münassârûn evi'l Mûriskiyyûne'l-Endelüsiyyûn: Safha mühime min târihi'l-müslimîn fi'l-Endelüs*. Kahire: Darussahve, 1991.
- Ceran, İsmail. "Puvatya Savaşı", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2016), 17-47.

- Ceran, İsmail. *Ortaçağ'da Fransa ve Çevresinde İslam*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020.
- Chakib, Benafri. *Endülüs'te Son Müslüman Kalıntısı Morisko'ların Cezayir'e Göçü ve Osmanlı Yardımı (1492-1614)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- Çiftçi, Mehmet. "Akdeniz'den Alp Dağlarına Fraxinetum: IX. ve X. Asırlarda Güney Fransa'da Bir Müslüman Deniz Üssü". *Tarih ve Gelecek Dergisi* 71 (Mart 2021), 383-400.
- Dabbî, Ahmed b. Yahya. *Buğyetü'l-Multemis fî Târîhi Ricâli Ehli'l-Endelüs*. Kahire: Dârü'l-Kâtibi'l-Mısırî, 1990.
- Davies, Norman. *Avrupa Tarihi*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2. Basım, 2011.
- Delgado, Jorge Lirola. *El Poder Naval de Al-Andalus en la Época del Califato Omeya (siglo IV / X era cristiana)*. Granada: Departamento de Estudios Semíticos, Facultad de Filosofía y Letras, Universidad de Granada, 1991.
- Demirkent, Işın. "Franklar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/173-176. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Chalmel, Jean Louis. *Historie de Touraine*. I. Cilt. Paris: y.y., 1828.
- Cremona, Liutprando. *The Works of Liudprand of Cremona*. Latince'den İngilizce'ye çev. F. A. Wright. Londra-New York: y.y., 1930.
- Dineverî, Ebu Hanife. *el-Ahbaru't Tıval*. çev. Zekeriya Akman - Hüseyin Siyabend Aytemür. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Dîneveri, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe. *el-İmâme ve's Siyâse*. trc. Cemalettin Saylık. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Durant, Will. *İslam Medeniyeti*. çev. Orhan Bahaeddin. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, ts.
- Éginhard. "Annales des rois Pepin, Charlemagne et Louis-le-débonnaire". *M. Guizot, Collection des Mémoires relatifs à l'histoire de France, depuis la Fondation de la Monarchie Française Jusqu'au 13e Siècle*. Paris: b.y., 1824.
- el-İstahrî, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*. Beyrut: Daru Sadır, 2004.
- es-Suffi, Halid. "Tarihu'l Arab fi'l Endülüs". *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. ed. Hakkı Dursun Yıldız vd. IV. Cilt. İstanbul: Çağ Yayınları, 1988.
- Epalza, Mikel. *Los Moriscos Antes y Después de la Expulsión*. Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2001.
- Fabre, Augustin. *Historie de Provence*. I. Cilt. Marseille: y.y., 1833.
- Fayda, Mustafa. "Hulefâ-yı Râşidîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/324-338. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ferruh, Ömer. *el-Arab ve'l İslam fi'l-Havzi'l-Garbi mine'l-Bahri'l-Ebyazi'l-Mütevessit*. Beyrut: y.y., 1981.
- Ferrûh, Ömer. *Târîhu Sadri'l-İslâm ve'd-Devletü'l-Ümeviyye*. Beyrut: İlmi Delâyîn Yayınları, 1970.
- Gaillard, Gabriel Henri. *Histoire de Charlemagne*. I. Cilt. Paris: y.y. 1819.
- Garcia-Arenal, Mercedes. *Los Moriscos*. Granada: Editorial Universidad de Granada, 1996.
- Garía, Bernabé López. "El Retorno de Los Moros". *İmigración Magrebí en España*. ed. Mapfre. Madrid: y.y., 1993.

- Guichard, Pierre. "Les débuts de la piraterie andalouse en Méditerranée occidentale (798-813)". *Revue de l'Occident musulman et de la Méditerranée*. 35. Cilt. Aixen-Provence: Publications de l'Université de Provence, 1983.
- Halphen, Louis. *Etudes critiques sur histoire de Charlemagne*. Paris: y.y., 1921.
- Harekât, İbrahim. "Mağrib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/314-318. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Harvey, Leonard Patrick. *Islamic Spain, 1250-1500*. Londra: University of Chicago Press, 1994.
- Hasan, İbrahim. *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, trc. İsmail Yiğit vd. I. Cilt. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1985-1986.
- Hess, Andrew. *The Moriscos: An Ottoman Fifth Column in Sixteenth-Century Spain*. *The American Historical Review* I (1968), 7.
- Hess, Andrew. *Unutulmuş Sınırlar, 16. Yüzyıl Akdeniz'inde Osmanlı-İspanyol Mücadelesi*. çev. Özgür Kolçak. İstanbul: Küre Yayınları, 2010.
- Hitti, Philip. *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: MÜFV Yayınları, 2011.
- İbn Abdilhakem. *Fütuhu Mısır ve'l-Mağrip*. thk. Abdü'l Mün'im Âmir. Kahire, y.y., 2001.
- İbn Asem. *el-Fütuh*. çev. Mehmet Cevher Caduk. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.
- İbn Cerîr Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed. *Târîhu'l-Ümeme ve'l Mülûk*. VII. Cilt. Beyrut: y.y., 1407/1987.
- İbn Haldun, *el-İber*, IV. Cilt.
- İbn Havkal, *Suretu'l-Arz*, ed. J. H. Kramers. I. Cilt. Leiden: y.y., 1967.
- İbn İzâri. *el-Beyanü'l muğrib*. II. Cilt. Beyrut: y.y., 1950.
- İbni Kutıyye. *Tarihu İftitahi'l-Endülis*. Beyrut, y.y., 1958.
- İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV-VIII. Cilt.
- Jean, Lacam. *Les Sarrains dans le Haut moyen âge français*. Paris: y.y., 1965.
- Karakuş, Nadir. "Abbasi Halifesi ve Frenk Hükümdarı Büyük Karl İlişkisi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/32 (2017), 465-466.
- Kavas, Ahmet. "Trablusgarp". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/288-291. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Kettânî, *İnbîâsü'l-İslâm fi'l-Endelüs*. İslamabad: Câmîatü'l islâmiyyeti'l-Âlemiyye, 1992.
- Kurlansky, Mark. *The Basque History of The World*. New York City: Random House, 2011.
- Lankila, Tommi P. "The Saracen Raid of Rome in 846: An Example of Maritime Ghazw". *Travelling Through Time: Essays in honour of Kaj Öhrnberg, Studia Orientalia*, ed. Sylvia Akar vd. CXIV/93-120. Helsinki: Societas Orientalis Fennica, 2013.
- Lapidus, İra M. *İslam Toplumları Tarihi, Hz. Muhammed'den 19. Yüzyıla*. I. Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Lavallée, Théophile. *Histoire des Français- Depuis les Temps des Gaulois Jusqu'en*. I. Cilt. Paris: y.y., 1865.
- Lavisse, Ernest. *Histoire de France Illustrée Depuis les Origines jusqu'à la Révolution*. II. Cilt. Paris: Hachette, 1911.
- Le Bon, Gustave. *La Civilisation des Arabes*. Paris: Editions de la Fontaineau Roy, 1996.

Lea, H. Charles. *İspanya Müslümanları, Hıristiyanlaştırılmaları ve Sürülmeleri*. çev. Abdullah Davudoğlu. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 2006.

Lévi-Provençal, Évariste. *Historia de España: España Musulmana Hasta la Caída del Califato de Córdoba: 711-1031*. çev. Emilio García Gómez. haz. Ramón Menéndez Pidal - Leopoldo Torres-Balbás. Madrid: Espasa-Calpe, 1957.

Louis Méry, *Histoire de Provence*. II. Cilt. Marseille: y.y., 1830/1852.

Makkari, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî. *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb = Urfü't-tîb fi't-ta'rîf bi'l-vezîr İbni'l-Hatîb*. nşr. İhsan Abbas. I-IV. Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir,1988.

Merrills, Andrew - Mills. Richard. *The Vandals*. b.y.: John Wiley ve Sons, 2010.

Messadie, Gerald. *4000 ans de Mystifications Historiques*. çev. Sonat Ece Kaya. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2011.

Moreno, Eduardo Manzano. *Conquistadores, Emires y Califas. Los Omeyas y la Formación de al-Andalus*. Barcelona: Crítica, 2006.

Mu'nis, Hüseyin. *Rihletü'l-Endülüs*. Cidde: y.y., 1405/1985.

Munoz, Gaviria. *Historia del Alzamiento de Los Moriscos, su Expulsion de España*. Madrid: Establecimiento Tipografico de Mellado, 1861.

Özaydın, Abdülkerim. "Abdülmelik b. Katan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/265. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Özcan, Azmi. "Fransa-Tarih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/178. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Özdemir, Mehmet. *Endülüs Müslümanları-1*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

Özdemir, Mehmet. Endülüs. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/211-225. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Özdemir, Mehmet. "Endülüs'ün Yıkılış Süreci Üzerine Mülâhazalar, Endülüs'ten İspanya'ya. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.

Özdemir, Mehmet. "İspanya Krallığı'nın XVI. Yüzyılda Endülüs Müslümanlarını Hıristiyanlaştırma Politikası". *Ankara Üniversitesi İlähiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD)* XXXV (1996), 245-256.

Özdemir, Mehmet. "Hişam I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/145-146. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Özdemir, Mehmet. "Moriskolar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/286-289. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Özkuyumcu, Nadir. "Kayrevan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/88-90. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Panella, R. J. *Los Moriscos Espanoles Emigrados Al Norte de Africa Despues de La Expulsion*. Barselona: Universidad de Barselona, Doktora Tezi, 1975.

Pirenne, Henri. *Hız Muhammed ve Charlemagne*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2. Basım, 2006.

Pirenne, Henri. *Hız Muhammed ve Şarلمان, İslam Fetihleri ve Ortaçağ Uygurlığı*. çev. Muhsin Önal Mengüşoğlu. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.

Pons, L. F. "Notas Sobre La Cohesión de La Comunida Morisca Más Allá de Su Expulsión de España". *Al-Qantara* XXIX/2 (2008), 332.

- Potyemkin, Vladimir. *Uluslararası İlişkiler Tarihi*. çev. Atilla Tokath. I. Cilt. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2009.
- Provençal, E. Levi - Baysun, M.Cavid. "Moriskolar". *İA*. VIII. Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.
- Reinaud, M. *Invasions des Sarrazins en France-et de France en Savoie, en Piémont et dans la Suisse, pendant les 8, 9 et 10 siècles de notre ère, D'Après les auteurs Chrétiens et de Mohamétans*. Paris: Librairie Orientale, 1836.
- Reinaud, M. *De l'Art militaire chez les Arabes au moyen age*. Paris: y.y., 1848.
- Richard Hitchcock. *Muslim Spain Reconsidered: From 711 to 1502*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014.
- Romey, C. H. *Histoire d'Espagne Depuis les Premiers Temps*. IV. Cilt. Paris: y.y., 1839.
- Sénac, Philippe - Flori, Jean. Des Premiers Contacts Diplomatiques Aux Premiers Déficiences. *Histoire de l'İslam et des Musulmans en France du Moyen Âge à nos Jours*. ed. Mohommad Arkoun. Paris: Éditions Albin Michel, 2006.
- Sénac, Philippe. *Occident Médiéval Face à l'İslam, l'image de l'autre*. Paris: Flammarion, 2000.
- Şevkî, Ebû Halîl, *Belâtü's-Şühedâ bi Kıyâdeti Abdurrahman el-Gâfikî*. Dımeşk, Fikir Yayınları, 1998.
- Şeyban, Lütfi. *Mudajares ve Safarades*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- Şeyban, Lütfi. *Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Temîmî, A. Risâle mine's-Sultânî'lOsmânî Ahmed ev-Vel ilâ Doc el Bundukiyye havle'l-Moriskiyyîn. *Mecelletü't-Târîhi'l-Mağribî* 7-8 (1997), 10.
- Testas, Guy - Testas, Jean. *Engizisyon Orta Çağ Hristiyan Dünyasında Dinsel Şiddet*. çev. Ali Erbaş. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Thomsett, Michael C. *The Inquisition- A History*. North Carolina and London: McFarland & Company Inc. Publishers Jefferson, 2010.
- Tomar, Cengiz. "Sarasinler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/116-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Velly, Paul-François vd. *Historie de France, Depuis l'établissement la Monarchie Jusqu'ae Règne de Louis XIV*. I. Cilt. Paris, y.y., 1775.
- Versteegh, Kees. "The Arab Presence in France and Switzerland in the Tenth Century". *Arabica*. XXXVII. Cilt. Leiden: Brill, 1990.
- Wikipedi. "Saint-Jean-de-Luz" (Erişim 26 Şubat 2021). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Saint-Jean-de-Luz>
- Wikipedi. "Languedoc-Roussillon" (Erişim 8 Temmuz 2021). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Languedoc-Roussillon>
- Wikipedi. "Kartaca" (Erişim 20 Ağustos 2021). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kartaca>
- Watt, Montgomery. *İslâm Avrupa'da*. çev. Hulûsi Yavuz. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 2000.
- Wieggers, G. "Managing Disaster: Network of the Moriscos During The Process of The Expulsion from the Iberian Peninsula Around 1609". *Journal of Medieval Religious Cultures* 36/2 (2010), 152.
- William, Montgomery Watt. *İslâmın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*. çev. Ümit Hüsrev Yolsa. Ankara: Bilgesu Yayınları, 2013.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "II. Abdurrahman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/150-152. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Yıldız, Hakkı Dursun. "Abdurrahman el-Gâfikî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/162. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Ziya Paşa, *Endülüs Tarihi*. sad. Yasemin Çiçek. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

